

Tartu ülikool
Usuteaduskond
Kirikuloo õppetool

Albert Kampe

17. sajandi lõpu eesti- ja lätikeelsete piiblitõlgete
interdistsiplinaarne võrdlus Ii 40 ja 1Pt 3 põhjal

Magistritöö

Juhendajad

Dr Kristiina Ross, Eesti Keele Instituut

Mag Marju Lepajõe, Tartu ülikool

Tartu 2013

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. Põhjaeesti-, lõunaeesti- ja lätikeelse piiblitõlke ajaloo üldjooni kuni 1680. aastate alguseni	10
1.1. Eesti ja läti piiblitõlke taustast	10
1.2. Põhjaeestikeelse piiblitõlke ajalugu kuni 1680. aastate alguseni	12
1.3. Lõunaeestikeelse piiblitõlke ajalugu kuni 1680. aastate alguseni	14
1.4. Lätikeelse piiblitõlke ajalugu kuni 1680. aastate alguseni	15
1.5. Kokkuvõte: ühtelangevused ja tulemused eesti ning läti piiblitõlke loos	17
2. Johann Fischeri tõlkeprojekt	19
2.1. Murrang piiblitõlkes	19
2.2. Johann Fischer	20
2.3. Andreas Virginius ja Adrian Virginius, nende Wastne Testament (1686) ning põhjaeestikeelne Vana Testamendi käsikiri (u 1687–1690)	22
2.4. Ernst Johann Glück ja lätikeelne piiblitõlge (1689 (1694))	24
2.5. 17. sajandi lõpu piiblitõlke metoodilised põhiküsimused. Piiblitõlke-konverentsid Liepas (1686) ja Pilistveres (1687)	27
2.6. Virginiuste ja E. J. Glücki tõlgete trükitehnilised, raamatukujunduslikud ja tekstoloogilised kattuvused ning lahknevused	28
2.6.1. Virginiuste põhjaeestikeelne ja E. J. Glücki lätikeelne VT	28
2.6.2. Virginiuste lõunaeestikeelne ja E. J. Glücki lätikeelne UT	29
2.6.3. Kokkuvõte: ühtelangevused ja tulemused eesti ning läti piiblitõlke ettevõtmises	31

3. Andreas ja Adrian Virginiuse ning Ernst Johann Glücki tõlgete	
kõrvutused	33
3.1. Tekstivaliku põhjendus ja võrdlusmeetodi kirjeldus	33
3.2. Kõrvutus Martin Lutheri tõlkega	37
3.2.1. Põhjaeesti ja lätikeelse Vana Testamendi kõrvutus M. Lutheri	
tõlkega Ii 40 põhjal	37
3.2.1.1. Virginiuste Ii 40 tõlke seostest M. Lutheri tõlkega	37
3.2.1.2. E. J. Glücki Ii 40 tõlke seostest M. Lutheri tõlkega	38
3.2.1.3. Kokkuvõte: põhjaeesti- ja lätikeelse Ii 40 tõlke	
M. Lutheri-pärasuse ühis- ning erijooned	41
3.2.2. Lõunaeeesti- ja lätikeelse Uue Testamendi kõrvutus M. Lutheri	
tõlkega 1Pt 3 põhjal	41
3.2.2.1. Virginiuste 1Pt 3 tõlke seostest M. Lutheri tõlkega	41
3.2.2.2. E. J. Glücki 1Pt 3 tõlke seostest M. Lutheri tõlkega	43
3.2.2.3. Kokkuvõte: lõunaeeesti- ja lätikeelse 1Pt 3 tõlke	
M. Lutheri-pärasuse ühis- ning erijooned	44
3.3. Kõrvutus originaaltekstidega	45
3.3.1. Põhjaeesti- ja lätikeelse Vana Testamendi kõrvutus heebreakeelse	
algtekstiga Ii 40 põhjal	45
3.3.1.1. Virginiuste Ii 40 tõlke seostest heebreakeelse algtekstiga	45
3.3.1.2. E. J. Glücki Ii 40 tõlke seostest heebreakeelse algtekstiga	47
3.3.1.3. Kokkuvõte: põhjaeesti- ja lätikeelse tõlke heebreakeelse	
algteksti-pärasuse ühis- ning erijooned	49
3.3.2. Lõunaeeesti- ja lätikeelse Uue Testamendi kõrvutus kreekakeelse	
algtekstiga 1Pt 3 põhjal	49
3.3.2.1. Virginiuste 1Pt 3 tõlke seostest kreekakeelse algtekstiga	49
3.3.2.2. E. J. Glücki 1Pt 3 tõlke seostest kreekakeelse algtekstiga	50
3.3.2.3. Kokkuvõte: lõunaeeesti- ja lätikeelse tõlke kreekakeelse	
algteksti-pärasuse ühis- ning erijooned	51
3.4. Virginiuste põhjaeestikeelse ja E. J. Glücki lätikeelse VT ning	
lõunaeeestikeelse ja lätikeelse UT tõlgete omavaheline kõrvutus	52
3.4.1. Virginiuste ja E. J. Glücki VT Ii 40 tõlgete omavaheline kõrvutus	52

3.4.2. Virginiuste ja E. J. Glücki UT 1Pt 3 tõlgete omavaheline kõrvutus	55
3.4.3. Kokkuvõte: Virginiuste ja E. J. Glücki omavahelise kõrvutuse ühis- ning erijooned	57
3.5. Kokkuvõte: kõikide kõrvutuste tulemused ja nende tõlgendused	58
Kokkuvõte	64
Allikad	68
Kirjandus	69
Interdisciplinary comparison of late 17th century Estonian and Latvian Bible translations on the basis of Job 40 and 1 Peter 3: Summary..	
Lisad	79
Lisa 1. Ii 40 fraasid ja hindamise tulemused	80
Lisa 2. 1Pt 3 fraasid ja hindamise tulemused	97
Lisa 3. Leheküljed Virginiuste ja E. J. Glücki tõlgete väljaannetest	113
Lisa 4. Portreemaalid J. Fischerist ja E. J. Glückist	135
Lisa 5. J. Fischeri teosed	137

Sissejuhatus

Teema valiku põhjendus ja piiritlemine teadusvaldkonnas

Käesolev magistritöö kuulub Eesti ja Läti 17. sajandi kirikuloo valdkonda, keskendudes 17. sajandi lõpu eesti- ja läti keelsete piiblitõlgete ajaloolisele, keeleteaduslikule ja raamatukujunduslikule, trükitehnilisele, tekstoloogilisele võrdlusele. 17. sajandi lõpus võeti Eestis ja Lätis kindralsuperintendent Johann Fischeri juhtimisel ette Piibli tõlkimine paralleelselt põhja-, lõunaeesti ja läti keelde. Selle tulemusel valmisid Andreas ja Adrian Virginiusel 1686. a lõunaeestikeelne Wastne Testament ja 1687–1690 põhjaeestikeelne Vana Testamendi (VT) käsikiri kuni Iiob 42:3. Ernst Johann Glückil valmis 1685. a läti keelne Uus Testament (UT), 1689 VT, 1692 apokrüüfid ja 1689 (1694) terve Piibel. Mainitud tõlkeid pole varem koos võrdlevalt eriti uuritud, kuigi teema on perspektiivikas, millele saab läheneda interdistsiplinaarselt. Uurimisvõimalusi ja -materjali on palju nii usu-, keeleteadlastele kui ajaloolastele. Piiblitõlgete uurimises võib leida uusi ühiseid seoseid, mis täiendavad Eesti ja Läti, aga ka laiemalt kogu Läänemere piirkonna kultuurilugu.

Teema on piiritletud Eesti ja Läti piiblitõlke ajaloo teadusvaldkonnaga kuni 17. sajandi lõpuni, keeleteaduslikult kummagi kirjakeele kujunemisega. Käesoleva töö järeldused puudutavad ühtaegu üldajalugu, kirjakeelte ajalugu kui ka tõlkeajalugu Läänemere piirkonnas.

Eesmärgi ja uurimisülesande püstitus

Eelpool nimetatud tõlgete puhul on olnud oluliseks vaidlusteemaks küsimus, kas tõlkida originaaltekstist ehk heebrea ja kreeka keelest või Martin Lutheri saksakeelsest tõlkest. Kuna eelpool mainitud osalised olid seotud sama piiblitõlke ettevõtmisega, siis autori põhieesmärk on välja uurida, kui ühtne see piiblitõlke

ettevõtmine tegelikult oli. Selleks püüab siinse uurimuse autor tõlkeid võrdlevalt analüüsida ja arvuliselt hinnata, uurimaks välja, kui palju on tõlkimisel olnud lähtekeeleks saksa, heebrea või kreeka keel. Nii saab lähtekeele kasutamist hinnata. Lisaks, missugused on mainitud tõlgete trükiste ja käsikirja teatud osade raamatukujunduslikud, trükitehnilised ja tekstoloogilised kattuvused ning lahknevused. Ja viimaks, milline on autori nägemus J. Fischeri rollist piiblitõlke ettevõtmises.

Uurimismetoodika tutvustus

Tekstivaliku esimeseks nõudeks oli leida tekst, mis sisaldab harvaesinevaid sõnu, mille tõlgenduses võib olla erinevusi. Teiseks kriteeriumiks oli teksti pikkus, mistõttu autor otsustas valida suhteliselt lühikese tervikliku tekstilõigu. Seetõttu jäid pärast pikka kaalumist kõrvutuseks VT-st Iiobi raamatu 40. peatükk ja UT-st Peetruse 1. kirja 3. peatükk.

Kõigepealt jaotati peatükid M. Lutheri tõlke alusel lühikesteks nummerdatud fraasideks. Nii saadi Ii 40. peatükis 84 ja 1Pt 3. peatükis 79 fraasi. Seejärel võrreldi põhja-, lõunaeeesti ja lätikeelse tõlke fraase M. Lutheri tõlkega, heebrea- ning kreekakeelsete algtekstidega.

Esitatakse paar näidet lahknevustest ja kõik täielikud erinevused, vajadusel koos seletustega. Tekste võrreldakse fraashaaval paarikaupa ja hinnatakse kvantitatiivselt. Võrdlus võimaldab ligikaudselt hinnata, kui ühtne võis J. Fischeri piiblitõlke ettevõtmises osalejate töö algteksti valikul ja tõlkimisel olla.

Fraashaaval võrreldakse esiteks põhjaeeesti ja lätikeelset tõlget saksa- ja heebreakeelse algtekstiga (VT Ii 40) ja teiseks lõunaeeesti ja lätikeelset tõlget saksa- ja kreekakeelse algtekstiga (UT 1Pt 3). Põhja-, lõunaeeesti ja lätikeelseid tõlkeid võrreldakse ka omavahel. Sarnasust võrreldava lähtetekstiga on hinnatud kolme palli süsteemis:

1 = kattuv

0,5 = pisut lahknev

0 = täiesti erinev

Lühiülevaade probleemi senisest uuritusest

Eesti- ja lätikeelse piiblitõlke ajaloo üks varasemaid võrdlevaid uurimusi on pärit Karl Gottlob Sonntagilt teoses *Versuch einer Geschichte der lettischen und estnischen Bibelübersetzungen* (1817). Eesti piiblitõlke ajaloo üks esimesi uurimusi on Villem Reimani *Eesti Piibli ümberpanemise lugu* (1890). Toomas Paul on kirjutanud põhjaliku teose *Eesti piiblitõlke ajalugu* (1999), millesse on koondatud põhja- ja lõunaestsi piiblitõlke ajaloo mitme sajandi töö. Seal on ka üks peatükk lätikeelse piiblitõlke ajaloost. Lätikeelse piiblitõlke ajaloost on kirjutanud Edgars Dunsdorfs oma raamatus *Latviešu Bībeles vēsture* (1979), milles on mõnevõrra juttu ka Eesti piiblitõlkest. Kristiina Ross ja Pēteris Vanags on toimetanud koguteose *Common Roots of the Latvian and Estonian Literary Languages* (2008), milles antakse põhjalik ülevaade nii Eesti kui Läti ajaloo, keelte ja piiblitõlgete kohta.

J. Fischeri rolli piiblitõlke ettevõtmises on esimesena esile tõstnud Greta Wieselgren artiklis *Johann Fischer - Livlands nye apostel* (1964). Ka Leino Pahtma ja Kai Tafenau on J. Fischerist kirjutanud allikakogumikus *Piiblikonverentsid ja keelevaidlused: põhjaestikeelse Piibli tõlkimise ajaloost (1686–1690)* (2003).

Raamatukujunduslikult, trükitehniliselt ja tekstoloogiliselt pole põhja-, lõunaestsi ning lätikeelseid piiblitõlkeid varem koos võrreldud. Keeleteaduslikult on eesti- ja lätikeelseid piiblitõlkeid omavahel võrrelnud Kristiina Ross artiklis *Ülemlaulu tõlkest esimeses eestikeelses Piiblis* (1995).

Tähtsamad allikad ja uurimused

Analüüsi osas on tähtsaimateks allikateks lõunaestikeelne Wastne Testament (1686), põhjaestikeelne Vana Testament (1687–1690), lätikeelne Piibel (1689), M. Lutheri Piibel (1545), heebreakeelne Biblia Hebraica Stuttgartensia (1997) ja kreekakeelne Nestle-Alandi UT (2012).

Referatiivses osas on tähtsaimateks uurimusteks peale eespool mainitud T. Pauli, E. Dunsdorfsi, K. Rossi ja P. Vanagsi teoste ka Helmut Glücki ja Ineta Polanska elulooaamat E. J. Glückist *Johann Ernst Glück (1654–1705): Pastor,*

Philologe, Volksaufklärer im Baltikum und in Russland (2005). Tegemist on uusima, põhjalikuima ning mahukaima teosega E. J. Glückist. Oluline on ka Christiane Schilleri ja Māra Grudule toimetatud artiklite kogumik E. J. Glücki ja tema piiblitõlke kohta „*Mach dich auf und werde licht – Celies nu, topi gaišs*“: *Zu Leben und Werk von Ernst Glück (1654–1705)* (2010). Tegemist on saksakeelsete artiklitega, milles uuritakse mitmekülselt E. J. Glücki, tema ajastut, tema piiblitõlget, J. Fischerit jne. Olulised on ka sellised teatmeteosed, nagu *Allgemeine Deutsche Biographie*, *Livländisches Bibliothek nach alphabetischer Ordnung* ja *Allgemeines Schrifsteller- und Gelehrten Lexicon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland.*, milles saab informatsiooni eelkõige J. Fischeri, aga ka nt E. J. Glücki kohta. Lõpetuseks tuleb mainida ka Jaak Peebot, kes on uurinud lõunaestikeelse piiblitõlke ajalugu teoses *Wastse testamendi lugu* (2001).

Sisulised ja vormilised raskused

Kõige suuremaks raskuseks oli kogu vajaliku töö suur maht. Eriliselt raske oli kogu kolmanda ehk analüüsi osa valmimine, mis kujunes eriti mahukaks. Detailne tõlke kõrvutus nõuab tekstide keelelist analüüsi, aga autor pöörab tähelepanu sellele, et tal pole siiski lingvistilist hariduslikku tausta.

Kontrollimise käigus selgus, et mõningate fraaside hindeid tuli muuta, mis tingis terve kvantitatiivse andmestiku korduva ülearvutamise ja korrigeerimise. Mõningaid raskusi valmistas ka kasutatava *Usuteadusliku ajakirja* joonealune viitamissüsteem. Nimelt pole sealne juhend põhjalikult esitatud ega ka täiesti korrektne, mistõttu pidi töö viitamisi sageli kontrollima ja parandama.

Töö struktuuri tutvustus

Töö esimeses osas antakse võrdlev referatiivne ülevaade põhja-, lõunaestlase ja läti keelse piiblitõlke ajaloost kuni 1680. aastateni, et teada saada, mis selleks ajaks kolmes keeles piiblitõlkimisega seoses valminud oli. Teises osas on vaatluse all 17. sajandi 80. aastatel alanud J. Fischeri piiblitõlke ettevõtmine, milles esitatakse tema ja tõlkijate elulood, tegevuse probleematika, tõlkemetoodilised

põhiküsimused ja töö üldised tulemused. Esitatud on ka eesti- ja lätikeelsete piiblitõlgete väline võrdlev analüüs. Võrreldakse tõlgete sissejuhatusi, lõppsõnu ja kahte peatükki raamatukujunduslikult, trükitehniliselt ja tekstoloogiliselt, kuna ka see aitab jõuda suuremale selgusele piiblitõlke ettevõtmise ühtsuse küsimuses. Viimaks esitab autor oma nägemuse selle kohta, millist rolli J. Fischer piiblitõlke ettevõtmises täita võis. Kolmandas osas on esitatud tõlkevalimiku detailne analüüs. Selleks on valitud VT-st Iiob 40 ja UT-st 1. Peetruse 3. peatükk. Töö lõpus on ka mahukas lisade osa, milles on esitatud kõik fraasid, illustratiivsed fotod mainitud Eesti ja Läti piiblitõlgetest, piiblitõlke ettevõtmise osalejate portreed ja J. Fischeri teoste nimekiri.

Uurimisküsimused

Autori põhieesmärk on uurida, kui ühtne see piiblitõlke ettevõtmine oli. Selleks esitab autor töös järgmised uurimisküsimused:

1. Kui palju on eelpool mainitud tõlgete lähtekeeleks olnud saksa, heebrea või kreeka keel?
2. Missugused on mainitud tõlgete trükiste ja käsikirja teatud osade raamatukujunduslikud, trükitehnilised ja tekstoloogilised kattuvused ning lahknevused?
3. Milles seisnes J. Fischeri roll piiblitõlke ettevõtmises?

1. Põhjaeesti-, lõunaeesti- ja lätikeelse piiblitõlke ajaloo üldjooni kuni 1680. aastate alguseni

1.1. Eesti ja läti piiblitõlke taustast

Eestlaste ja lätlaste ajalugu on sarnane. Mõlemaid rahvaid on mainitud ühesugustes kirjalikes allikates, nt Skandinaavia saagades, Vene kroonikates või Liivimaa Henriku kroonikas.¹ Mõlemad on puutunud kokku nii Ida kui Lääne kristlusega õigeusu, katoliikluse või luterluse näol. Vaimuelu murrangu sarnasusena võib nimetada üheaegset osasaamist kristliku evangeeliumi kuulutusest või usupuhastusest.² Mõlemale maale on venelased või ristsõdijad Rootsist, Taanist ja Saksamaalt teinud mitmeid sõjakäike, mis on põhjustanud mh mõlema rahva muistsed vabadusvõitlused.³ Tänapäeva Eesti ja Läti alasid hakati nimetama Vanaks-Liivimaaks. Mõju hakkas avaldama Lääne-Euroopa, eelkõige Saksamaa. Rajati kivilinnused, linnad ja kaubanduslikku tegevust alustas Hansa Liit.⁴ Kõik need ühtelangevused moodustavad ühe osa eestlaste ja lätlaste sarnasest ajaloost.

Teisalt on eestlastel ja lätlastel ka erinevusi. Nad kõnelevad eri keelkondadesse kuuluvaid keeli. Eestlased on soomeugrilased ja kõnelevad eesti keelt, mis kuulub soome-ugri keelkonna Läänemeresoome harusse. Lätlased seevastu on indoeurooplased ja kõnelevad läti keelt, mis kuulub indoeuroopa keelkonna balti harusse.⁵

¹ Andres **Kasekamp**, *Balti riikide ajalugu* (Tallinn: Varrak, 2011), 23; 28.

² *Ibid.*, 27; 57–58.

³ *Ibid.*, 23–32.

⁴ *Ibid.*, 49–56.

⁵ „Latvian“ (S, Young) – *Encyclopedia of Languages & Linguistics*. Editor-in-Chief Keith Brown (Oxford: Elsevier, 2006), 725–727.

Lisaks on Eestis kasutatud alates 16. sajandist vastavalt kahele suurimale murdele ka kahte kirjakeelt. Eestimaa kubermangu Harju-, Viru-, Järva-, Läänemaal ja Liivimaa kubermangu Eesti alade põhjapoolses osas ning Saaremaal kõneldi põhjaeesti murretes. Liivimaa kubermangu Eesti alade lõunaosas räägiti aga lõunaeesti murretes.⁶ Läti Piibli keel sarnaneb Liivimaa Läti ja Kesk-Semgali dialektidega.⁷

Kiriklikult haldasid Eesti ja Läti alasid kaks konsistooriumi. Suuremat osa põhjaeestikeelsest alast haldas Eestimaa ja väiksemat koos kogu lõunaeestikeelse alaga Liivimaa konsistoorium.⁸ Läti alasid haldas kiriklikult ainult Liivimaa konsistoorium.⁹

Sellest hoolimata on eesti ja läti keele ajaloos palju ühist. Nt on mõlemaid tugevasti mõjutanud saksa keel. Mõned üksikud eesti- ja lätikeelsed sõnad on kirja pandud juba 13. sajandil Liivimaa Henriku kroonikas.¹⁰ Sarnaseid märkmeid võib leida kuni 16. sajandini ka teistest ladina- või alamsaksakeelsetest tekstidest.¹¹

Esimene teadaolev viide eesti ja läti keele kohta trükitud tekstides või raamatutes pärineb ühest ja samast allikast. Selleks on hansalinna Lübecki elaniku Johannes Brandese päevaraamatu 1525. a 8. novembri sissekanne, milles on kirjutatud mh eesti- ja lätikeelsetest tekstidest.¹² Nimelt võttis Lübecki katoliiklik inkvisitsioonikohus enda valdusesse Riiga teel olnud vaadi, milles olid ka eesti- ja lätikeelsed luterlikud raamatud, kuid neid pole tänapäevani leitud.¹³ Uuringute seis Eestis näitab, et lätikeelsete tõlgete puhul võis tegemist olla, kas M. Lutheri 1523. a ladinakeelse *Formula missae* või 1524. a ülemsaksakeelse *Eyn weyse*

⁶ Leino **Pahtma**, Kai **Tafenau**, *Piiblikonverentsid ja keelevaidlused. Põhjaeestikeelse Piibli tõlkimise ajaloost (1686–1690). Allikapublikatsioon. / Bibelkonferenzen und Sprachstreitigkeiten. Quellen zur Geschichte der Übersetzung der Bibel ins Revalenische (1686-1690). Ex fontibus archivi historici Estoniae*, 1 (Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2003), 9.

⁷ Pēteris **Vanags**, „Latvian texts in the 16th and 17th centuries: beginnings and development“ – *Common Roots of the Latvian and Estonian Literary Languages*, Eds. Kristiina Ross/Pēteris Vanags (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2008), 191.

⁸ Kristiina **Ross**, „Estonian Bible translations“ – *Common Roots of the Latvian and Estonian Literary Languages*, 235.

⁹ Ross, „Estonian Bible translations“, 235.

¹⁰ Epp **Ehasalu**, Külli **Habicht**, Valve-Liivi **Kingisepp**, Jaak **Peebo**, *Eesti keele vanimad tekstid ja sõnastik*. Tartu ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 6 (Tartu: 1997), 23.

¹¹ Kristiina **Ross**, Pēteris **Vanags**, „Common roots of the Latvian and Estonian literary languages - Preface“ – *Common Roots of the Latvian and Estonian Literary Languages*, 11.

¹² Ross, Vanags, „Common roots of the Latvian and Estonian literary languages - Preface“, 9.

¹³ Vanags, „Latvian texts in the 16th and 17th centuries: beginnings and development“, 191.

Christlich Mess zu halten tõlkega. Nende hävitamise otsuse täitmine pole kindel, mistõttu tõlge võib veel teoreetiliselt olemas olla.¹⁴

Ühisjooni, sarnaseid arenguid võib leida ka eesti ja läti piiblitõlke ajaloos (tõlgete organiseerijates, tõlkijates, nende protestantlikus hariduses, tõlkemeetodites, tõlgetes endis ja tõlkimisel algkeelte või saksa keele kasutamises). Nt oli 17. sajandi viimasel veerandil Eesti ja Läti piiblitõlke üheks peamiseks eestvedajaks Johann Fischer (1633–1705). Ta tegeles nii põhjaeesti-, lõunaeesti- kui ka lätikeelsete tõlgete ettevalmistamisega.¹⁵

Järgnevalt esitatakse lühiülevaade kolme keele piiblitõlke ajaloost kuni 1680. aastate alguseni. See aastakümme tähistab mitme eesmärgi saavutamist. Nimelt ilmus siis lõunaeestikeelne Uus Testament ehk „Wastne Testament“ (WT), valmis suur osa põhjaeestikeelsest Vana Testamendi (VT) tõlkest, ilmusid lätikeelsed Uus Testament (UT), VT, apokrüüfid ja 1689. a alustati ka tervikpiibli trükkimist, mis jõudis lõpule 1694. a. Nendest tõlgetest lähemalt teises peatükis.

1.2. Põhjaeestikeelse piiblitõlke ajalugu kuni 1680. aastate alguseni

Esimesed vaimulikule põhjaeesti keelele viitavad sõnad on pärit 15. sajandi lõpu paberilehelt, milles on mh kirjas neli eestikeelset sõna.¹⁶ Esimeste tekstide kohta on andmeid 16. sajandist. Nt oletatav Johannes Kieveli katekismus 1517. aastast.¹⁷ 16. sajandi keskel olevat Tallinna Püha Vaimu kirikuõpetaja õpilane Hans Susi tõlkinud teiste seas perikoobi- ja evangeeliumiraamatu, kuid ka need on leidmata.¹⁸

Vanim säilinud katkenditega sidus eestikeelne tekst on Johannes Lelowi Kullamaa käsikiri. See on kirjutatud põhjaeesti keele läänemurde mõjudega ja

¹⁴ Jüri Kivimäe, „Eestikeelsest trükisest anno 1525“ – Eesti vanimad raamatud Tallinnas. Die ältesten estnischen Bücher in Tallinn (Reval). Koostanud Lea Kõiv, Mare Luuk, Larissa Petina, Tiiu Reimo, Urve Sildre (Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu, 2000), 31.

¹⁵ Ross, „Estonian Bible translations“, 235.

¹⁶ Ehasalu, Habicht, Kingisepp, Peebo, *Eesti keele vanimad tekstid ja sõnastik*, 25.

¹⁷ Toomas Paul, *Eesti piiblitõlke ajalugu: esimestest katsetest kuni 1999. aastani*. Emakeele Seltsi toimetised, nr 72 (Tallinn: 1999), 114.

¹⁸ Ross, „Estonian Bible translations“, 237.

pärit aastatest 1524–1532.¹⁹ Tekst sisaldab ka palvete nagu *Pater noster*, *Ave Maria* või *Credo* tõlkeid.²⁰ Simon Wanradti ja Johann Koelli 1535. a luterliku katekismuse keel on seotud põhjaeesti idamurretega.²¹ Ka see trükis sisaldab sõnu meieisa palve tõlkest.²² Nimetatud tekstide analüüsid lubavad oletada, et sellel ajal oli juba kujunemas ühtne põhjaeesti keel.²³

Piibli tõlkimine põhjaeesti keelde algas 17. sajandil. Aastatest 1600–1606 on pärit kirikuõpetaja Georg Mülleri 39 jutluse käsikiri.²⁴ Selle piiblisalmide alustekstiks on olnud M. Lutheri saksakeelne Piibel.²⁵

Oluline on ka kirikuõpetaja Heinrich Stahli 1638. a trükitud *Hand und Hausbuch*.²⁶ Selle kolmas osa sisaldab Piibli perikoope ja neljandas osas on nii VT Jesaja 53. peatüki kui ka neljateistkümne psalmi tõlge (psalmid 1; 6; 23; 32; 38; 46; 51; 70; 91; 103; 110; 117; 130 ja 143). Üldiselt on H. Stahli piiblitekstid tõlgitud M. Lutheri saksakeelse Piibli järgi. Erandi moodustavad psalmitõlked, mille mõned fraasid näitavad, et alustekstina on kasutatud pigem ladinakeelset piiblitõlget Vulgata. See võib viidata varasemale psalmitõlke traditsioonile.²⁷ H. Stahlilt ilmusid trükis ka mahukad jutluseraamatud, tekstid kõrvuti saksa ja eesti keeles.²⁸ 1641. a ilmus *Leyen-Spiegels... Winter-Theil*.²⁹ 1649. a ilmus *Leyen-Spiegels... Sommer-theil*.³⁰

1640. a sai Eestimaa piiskopiks Joachim Jhering, kelle üheks eesmärgiks oli tõlkida terve Piibel põhjaeesti keelde. Ta tellis UT tõlke, aga trükki see siiski ei

¹⁹ Ehasalu, Habicht, Kingisepp, Peebo, *Eesti keele vanimad tekstid ja sõnastik*, 28.

²⁰ Toomas **Põld**, *Kullamaa katekismuse lugu* (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda, 1999), 9.

²¹ Ross, „Estonian Bible translations“, 202.

²² Ehasalu, Habicht, Kingisepp, Peebo, *Eesti keele vanimad tekstid ja sõnastik*, 30.

²³ Ross, „Estonian Bible translations“, 202.

²⁴ Georg **Müller**, *Jutluseraamat*. Eesti mõttelugu nr 78, koostanud Külli Habicht, Valve-Liivi Kingisepp, Jaak Peebo, Külli Prillop (Tartu: Ilmamaa, 2008).

²⁵ Ross, „Estonian Bible translations“, 237.

²⁶ Heinrich, **Stahl**. *Hand und Hausbuches Für die Pfarherren und Hausz-Väter Esthnischen Fürstenthumbs, Dritter Theil, Darinnen die gewöhnliche Evangelia und Episteln durchs gantze Jahr, zusamt der Historia des bitterm Leidens und Sterbens unsers HERRN Jesu Christi*. (Revall: Widwen Drückerey, 1638).

²⁷ Ross, „Estonian Bible translations“, 237.

²⁸ Paul, *Eesti piiblitõlke ajalugu*, 236.

²⁹ Heinrich, **Stahl**. *Leyen Spiegel, Darinnen kürztlich gezeiget wird, wie ein einfaltiger Christ Die Fest- un[d] Sontägliche Evangelia in reiner Lehr und heiligem Leben jhm zu nutze machen kan, Winter-Theil* (Revall: Gedruckt bey Heinrich Westphal, des Gymnasij Buchdrucker, 1641).

³⁰ Heinrich, **Stahl**. *Leyen Spiegel, Darinnen kürztlich gezeiget wird, wie ein einfaltiger Christ Die Fest- un[d] Sontägliche Evangelia in reiner Lehr und heiligem Leben jhm zu nutze machen kan, Sommer-Theil* (Revall: Gedruckt bey Heinrich Westphal, des Gymnasij Buchdrucker, 1649).

jõudnud ja on siia maani leidmata. Käsikirjas on aga säilinud Heinrich Gösekeni UT tõlge. Sellegi tõlke algtekstina on kasutatud M. Lutheri tõlget.³¹

17. sajandi 80. aastate alguseks oli olemas põhjaeestikeelseid piiblitõlke käsikirju, kuid neid ei õnnestunud trükkida. Täispiibel ega ükski selle kahest testamendist trükkis ei ilmunud.³²

1.3. Lõunaestikeelse piiblitõlke ajalugu kuni 1680. aastate alguseni

1589. aastast on pärit Johannes Ambrosius Völckeri käsikiri, kus on lõunaestikeeles kirjas katoliku kiriku seitse sakramenti, viis kirikukäsku, usutunnistus, *Ave Maria*, kümme käsku ja meieisa palve.³³ Nimetatud käsikirja puhul on tähelepanu pööratud selle suuremale seosele hoopiski põhjaeesti murretega. Ka statistiliselt on teksti lõunaestikeelsed sõnad ja vormid vähemuses.³⁴

Esimene säilinud lõunaestikeelt sisaldav raamat on 1622. aastast pärinev katoliku kiriku käsiraamat *Agenda Parva*.³⁵ See on kirjutatud ladina keeles, aga sisaldab ka tekste lõunaestikeelse, läti, poola ja saksa keeles. 1632. a valmis Joachim Rossihniusel katekismus ja perikoobiraamat *Evangelia und Episteln auff alle Sonntage durch gantze Jahr*, milles on esimesed lõunaestikeelsed perikoobid.³⁶ Urvaste kirikuõpetaja Johannes Gutsclaff tõlkis VT kuni 1. Kuningate raamatu peatükini 1:33.³⁷ Tõenäoliselt tõlkis ta otse heebrea keelest ja kasutas abivahendina ka M. Lutheri saksa tõlget.³⁸ J. Gutsclaffile võib omistada ka ühe säilinud UT lõunaestikeelse tõlke, ehkki vormiliselt on käsikirja autoriks H. Göseken.³⁹ Tõlkeanalüüs näitab, et tõlgitud on enamasti kreeka, mitte saksa

³¹ Tafenau, *Uue Testamendi tõlkimisest Rootsi ajal: käsikirjad, tõlkijad ja eesti kirjakeel*, 233.

³² Vt tabel 1 lk 18.

³³ Jaak **Peebo**, *Wastse Testamendi lugu* (Tartu: Eesti Keele Sihtasutus, 2001), 19.

³⁴ Ehasalu, Habicht, Kingisepp, Peebo, *Eesti keele vanimad tekstid ja sõnastik*, 39.

³⁵ Otto **Freymuth**, *Agenda Parva Brunsbergae M.DC.XXII : eestikeelseid tekste vastureformatsiooniga katoliku preestrite käsiraamatust = Handbüchlein für katholische Geistliche aus Livlands Polenzeit* / (Tartu: J. G. Krüger, 1938).

³⁶ Joachim **Rossihnius**, *Evangelia und Episteln auff alle Sonntage durchs gantze Jahr. Item: Evangelia und Episteln der fürnembsten Festen. und: Die Historia vom Leiden und Sterben unsers HERRN und Heylandes JESU CHRISTI* (Riga: Gerhard Schröders, 1632).

³⁷ Paul, *Eesti piiblitõlke ajalugu*, 302–308.

³⁸ Ross, „Estonian Bible translations“, 239.

³⁹ Kai **Tafenau**, *Uue Testamendi tõlkimisest Rootsi ajal: käsikirjad, tõlkijad ja eesti kirjakeel* (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011), 10–11.

keelest.⁴⁰ Varasemad Eestimaa konsistooriumi soovitud tõlked olid enamasti tehtud M. Lutheri tõlke järgi.⁴¹

17. sajandi 80. aastate alguseks oli olemas mahukaid lõunaeestikeelseid piiblitõlke käsikirju, aga neid ei õnnestunud trükkida. Täispiibel ega ükski testament trükkis ei ilmunud.⁴²

1.4. Lätikeelse piiblitõlke ajalugu kuni 1680. aastate alguseni

16. sajandi Vana-Liivimaal elanud ja tegutsenud sakslased tõlkisid alamsaksa keelest läti keelde Piibli perikoope.⁴³ Vanim säilinud lätikeelne meieisa palve on pärit aastast 1550.⁴⁴ Lisaks tõlkis Riia Püha Jakobi kiriku jutlustaja Johannes Eck u aastatel 1534–1543 või 1552 läti keelde luterliku kiriku käsiraamatu, millesse kuulus mh kogum perikoope.⁴⁵ Samal sajandil alanud katoliku vastureformatsiooni ajal tõlgiti 1585. a läti keelde Petrus Canisiuse katekismus *Catechismus Catholicorum*, mis on vanim säilinud lätikeelne raamat.⁴⁶ 1587. a ilmusid ka perikoobid.⁴⁷

1615. a ilmus läti keeles järgmine perikoopide raamat.⁴⁸ 1624. a tõlkis kiriku- ja kooliõpetaja Andreas Getzel läti keelde psalmid ja Saalomoni õpetussõnad, mis on esimesed piibliraamatute suuremad tõlked läti keelde. Tõlked järgivad väga täpselt ülemsaksakeelset M. Lutheri piiblitõlget ja 16. sajandi üldisi tõlkemeetodeid.⁴⁹ 1625 trükiti lätikeelne Jeesus Siiraki raamat apokrüüfidest.⁵⁰

⁴⁰ *Ibid.*, 30.

⁴¹ *Ibid.*, 29.

⁴² Vt tabel 1 lk 18.

⁴³ *Ibid.*, 175.

⁴⁴ Ojārs **Zanders**, „Die erste Lettische Bibelausgabe in der Übersetzung von Ernst Glück (1685–1694)“. – *300 Jahre lettische Bibelübersetzung durch Ernst Glück und ihr Einfluss auf die lettische Kulturgeschichte*. Hg. Claus von Aderkas (Lüneburg: Verlag Nordost Kulturwerk, Carl-Schirren-Gesellschaft, 2001), 42.

⁴⁵ Vanags, „Latvian texts in the 16th and 17th centuries: beginnings and development“, 175.

⁴⁶ *Ibid.*, 177.

⁴⁷ Zanders, „Die erste Lettische Bibelausgabe in der Übersetzung von Ernst Glück (1685–1694)“, 42.

⁴⁸ Pēteris **Vanags**, „Der Einfluss der Glückschens Bibelübersetzung auf die Entwicklung der lettischen Schriftsprache“. – „*Mach dich auf und werde licht – Celies nu, topi gaišs*“ – *Zu Leben und Werk von Ernst Glück (1654–1705)*. Hgg. Christiane Schiller, Māra Grudule (Wiesbaden: Harrassowitz, 2010), 159.

⁴⁹ Vanags, „Latvian texts in the 16th and 17th centuries: beginnings and development“, 177.

1631. a lisas Tartu ülikooli hilisem professor ja Kuramaa hertsogiriigi õukonna Jelgava kirikuõpetaja Georg Mancelius selle tõlke oma luterlikku käsiraamatusse *Lettisch Vade mecum*.⁵¹ Lisaks tõlkis ta 1637. a uuesti VT-st Saalomoni õpetussõnade raamatu. Tema töö tipnes 1654. a.⁵² Siis trükiti kolmes köites ta jutlused pealkirjaga *Lang=gewünschte Lettische Postill*.⁵³ Samal sajandil elanud jesuiit Georg Elgerit peetakse eelpool nimetatud katoliku käsiraamatu *Agenda Parva* lätikeelse osa kirjapanijaks.⁵⁴ Lisaks trükiti mitmeid kordi uuesti tema evangeeliumide, epistlite ja katekismuse tõlkeid.⁵⁵ Kirikuõpetaja Johannes Reuter tõlkis Matteuse evangeeliumi, mis trükiti 1644. a, kuid seda pole siia maani leitud. 1675. a trükiti tema *Eine Übersetzungs Probe*, kus on tõlkeid nii VT-st kui UT-st, nt Ex 20 ja Mt 5–7.⁵⁶ Temalt pärineb ka meieisa palve tõlge.⁵⁷ Kuramaa kirikuõpetaja Christophor Fürecker tõlkis mitmeid UT osi, mis lisati ülevaadatud luterliku kiriku käsiraamatu perikoopide kogumikku.⁵⁸ 1672. a ilmusid ka Saalomoni õpetussõnad.⁵⁹

Johannes Gezelius oli Rootsi aja esimene Liivimaa kindralsuperintendent. Rootsi kuningas Karl XI andis talle 06.12.1662 ülesandeks organiseerida terve Piibli tõlkimine läti keelde.⁶⁰ Karl XI soovitas abi otsimisel pöörduda keeletundjate poole ja lubas kogu ettevõtmist rahaliselt toetada.⁶¹ Nii otsustatigi 1664. a, et psalmide tõlget hakkavad ette valmistama kümme kirikuõpetajat, kuid selle tõlkimise käik ja lõplikud tulemused pole teada.⁶²

⁵⁰ Helmut Glück, Ineta Polanska, *Johann Ernst Glück (1654–1705) : Pastor, Philologe, Volksaufklärer im Baltikum und in Russland* (Wiesbaden: Harrassowitz, 2005), 72.

⁵¹ *Ibid.*, 178.

⁵² *Ibid.*, 178.

⁵³ Juris Mancelis, *Mancela sprediku izlase* (Riga, Bey Noellern: Imanta, 1954).

⁵⁴ Vanags, „Latvian texts in the 16th and 17th centuries: beginnings and development“, 178.

⁵⁵ Kārlis Draviņš, Mirdza Ozola, *Evangelien und Episteln ins lettische Übers. von Georg Elger : Nebst einem Register seiner geistlichen Lieder aus der Zeit um 1640* (Lund: Hakan Ohlssons Boktryckeri, 1961–1976).

⁵⁶ Vanags, „Latvian texts in the 16th and 17th centuries: beginnings and development“, 180.

⁵⁷ Vanags, „Der Einfluss der Glückschen Bibelübersetzung auf die Entwicklung der lettischen Schriftsprache“, 161.

⁵⁸ Vanags, „Latvian texts in the 16th and 17th centuries: beginnings and development“, 180.

⁵⁹ Vanags, „Der Einfluss der Glückschen Bibelübersetzung auf die Entwicklung der lettischen Schriftsprache“, 163.

⁶⁰ Edgars Dunsdorfs, *Pirmās latviešu Bībeles vēsture* (Minneapolis: Latviešu ev. - Lut. Baznīca Amerika, 1979), 10.

⁶¹ *Ibid.*, 10.

⁶² *Ibid.*, 10.

17. sajandi 80. aastate alguseks oli olemas mitmeid lätikeelseid piiblitõlke käsikirju, mis erinevalt põhja- või lõunaeesti tõlgetest ka trükiti. Siiski täispiibel ega ükski testament trükkis ei ilmunud.⁶³

1.5. Kokkuvõte: ühtelangevused ja tulemused eesti ning läti piiblitõlke loos

Nagu eelnevast selgub, saab eesti ja läti piiblitõlke käigust leida palju sarnast. Esimeseks sarnasuseks võib pidada asjaolu, et paljud varased omakeelsed tekstid pole kummaski keeles säilinud. Nt pole säilinud ei eestikeelne J. Kieveli katekismus või katoliku katekismuse lõunaeestikeelne versioon.

Piiblitõlkimisega seoses saab öelda, et 1680. aastate alguseks oli jõutud mitmete tõlkekatsetusteni. Põhjaeesti keelde oli tõlgitud katekismusi, perikoope, mõned VT peatükid ja raamatud ning UT osi. Lõunaeesti keelde oli samuti tõlgitud palveid, perikoope, VT kuni 1. Kuningate raamatu peatükini 1:33 ja ka UT tõlge. Läti keelde oli tõlgitud perikoope, katekismusi, evangeeliume, apokrüüfide Jeesus Siiraki raamat, psalmid, Saalomoni õpetussõnad ja erinevad palved. Järgmisel leheküljel on esitatud kokkuvõtliku tabelina piiblitõlkekatked kõigis kolmes keeles kuni 1680. aastate alguseni, ehk enne J. Fischeri ametisseasumist, et piiblitõlke seisu täpsemalt illustreerida.

⁶³ Vt tabel 1 lk 18.

Tabel 1. Põhjaeesti-, lõunaeesti- ja lätikeelsed piiblitõlked kuni 1680. aastate alguseni.⁶⁴

Põhjaeestikeelsed tõlked	Lõunaeestikeelsed tõlked	Lätikeelsed tõlked
1524–1532 J. Lelowi Kullamaa käsikiri		1534–1543 või 1552 J. Ecki perikoobid 1550 meieisa palve 1587 perikoobid
1600–1606 G. Mülleri jutlused piiblisalmidega	1589 kümme käsku, meieisa palve	1615 perikoobid 1624 A. Getzeli Ps, Õp 1625 Srk 1631 G. Manceliuse Srk
1638 H. Stahli perikoobid, Js 53 ja 14 ps-i <i>Joachim Jheringi ajal valminud, aga hiljem kadunud UT tõlge</i>	1632 J. Rossihniuse perikoobid 17. sajandi keskpaik J. Gutslaffi VT kuni 1Kn 1:33 17. sajandi keskpaik J. Gutslaffi ja H. Gösekeni UT	1637 G. Manceliuse Õp 17. sajandil mitmed UT osad <i>1644 J. Reuteri Mt</i>
17. sajandi II pool H. Gösekeni UT käsikiri		17. sajandi II pool, C. Füreckeri UT perikoobid 1672 Õp 1675 J. Reuteri tõlked VT-st, UT-st (nt 2Ms 20, Mt 5–7)

⁶⁴ Käesolevas tabelis on kasutatud 1997. a eestikeelse piiblitõlke lühendeid. Mitte säilinud või kadunud tõlked on kirjutatud kursiivis.

2. Johann Fischeri tõlkeprojekt

2.1. Murrang piiblitõlkes

17. sajandi 80. aastate alguseks polnud trükkis ilmunud ühtegi VT, UT või Piibli tõlget. Oluline on lisada, et Rootsi kuningas Karl XI andis piiblitõlkimise kohta erinevatele inimestele mitmetimõistetavaid juhtnööre. Kuningas ei nimetanud oma korraldustes selgelt põhjaeesti või lõunaeesti keelt. Ta kirjutas hoopis eesti ja mittedaksa keelest. Nimelt eraldas kuningas raha Eestimaa konsistooriumile, et nad trükiksid eestikeelse UT. Eestimaa konsistooriumis tähendas see põhjaeesti keelt ja neil oli valmis ka põhjaeestikeelne tõlge. J. Fischer sai aga kuningalt nõusoleku tõlkida terve Piibel mittedaksa keelde. J. Fischer ise väidab hiljem, et kuningas tegi ka UT trükki toimetamise tema ülesandeks, kuna Eestimaa konsistoorium polnud saanud oma ülesandega hakkama. Sellist korraldust pole aga siiani leitud. Lõpuks otsustas kuningas 1689. a probleemide kestmise tõttu UT trükki andmine peatada seniks, kuni Eesti- ja Liivimaa tõlkijad on leidnud omavahelistele erimeelsustele lahendused. Aga 1691. a jõudis kuningani teade, et J. Fischer on põhjaeestikeelse UT ikkagi trükki andnud, mistõttu keelas lõunaeestikeelse WT levitamise. See teade oli vale. Põhjaeestikeelne UT anti lõpuks trükki 18. sajandil uute inimeste poolt uues olukorras.⁶⁵ Eelpool esitatud tabel nr 1 näitab, et enne J. Fischerit polnud Liivimaal trükkis ilmunud ühtegi eesti- või läti keelset VT-d, UT-d või tervet Piiblit. Suuremad tõlked olid jäänud käsikirja. Küll aga olid trükkis ilmunud mõned väiksemad tõlked. Andreas ja Adrian Virginius tõlkisid lõuna- ja põhjaeesti keelde ning E. J. Glück läti keelde. Etteruttavalt võib nimetada, et just J. Fischeri ajal ilmusid Liivimaal 1685

⁶⁵ Tafenau, *Uue Testamendi tõlkimisest Rootsi ajal: käsikirjad, tõlkijad ja eesti kirjakeel*, 230–232.

lätikeelne UT, 1686 lõunaeestikeelne UT ehk Wastne Testament (WT), 1689 lätikeelne VT, umbes 1687–1690 valmis põhjaeestikeelne VT tõlge kuni li 42:3, 1692 lätikeelsed apokrüüfid ja 1694 terve lätikeelne täispiibel. J. Hornung sai 1685. a valmis ka VT Jesaja raamatu tõlke. Laiuse pastor ja Põhja-Tartumaa praost Reiner Brockmann olevat saatnud J. Fischerile VT-st kolme esimese Moosese raamatu tõlke. Ta sai 1685. a valmis ka VT Jesaja raamatu tõlke.⁶⁶ 1687. aastaks olevat suurem osa VT-st juba tõlgitud põhjaeesti keelde.

2.2. Johann Fischer

Johann Fischer (13.12.1633–17.05.1705) sündis Lübeckis.⁶⁷ Tema vanaisa oli superintendent Celles ja isa kaupmees. Rostockis õppides oli tema kooliõpetajaks nt August Varenius ja Altdorfi Johann Konrad Durr.⁶⁸ Ta õppis õigusteadust Rostocki, Helmstedti ja usuteadust Altdorfi ning Leideni ülikoolides. 1666. a sai temast Sulzbachis diakon ja järgmisel aastal linnajutlustaja ning superintendent.⁶⁹ J. Fischer kohtus sel ajal ka Philipp Jakob Speneriga ja temast mõjutatuna levitas hiljem Liivimaal pietistlikke ideid ning raamatuid.⁷⁰ Ta tõlkis, kirjutas ja avaldas ka ise mitmeid raamatuid, dispuute, jutluseid alates oma ülikooliõpingutest. Selleks kasutas ta teinekord oma pseudonüümi Christian Alethophilos.⁷¹

1673. a pakkus Rootsi kuningas Karl XI talle kindralkuberner Clas Totti soovitusel Liivimaa kindralsuperintendendi kohta, mille ta ka vastu võttis. Ametlikult sai ta aga selleks alles 1678. a, kuna selle ajani oli ametikoht hõivatud.⁷² 1690. a sai ta Tartu ülikooli prokantsleriks ja 1693. a promoveerus teoloogiadoktoriks. 1698. a sunniti ta pietistlike vaadete ja kuninga tegevuse

⁶⁶ Kai **Tafenau**, „Veel täiendusi Vana Testamendi tõkeloole“ – *Keel ja Kirjandus*, 8–9 (2009), 689.

⁶⁷ Vt portreed lisas 3 lk 140.

⁶⁸ F. K. **Gadebusch**, *Livländisches Bibliothek nach alphabetischer Ordnung*, Th. I (Riga, 1777), 324.

⁶⁹ J. F. von **Recke**, K. E. **Napiersky**, *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*, 1. Bd. (Mitau: Steffenhagen und Sohn, 1827), 570–571.

⁷⁰ Aivar **Põldvee**, *Bengt Gottfried Forselius ja rahvahariduse lätted Eesti- ja Liivimaal. Dissertationes historiae Universitatis Tartuensis*, 20 (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2010), 18.

⁷¹ Vt lisa 5 lk. Kirjas on kõik autorile senimaani teada J. Fischeri teosed.

⁷² Liivi **Aarma**, „Ernst Glück und Johann Fischer: ihre Rolle bei der lettischen und estnischen Bibelübersetzung“ – „*Mach dich auf und werde licht – Celies nu, topi gaišs*“, 83–85.

kritiseerijana oma ametist lahkuma. Järgmisel aastal läks ta Saksamaale. Kuningas Karl XII siiski nõudis, et ta jätkaks oma ametikohal ja andis talle tagasipöördumiseks aega kuni 1700. a 1. maini. Kuid J. Fischer oli juba otsustanud oma tegevuse Liivimaal lõpetada.⁷³

Preisi kuningas Friedrich I olevat ta kutsunud P. J. Speneri soovitusel Hallese ja hiljem Magdeburgi.⁷⁴ 1701. a saigi temast Magdeburgi kindralsuperintendent. Peale selle oli ta Halle konsistooriumi nõukogu liige ja Magdeburgi nunnakloostri ülem kuni oma surmani.⁷⁵

J. Fischeri rolli piiblitõlke ajaloos hakkas ühena esimestest rõhutama G. Wieselgren. Seega pole see teema tõusnud esile alles nüüd, vaid on olnud päevakorral juba ligi 50 aastat.⁷⁶

J. Fischeri taust võib mõneti seletada, miks ta oli Liivimaal seotud keelte ja tõlke küsimustega. Leideni ülikool oli tema ajal Hollandi vaimuelu ja keeleteaduse keskpunkt. Sulzbach oli tuntud kui müstikute, spiritualistide elukohana, mida valitses vabameelne, tolerantne ja kunsti ning teadust soosiv krahv Christian August. Linnas asutati spetsiaalne trükikoda heebreakeelsete teoste trükkimiseks ja seal tegutses ka heebrea keele ning kabala suur huviline Franciscus Mercurius van Helmont. Õue- ja kantseleinõunik Christian Knorr von Rosenroth, kes tundis J. Fischerit, soovis linnas asutada keelte, eriti just heebrea keele uurimiseks teadusseltsi, nagu inglastel *Royal Society*. Hiljem, kui J. Fischer sai loa rajada Riia kuninglik lütseum, siis esimesena juhtis seda just Sulzbachist pärit õpetlane Johann Georg Kretschmann ja pärast teda tuntud orientalist Johann Uppendorff.⁷⁷

J. Fischeri ametikoht võimaldas tal teatud küsimusi juhtida ja otsustada. Ta rajas Riiga eratrukikoja ja sai loa trükkida Liivimaa tarbeks raamatuid, mis suurendas samuti tema haaret. Ta oli kontaktis kuningaga ja sai temalt 1682. a loa, et tõlkida Piibel põhja-, lõuna- ja läti keelde. Selle ettevõtmise teostamiseks eraldati

⁷³ Riho Saard, *Eesti kirikute esivaimulikkond 1165–2006* (Tallinn, Argo, 2006), 39–40.

⁷⁴ *Allgemeine Deutsche Biographie*, 7. Bd (Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1878), 72.

⁷⁵ von Recke, Napiersky, *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*, 570–572.

⁷⁶ Greta Wieselgren, „Johann Fischer - Livlands nye apostel“ – *Svio-Estonica*, 17 (1964), 26–58.

⁷⁷ Põldvee, Bengt Gottfried Forselius ja rahvahariduse lätted Eesti- ja Liivimaal, 654–655.

raha, mida ta jaotas.⁷⁸ Ta korraldas piiblitõlkekonverentse ja oli kõrgeim isik, kelle kätte tõlked jõudsid.⁷⁹

Tema aktiivsust piiblitõlke küsimustes saab seostada pietismiga, mille rajajaga ta kirjavahetuses oli. Liikumine rõhutas sügavat usklikkust, müstikat ja spiritualismi, isegi luteri kiriku uuestisündi. Pietistid lugesid kokkutulekul erilise innuga Piiblit ja laulsid laule. P. J. Spener soovitas lugeda Piibel aastas mitu korda üle, teoloogidel algkeeltes. J. Fischeri plaan anda Piibel välja kolmes Liivimaa keeles ongi seotud nende põhimõtetega, et suunata rahvas usulisele elule. Samas, andmed puuduvad J. Fischeri täpsete tõlkepõhimõtete kohta. Siiski näib, et ta üritas tõlkeid teha rahvalähedaseks ja mõistetavaks.⁸⁰

2.3. Andreas Virginius ja Adrian Virginius, nende Wastne Testament (1686) ning põhjaeestikeelne Vana Testamendi käsikiri (u 1687–1690)

Andreas Virginius (05.02.1640–20.05.1701) sündis Nõos ja oli 41 aastat Kambja koguduse pastor. Juba tema isa oli tulnud tänapäeva Saksamaa aladelt Liivimaale.⁸¹ Koos oma poja Adrianiga tõlkis ta suure osa VT-st põhjaeesti keelde.⁸² Andreas Virginius oli 1688. a Tartu alamkonsistooriumi assessor. Ta olevat tõlkinud Saalomoni õpetussõnad, 12 väikest prohvetit ja mõned muud raamatud lõunaeesti keelde.⁸³

Tema poeg Adrian (20.11.1663–08.07.1706) sündis Kambjas ja läbis koolitee Tartus, Riias ning Tallinnas. Tema isa õpetas teda kodus 7. eluaastast alates. Ta õppis nii saksa kui ladina keelt.⁸⁴ 1676. a hakkas ta õppima Tartu koolis. 1679–1680 õppis ta J. Fischeri asutatud Riia lütseumis, aga lahkus sealse range distsipliini pärast ja hakkas 1680. a õppima Tallinna gümnasiumis. 1681–1683

⁷⁸ Paul, *Eesti piiblitõlke ajalugu*, 313–314.

⁷⁹ Tafenau, *Uue Testamendi tõlkimisest Rootsi ajal: käsikirjad, tõlkijad ja eesti kirjakeel*, 231.

⁸⁰ Paul, *Eesti piiblitõlke ajalugu*, 266–267.

⁸¹ Eric Virgin, „Virginite sugupuust“, *Wastne Testament 1686. Konverentsi ettekanded* 26.–27. Aprill 1996. Kogumiku toimetanud Edakai Simmermann, B. G. Forseliuse Seltsi Toimetised nr. 2 (AS Vali, Tartu), lk 106, 1996.

⁸² Kristiina Ross, *Adrian Virginius (1663–1706)*

<http://www.utlib.ee/ekollekt/eeva/index.php?lang=et&do=autor&aid=60> (külastatud 17.03.2012).

⁸³ von Recke, Napiersky, *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*, Bd.IV. S-Z (Mitau: Steffenhagen und Sohn, 1832), 448.

⁸⁴ Kai Tafenau, „Adrian Virginiuse eluloost“ – *Keel ja Kirjandus*, 11 (2009), 849.

õppis ta Kieli ülikoolis usuteadust.⁸⁵ Ta naasis pärast duellil haavatasamist isa kutsel tagasi Liivimaale ja alustas J. Fischeri abil tööd kirikukirjanduse toimetaja ning tõlkijana. Ta oli pastoriks algul Rõngus, siis Puhjas ja viimaks Otepääl. Põhjasõja ajal taandus ta vene sõjaväe eest Tallinnasse, aga naasis varsti Tartusse. Seal ta vangistati ja lõpuks ka hukati.⁸⁶

Lõunaestikeelne Wastne Testament ilmus 1686.⁸⁷ Töö algas 19.11.1682, mil sellega hakkas tegelema Riia kooliõpetaja Johann Vogel. Ka Andreas Virginius aitas tõlkimisel, aga need käsikirjad on kadunud. Adrian Virginius viis eelmiste tööd tõlkijana lõpule. Ta tõlkis koos J. Hornungiga UT põhjaeesti keelde, mis trükki ei jõudnud, kuid on säilinud kahe ära kirjana.⁸⁸

Andreas Virginius töötas Wastse Testamendiga Riias 1683. a lõpust kuni 1686. a keskpaigani. Sellega töötasid ka Rõuge õpetaja Johann Nicolaus Hardung, Tartu õpetaja Marcus Schütz ja Sangaste õpetaja poeg Johann Heinrich Neubau. Tasu jaotamisel sai Adrian Virginius 103 riigitaalrit. Juurde tuli ka tasu trükipoognate korrektuuri eest, Andreas Virginius ja M. Schütz said 20 ning N. Hardung 15 riigitaalrit.⁸⁹

Aastatel 1682–1690 toimunud tõlkimine, trükkimine ja kõik muu läks kokku maksma u 7500 riigitaalrit.⁹⁰ Johann Georg Wilcken trükkis 1686. a Riias J. Fischeri trükikojas 500 Wastse Testamendi eksemplari. Paari järgneva aasta jooksul trükiti veel 300 juurde. Wastne Testament anti välja luksuslikul, heal paberil, mis toodi Amsterdamist. Sinna hulka võisid kuuluda ka lätikeelse Piibli trükikulud. Saadud raha kulutati ka aabitsate, katekismuste ja mitmesuguste teiste vaimulike raamatute peale.⁹¹

⁸⁵ von Recke, Napiersky, *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*, Bd.IV. S–Z (Mitau: Steffenhagen und Sohn, 1832), 436.

⁸⁶ Ross, *Adrian Virginius (1663–1706)*

<http://www.utlib.ee/ekollekt/eeva/index.php?lang=et&do=autor&aid=60> (külastatud 17.03.2012).

⁸⁷ Vt fotosid Virginiuste Wastse Testamendi ja VT tõlgetest 3. lisas.

⁸⁸ Vt tabel nr 6.

⁸⁹ *Ibid.*, 29.

⁹⁰ Aivar Põldvee, „Toomas Pauli „Eesti piiblitõlke ajalugu“ (1999) kriitikute pilgu läbi“, – Keel ja Kirjandus 2000, 4, lk 284.

⁹¹ Paul, *Eesti piiblitõlke ajalugu*, 330.

Senised uuringud osutavad, et Wastset Testamenti sooviti tõlkida kreeka keelest. Kuid tekstianalüüs näitab, et tegelikult tõlgiti saksa keelest. Tõlkijatel oli kasutada M. Lutheri saksakeelne tõlge.⁹²

Senised uurijad kirjutavad, et Andreas ja Adrian Virginius tõlkisid u aastatel 1687–1690 VT kuni Iiob 42:3 põhjaeesti keelde, mis on samuti käsikirjas säilinud.⁹³ Virginiuste tõlkemeetodiks oli jälgida M. Lutheri fraaside struktuuri ja kasutada nii saksa kui algkeelset teksti.⁹⁴ Magistritöö autori Wastse Testamendi ja VT tõlgete analüüsi tulemused on kirjas töö kolmandas osas.

Lõpetuseks tasub mainida, et Adrian Virginius rääkis alustekstist ainult seoses põhjaeestikeelse Piibliga. Mis keelest ta ise Wastse Testamendi või koos isaga ka VT tõlkis, jääb ütle mata. Pigem tunneb ta huvi, et tõlkekeel oleks korras.⁹⁵ On teateid, et J. Hornung tõlkis UT-d Puhjas kreeka keele järgi, kuid see jõudis trükki alles 1715. a pärast mitmekordset toimetamist.⁹⁶ Sellegi tõlke tellis J. Fischer, mis anti talle hiljem ka üle.⁹⁷ 1715. a põhjaeestikeelse UT Peetruse esimese kirja analüüs näitab, et üheks eeskujutekstiks on olnud 1686. a Wastne Testament, mille sõnad ja väljendid vahetati põhjaeestikeelsete vastu. Abiks olid ka M. Lutheri tõlge ja kreekakeelne originaal.⁹⁸

2.4. Ernst Johann Glück ja lätikeelne piiblitõlge (1689 (1694))

Ernst Johann Glück (18.05.1654–05.05.1705) sündis Wettinis.⁹⁹ Ta õppis Altenburgi gümnaasiumis ja hiljem usuteadust Wittenbergi ning Leipzigi ülikoolides. 1675. a kutsus just J. Fischer ta Liivimaale tööle. Vahepeal täiendas ta ennast Hamburgis Esdras Edzardi juures vanades semiidi keeltes. 1680. a tagasi pöördudes sai temast Riia lähedal oleva sõjaväegarnisoni pastor. Hiljem tegutses

⁹² Roosimaa, *Uue Testamendi eestikeelsetest tõlgetest ja tõlkimist toetavast eksegeesist*, 209.

⁹³ Jaak **Peebo**, *Wastse Testamendi lugu* (Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2001), 26–27.

⁹⁴ Kristiina **Ross**, „Estonian Bible translations“ – *Common Roots of the Latvian and Estonian Literary Languages*. Eds. Kristiina Ross/Pēteris Vanags (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2008), 245.

⁹⁵ Tafenau, *Adrian Virginiuse eluloost*, 853.

⁹⁶ *Ibid.*, 244.

⁹⁷ Tafenau, *Uue Testamendi tõlkimisest Rootsi ajal: käsikirjad, tõlkijad ja eesti kirjakeel*, 20.

⁹⁸ Roosimaa, *Uue Testamendi eestikeelsetest tõlgetest ja tõlkimist toetavast eksegeesist*, 209.

⁹⁹ Vt lisa 4 lk 140 E. J. Glücki oletatava portree problemaatika kohta.

ta Marienburgis (Alüksne), kus alustas Piibli tõlkimist läti keelde.¹⁰⁰ Ta oli kirjavahetuses P. J. Speneriga, nagu ka J. Fischer.

1702. a vangistasid vene väed ta koos perega Marienburgis ja nad saadeti Moskvasse. Peeter I vabastas ta, maksis talle edaspidi 3000 rubla aastapalka ja lubas tal tegeleda haridusküsimustega. 1703. a lubati tal tõlkida Piibel vene keelde.¹⁰¹ Üks tema venekeelne piiblitõlge olevat valminud juba enne Põhjasõda. Nimelt olevat ta Petseri kloostri munkade juures õppides saanud keele nii selgeks, et 1698 aastaks oli valminud ka venekeelne piiblitõlge, mis hävis 1702. a Marienburgis. Magistritöö autorile pole teada, kas Peeter I palus tal hiljem rekonstrueerida hävinenud tõlge. Märkimisväärne on, et E. J. Glück kasvas üles orvuks jäänud tüdruku, kellest hiljem sai Peeter I abikaasa ja Venemaa keisrinna Katariina I. Nende tütre, Jelizaveta Petrovnast, sai samuti keisrinna.¹⁰² E. J. Glück suri Moskvast.¹⁰³

Esimese lätikeelse piiblitõlke üks organiseerijatest oli J. Fischer.¹⁰⁴ Tõlkimisel toetasid E. J. Glücki ka K. B. Witen ja M. Klemenken.¹⁰⁵ E. J. Glück alustas tõlkimisega umbes aastatel 1680–1681.¹⁰⁶ Ta tõlkis UT aastatel 1680–1683 ja see trükiti 1685. VT trükiti 1689 ja apokrüüfid 1692.¹⁰⁷ Esimese lätikeelse Piibli esilehele on kirjutatud küll 1689, aga siis alles algas piibliraamatute kokkupanemine ja puuduvate osade tõlkimine.¹⁰⁸ Piibli trükkimiseks kavandati 1437 riisi paberit. Heledatooniline paber toodi Prantsusmaalt ja tumedam Hollandist.¹⁰⁹ E. J. Glück revideeris koos Wendelin Steidingiga piiblitõlget juba

¹⁰⁰ Helmut Glück, „Ernst Glück. Leben und Werk“ – „*Mach dich auf und werde licht – Celies nu, topi gaišs*“, 163.

¹⁰¹ von Recke, Napiersky, *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*, Bd. II. G–K (Mitau: Steffenhagen und Sohn, 1829), 68–69.

¹⁰² Gadebusch, *Livländisches Bibliothek*, Th. I (Riga, 1777), 428.

¹⁰³ *Ibid.*, 49.

¹⁰⁴ Paul, *Eesti piiblitõlke ajalugu*, 319.

¹⁰⁵ Silvija Šisko, Aleksejs Apinis, Sergejs Davidovs, Valdis Villerušs, *Seniespiedumi latviešu valodā 1525–1855* (Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 1999), 68. Edgars Dunsdorfs, *Pirmās latviešu Bībeles vēsture* (Minneapolis: Latviešu ev. - Lut. Baznīca Amerika, 1979), 48.

¹⁰⁶ Dunsdorfs, *Pirmās latviešu Bībeles vēsture*, 48.

¹⁰⁷ Vt tabel nr 6.

¹⁰⁸ Zigrīda Frīde, Biruta Gudriķe, Viktors Hausmanis, Jānis Kalniņš, Inese Treimane, Vera Vāvere, Viesturs Vecgrāvis, *Latviešu literatūras vēsture 1. sējums. No rakstītā vārda sākumiem līdz 1918. gadam* (Rīga: Zvaigzne ABC, 1998), 39.

¹⁰⁹ Paul, *Eesti piiblitõlke ajalugu*, 331.

teise trüki jaoks, aga Põhjasõda takistas edasisi töid ja käsikiri läks kaduma.¹¹⁰ 1730. a trükiti UT uuesti. Terve Piibli esmatõlke 2. trükk ilmus redigeerimata kujul 1739. a.¹¹¹ Teise trüki lasi teha J. Fischeri poeg Jakob Benjamin Fischer (1684–1744).¹¹² Võiks nimetada veel, et esimene tõlge püsis erinevates trükkides kuni 19. sajandi keskpaigani ja trükiti viimast korda 1854. a.¹¹³ Fotod E. J. Glücki Piiblist on esitatud 3. lisas.

Senised uurijad kirjutavad, et E. J. Glück tõlkis VT ja UT heebrea ja kreeka keelest ning kasutas abina ka M. Lutheri piiblitõlget.¹¹⁴ Muu hulgas võis ta kasutada ka J. Reuteri ja C. Füreckeri varasemaid tõlkeid.¹¹⁵ Magistritöö autor esitab oma alusteksti analüüsi tulemused töö kolmandas osas. Autorile pole praegu olevate andmete põhjal teada, kas E. J. Glück kasutas ka eelpool mainitud G. Manceliuse VT osade tõlkeid. Siiski oletatakse, et E. J. Glück ei tõlkinud Piiblit algusest lõpuni üksinda, vaid kasutas eelnevate tõlkijate tööd umbes 20% ulatuses.¹¹⁶

E. J. Glück oli mõjutatud lisaks pietistidele ka M. Lutheri arusaamadest keele kohta ja ta lähtus tõlkimisel kahest printsiibist. Esiteks jälgis ta täpselt grammatika reegleid ja teiseks pidas silmas rahvalikku keelt. Ta arvestas tavainimeste keelekasutuse ja nende arusaamisvõimega.¹¹⁷ Magistritöö autor pole läbitöötatud kirjanduse hulgast leidnud täpsustusi, mis grammatika reeglitest ta kinni pidas, sest läti keel oli sel ajal veel kujunemisejärgus. Kuna paljusid Piibli osasid polnud varem tõlgitud, siis jõudsid selle täistõlke kaudu erinevad väljendid ka läti

¹¹⁰ Ojārs **Zanders**, „Die erste Lettische Bibelausgabe in der Übersetzung von Ernst Glück (1685–1694)“. – *300 Jahre lettische Bibelübersetzung durch Ernst Glück und ihr Einfluss auf die lettische Kulturgeschichte*, 48.

¹¹¹ Aarma, „Ernst Glück und Johann Fischer: ihre Rolle bei der lettischen und estnischen Bibelübersetzung“, 106.

¹¹² **Paul**, *Eesti piiblitõlke ajalugu*, 321.

¹¹³ **Dunsdorfs**, *Pirmās latviešu Bībeles vēsture*, 209.

¹¹⁴ *Ibid.*, 39.

¹¹⁵ Šisko, Apīnis, Davidovs, Villerušs, *Seniespiedumi latviešu valodā 1525–1855*, 68.

¹¹⁶ Frīde *et al.*, *Latviešu literatūras vēsture 1. sējums. No rakstītā vārda sākumiem līdz 1918. gadam*, 37.

¹¹⁷ Maija **Baltiņa**, „Über Ernst Glücks Persönlichkeit“. – *300 Jahre lettische Bibelübersetzung durch Ernst Glück und ihr Einfluss auf die lettische Kulturgeschichte* 35.

kirjakeelde.¹¹⁸ E. J. Glücki tõlge mõjutas tugevasti läti kirjakeele normeerimist ja juhatas selle uude ning parandatud süsteemi, mis kestis veel umbes 200 aastat.¹¹⁹

2.5. 17. sajandi lõpu piiblitõlke metoodilised põhiküsimused. Piiblitõlkekonverentsid Liepas (1686) ja Pilistveres (1687)

Piiblitõlkimisega seotud probleemide lahendamiseks korraldas J. Fischer kaks konverentsi. 1686. a Liepas arutleti, kas tõlkida algkeeltest või M. Lutheri piiblitõlkest, kas kasutada H. Stahli või Bengt Gottfried Forseliuse grammatikat ja kas trükkida Tallinnas või Riias. Otsustati, et UT tõlge revideeritakse algtekstist lähtuvalt, aga teised küsimused jäid lahenduseta. 1687. a Pilistveres revideerimine küll lõpetati, aga muud küsimused jäid ikkagi lahendamata.¹²⁰

Oluline on, et Eestimaa konsistooriumi tõlkijad, kaasosalised ja Rootsi ülemused eesotsas kuningaga toetasid M. Lutheri Piiblist tõlkimist. Seevastu J. Fischer toetas lähtumist algkeeltest ehk heebrea ja kreeka keelest.¹²¹ Oli ta ju seotud pietismiga, mis rõhutas mh algallikaid vastupidiselt teisele osapoollele, mis oli seotud luterliku ortodoksiaga ja pidas M. Lutheri tõlget õige õpetuse tagajaks, mis küll ei tähendanud, et viimase tõlget pidi kindlasti kasutama. Eestimaa konsistoorium põhjendas oma otsust sellega, et kõrvalekalded usuisa M. Lutheri saksakeelsest tõlkest on seotud kalvinistide, papistide ja teiste ususuundadega, mis tahavad olla uueks autoriteediks.

Liepas tegid konsistooriumi esindajad alusteksti küsimuses J. Fischerile näilisi järeleandmisi, aga olid juba varem saatnud Rootsi kuningale kirja nõudes, et põhjaeestikeelne tõlge peab lähtuma üksnes M. Lutheri tõlkest. Kuningas vastas seepeale, et tõlke aluseks peab olema ainult M. Lutheri Piibel. Seepeale teatasid konsistooriumi esindajad enne teist konverentsi, et nad tõlgivad M. Lutheri Piiblist ja lähtuvad ortodoksse luterluse mõttest, et vigadest saab hoiduda, kui jäädakse selle juurde, mis senini on hoidnud õpetuse puhtana ning õigena. Kuid

¹¹⁸ Vanags, „Der Einfluss der Glückschens Bibelübersetzung auf die Entwicklung der lettischen Schriftsprache“, 172.

¹¹⁹ *Ibid.*, 175.

¹²⁰ **Pahtma, Tafenau**, *Piiblikonverentsid ja keelevaidlused*, 11.

¹²¹ *Ibid.*, 11.

Pilistvere konverentsil konsistooriumi esindajad siiski loobusid M. Lutheri tõlkele toetumisest pärast seda, kui J. Fischer oli lubanud vastutuse selles küsimuses võtta enda peale.¹²² Vaidlused siiski hiljem jätkusid.

2.6. Virginiuste ja E. J. Glücki tõlgete trükitehnilised, raamatukujunduslikud ja tekstoloogilised kattuvused ning lahknevused

Magistritöö autor on tõlkeid võrrelnud trükitehniliselt, raamatukujunduslikult ja tekstoloogiliselt. Virginiuste põhjaeestikeelset VT-d ja E. J. Glücki läti keelset VT-d saab omavahel võrrelda ainult tekstoloogiliselt. Neid ei saa võrrelda trükitehniliselt ja raamatukujunduslikult, kuna Virginiuste tõlge on erinevalt E. J. Glückist käsikirjaline ning trükkimata. Virginiuste lõunaeestikeelset Wastset Testamenti (WT) ja E. J. Glücki läti keelset UT-d saab võrrelda nii trükitehniliselt, raamatukujunduslikult kui tekstoloogiliselt, kuna mõlemad tõlked ilmusid trükis.¹²³

2.6.1. Virginiuste põhjaeestikeelne ja E. J. Glücki läti keelne VT

Põhjaeestikeelne käsikirjaline VT ja läti keelne trükitud VT valmisid ajaliselt üsnagi lähedasel ajal (u 1687–1690 ja 1689). Nende kahe tõlke kaks suuremat erinevust seisnevad selles, et Virginiuste tõlge jäi lõpetamata (kuni Ii 42:3) ja seetõttu ka trükki andmata. Seevastu E. J. Glücki tõlge on lõpetatud ja trükitud. Kuna üks tõlge jäi käsikirja, aga teine jõudis trükki, siis võrrelda saab neid ainult tekstoloogiliselt. Nendel põhjustel trükitehnilisi, raamatukujunduslikke kattuvusi ja lahknevusi nende tõlgete kohta ei esitata. Küll aga saab esitada tekstoloogilisi kattuvusi ja lahknevusi, mis on esitatud tabelis nr 2. Nende hulka kuuluvad peatükkide, salmide liigendused, võimalikud lisatekstitid, nagu peatükkide sisukokkuvõtted, ristviited, ääremärkused, sõnaseletused jms.

¹²² Paul, *Eesti piiblitõlke ajalugu*, 363–366.

¹²³ Vt fotosid Virginiuste ja E. J. Glücki tõlgetest lisa 3.

Kõige silmatorkavam tekstoloogiline erinevus on lahknevuste lahtri teine punkt ehk salmide numeratsioon ja kuulumine peatükkidesse. Virginiuste Ii 40. peatükis on kokku 28 salmi, aga E. J. Glückil 19 salmi. Virginiustel on kõik 28 salmi ainult 40. peatükis, aga E. J. Glückil on need kahe peatüki peale kokku. S.t, et E. J. Glücki salmide numeratsioon liigub järgmises peatükis (41) edasi eelmise peatüki viimasest numbrist (41:20; 41:21; 41:22; 41:23; 41:24; 41:25; 41:26; 41:27; 41:28) ja algab pärast salmi 41:28 samas peatükis (41) uuesti otsast peale (41:1; 41:2; 41:3; 41:4).

Tabel 2. Tekstoloogilised kattuvused ja lahknevused.

Virginiuste VT (u 1687–1690) ja E. J. Glücki VT (1689 (1694))	
Kattuvused	Lahknevused
1. Mõlemal on igat peatükki sissejuhatav, kirjeldav salm, mis Virginiustel on lühem kui E. J. Glückil	1. Salmide numeratsiooni ja peatüki numbri lahknevus 2. Virginiustel puuduvad ristviited teiste salmide kohta 3. E. J. Glückil puuduvad ääremärkused, -seletused sõnade kohta

2.6.2. Virginiuste lõunaestikeelne ja E. J. Glücki lätikeelne UT

Mõlemad tõlked on valminud ja ilmunud trükis lähedasel ajal (1682–1686 ja 1680–1685). Virginiuste Wastse Testamendi ja E. J. Glücki Piibli tiitellehe tekstoloogilised kattuvused ning lahknevused on esitatud järgmisel leheküljel tabelis nr 3.

Tabel 3. Tekstoloogilised kattuvused ja lahknevused.

Virginiuste Wastne Testament (1686) ja E. J. Glücki UT (1685 (1694))	
Kattuvused	Lahknevused
1. Tiitellehe kogu tekstoloogia, v.a üks viide	1. E. J. Glücki Piibli UT tiitellehel kirjalik viide läti kogudusele, mille sarnane Virginiustel puudub
2. Sissejuhatuses <i>SOLI DEO GLORIA</i>	2. Virginiustel sissejuhatuses <i>Armas</i>
3. Mõlemal sissejuhatused	<i>Mahmehs</i> , E. J. Glückil <i>Mihlais Latweeti</i> ehk “armas lätlane”
4. Kogu paari-kolme leheküljeline tekst on sõna-sõnalt täpselt samasugune	3. Ainus tekstoloogiline erinevus on, et E. J. Glücki tõlkel on mõned sõnad eraldi esile toodud tugeva musta värvi trükitähtedena, mis Virginiustel puudub
5. Ristviited on mõlemal samad	4. Lõpus kuupäevad küll erinevad, aga kõigest ühe aastaga (Virginiustel on Riga 12.06.1686, E. J. Glückil Riga 04.05.1685)
6. Mõlemal on 22 salmi ja numeratsiooni erinevusi pole	5. E. J. Glückil puudub lõpus Virginiuste register ehk juht, mis salmi teenistusel lugeda saab
	6. Mõlemal on kirjas Piibli raamatu nimi. Virginiustel on see igal leheküljel, E. J. Glückil ühel lehel, aga täpsustus, kas tegemist esimese või teise Peetruse kirjaga, kõrvallehel
	7. Mõlemal on enne iga peatüki esimest salmi sissejuhatus, mis Virginiustel lühem kui E. J. Glückil ja sisu mõneti erinev

Trükitehnilised raamatukujunduslikud kattuvused ja lahknevused on esitatud tabelis nr 4. Tasub mainida, et trükilao ja kujunduse küsimused võisid lähtuda trükkalist, sest vinjetid jms olid kulukad, ning lihtsam oli kasutada korduvalt samu vahendeid.

Tabel 4. Trükitehnilised, raamatukujunduslikud kattuvused ja lahknevused.

Virginiuste WT (1686) ja E. J. Glücki UT (1685 (1694))	
Kattuvused	Lahknevused
1. Illustratiivne pilt sissejuhatuses	1. E. J. Glückil olev suurem kaunistus
2. Sissejuhatuse esimese lehe ülemine pilt	lehe ülaosas ja erinev kaunistus lehe
3. Sisukord kujunduselt samasugune	allosas
4. Mõlemal on üks leht jaotatud pideva joonega kaheks	2. Virginiustel lõpus vinjett, mis E. J. Glückil puudub
5. Peatüki esimene täht on mõlemal ilusti kaunistatud ja suurelt esitatud	3. Virginiustel mõned märgid, mis E. J. Glückil sissejuhatuse lõpul puuduvad

2.7. Kokkuvõte: ühtelangevused ja tulemused eesti ning läti piiblitõlke ettevõtmises

Eesti ja läti piiblitõlke ettevõtmine sai suure hoo sisse 17. sajandi viimasel veerandil. Sel ajal oli Liivimaa kindralsuperintendendiks J. Fischer. Eelnevalt välja toodud faktid lubada märkida, et J. Fischer polnud tõlkija. Ta oli eelkõige kõrgel kohal olev ametnik, kes juhtis ja otsustas. Peale selle oli ta kirjavahetuses Rootsi kuninga ja teiste kõrgete ametnikega nii Rootsis kui Liivimaal. Ta pidas läbirääkimisi, et saada juhtohjad piiblitõlkimiseks ja trükkimiseks. Tal oli oma trükikoda, mis laiendas ta võimalusi ja valmis tõlked toodi tema kätte. Ta korraldas piiblitõlkekonverentse. See kõik viitab sellele, et ta oli juht ja organisator. Samas on tõsi ka see, et seoses Eestimaa konsistooriumiga, olid tema juhtimis- ja otsustamispiirid vastuseisu tõttu sageli piiratud. Mainida tuleb ka tema hariduslikku ja pietistlikku tausta, mis oma algkeelte ja teistsuguse usulise hoiakuga erines mõnede Eestima konsistooriumi toetajate luterlikust ortodoksiast ja saksa keele toetamisest. J. Fischer tahtis luua keelt alt ülesse, ehk

alustades rahvaga, aga vastaspool soovis just vastupidi, ülevalt alla ehk alustades sakslastest.

Kuigi ka läti keeles oli mitmeid dialekte, siis siiski saadi seal hakkama ilma suuremate probleemideta ja tõlgiti arvestades algkeeltega. Vastupidiselt sellele, oli Eestis kaks suuremat keelt ja maa oli jaotatud kahe kirikuvõimu vahel. See takistas ühtse või siis erinevate tõlgete väljaandmist.

Kõik olulisemad tõlkijad tundsid vanu keeli või siis täiendasid ennast välismaal õppides. Siit avaldub ka J. Fischeri tõlkijate valik. Paistab, et see oli talle oluline, et tõlkijad pidid tundma algkeeli.

Järgnevalt püüabki autor leida võimalikke ühisjooni J. Fischeri juhitud Eesti ja Läti piiblitõlkijate töös. Selleks võrreldakse Eesti ja Läti tõlgete kattuvust M. Lutheri saksakeelse tõlkega ning heebrea-, kreeka- ja algtekstidega, et teha kindlaks kui palju Eesti, Läti tõlkijad kasutasid saksakeelset tõlget või algtekste. Enne veel on esitatud kokkuvõtliku tabelina piiblitõlke kolmes keeles, mis ilmusid J. Fischeri tegevuse tõttu.

Tabel 6. J. Fischeri ajal valminud piiblitõlke.

Põhjaeestikeelne piiblitõlge	Lõunaeestikeelne piiblitõlge	Lätikeelne piiblitõlge
1. U 1687–1690 Andreas ja Adrian Virginiuse VT käsikiri kuni Iiob 42:3 2. J. Hornungi UT tõlge (trükkis 1715)	1. 1686 Andreas ja Adrian Virginiuse WT	1. 1685 E. J. Glücki UT 2. 1689 E. J. Glücki VT 3. 1692 E. J. Glücki Apokrüüfid 4. 1689 (1694) E. J. Glücki Piibel

3. Andreas ja Adrian Virginiuse ning Ernst Johann Glücki tõlgete kõrvutused

3.1. Tekstivaliku põhjendus ja võrdlusmeetodi kirjeldus

Kõik vaadeldavad tõlked on olnud seotud Johann Fischeri piiblitõlkimise ettevõtmisega. Kuna kõik tõlkijad olid osalised ühises ettevõtmises, võib eeldada, et ka nende tõlgetes või lähteteksti valikus avaldub ühisjooni. Töö autor analüüsib kahte peatükki leidmaks, kui sarnased või erinevad need tõlked vastanduses saksa-, heebrea-, kreekakeelsete algtekstidega ja omavahel on. Leitud sarnasusi ja erinevusi analüüsitakse lähemalt.

Võrreldavateks tekstideks on valitud Andreas ja Adrian Virginiuse põhjaeestikeelne VT, lõunaeestikeelne Wastne Testament ja Ernst Johann Glücki läti keelne Piibel, selgitamaks välja, kas need tõlked moodustavad ühtse terviku J. Fischeri piiblitõlke ettevõtmises. Tõlkeid võrreldakse Martin Lutheri saksakeelse piiblitõlkega ja heebrea- ning kreekakeelsete algtekstidega.

M. Lutheri 1545. a piiblitõlge on valitud üheks võrdluse aluseks, kuna tegemist on viimase väljaandega, mida ta ise jõudis oma elu ajal parandada, mistõttu peetakse seda tema tõlke puhul kõige autoriteetsemaks. Nii on M. Lutheri tõlge olnud minevikus vähemal või rohkemal määral ka eesti ja läti keelde tõlkijate alustekstiks. 1680. aastatel vaieldigi selle üle, kas tõlkida tuleks algtekstist või M. Lutheri tõlke järgi.¹²⁴

Autor ei keskendu sellele, mis tekste täpselt tõlkimisel kasutati või millised väljaanded olid Eestimaal ja Liivimaal tõlkijatele kättesaadavad. Need küsimused nõuavad omaette uurimist. Autor tugineb oma töös heebrea- VT ja kreekakeelse UT alusteksti puhul *Biblia Hebraica Stuttgartensia* (BHS) 5. ning Nestle-Alandi *Novum Testamentum Graece*

¹²⁴ Pahtma, Tafenu, *Piiblikonverentsid ja keelevaidlused*, 11.

28. väljaandele (NA28).¹²⁵ BHS näitab, et Ii 40 käsikirjades on suhteliselt vähe lahknevusi. Seetõttu ei saa vead võrdlemisel olla väga suured. Kuid 1Pt 3 on tekstikriitiliselt keerulisem. Võib loota, et vähemasti selgub, kas tõlkijatel on olnud üks ja sama alustekst.

Praktilises kõrvutuses on meetodina kasutatud varem Kristiina Rossi või Heiki Reila poolt tarvitatud erinevate piiblitõlgete omavahelise võrdlemise meetodit, mis analüüsib, hindab ja võrdleb fraashaaval omavahel mitut eri tõlget.¹²⁶

Töös on kasutatud 1997. a eestikeelse piiblitõlke raamatute lühendeid. Autor kasutab alljärgnevalt Ii 40 ja 1Pt 3 fraasides järgmisi lühendeid:

H = heebreakeelne VT

K = kreekakeelne UT

L = M. Lutheri saksakeelne Piibel (1545)

V = Andreas ja Adrian Virginiuse põhjaeestikeelne VT käsikiri (1687–1690) või nende lõunaeestikeelne Wastne Testament (1686)

G = E. J. Glücki lätikeelne Piibel (1689 (1694)).¹²⁷

Autor on asendanud käsikirjade ja vanade trükiste tähemärgid järgmiste tänapäevaste tähemärkidega:

ġ - läbikriipsutatud g

ḷ - läbikriipsutatud l

ṇ - läbikriipsutatud n

ṛ - läbikriipsutatud r

ṣ - läbikriipsutatud s

§ - teistsugune s (sellisel kujul töös ei esine, esitatud tavalise s-ina)

¹²⁵ **Biblia Hebraica Stuttgartensia**. 5. verbesserte Aufl. (Stuttgart: Deutsche Bibelstiftung, 1997); **Nestle**, Erwin; **Aland**, Kurt. *Novum Testamentum Graece*. 28. revidierte Aufl. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2012.

¹²⁶ Kristiina **Ross**, Ülemlaulu tõlkest esimeses eestikeelses Piiblis. – Akadeemia, 1995, 7, lk 8; Heiki **Reila**, Uue Testamendi Hornungi tõlke kohast vaimuliku eesti keele kujunemisloos. – Keel ja kirjandus, 2007, 50, lk 147–149.

¹²⁷ Vt lisad 1 ja 2.

Tekstivaliku esimeseks nõudeks oli leida tekst, mis sisaldab harvaesinevaid sõnu, mille tõlgenduses võib olla erinevusi. Teiseks kriteeriumiks oli teksti pikkus, mistõttu autor otsustas valida suhteliselt lühikese tervikliku tekstilõigu. Seetõttu jäid pärast pikka kaalumist kõrvutuseks VT-st Iiobi raamatu 40. peatükk ja UT-st Peetruse 1. kirja 3. peatükk.

Praktiliselt nägi töö välja järgmine. Kõigepealt jaotati peatükid M. Lutheri tõlke alusel lühikesteks nummerdatud fraasideks. Nii saadi Ii 40. peatükis 84 ja 1Pt 3. peatükis 79 fraasi. Seejärel võrreldi põhja-, lõunaeesti ja lätikeelse tõlke fraase M. Lutheri tõlkega, heebrea- ning kreekakeelsete algtekstidega. Fraaside kattuvust hinnati kolme palli süsteemis:

1 = kattuv

0,5 = pisut lahknev

0 = täiesti erinev

Igal Virginiuste ja E. J. Glücki tõlke fraasil on kaks hindamise tulemust. Esimene hinne näitab tulemust võrdluses algkeelse teksti ja teine M. Lutheri saksakeelse tõlkega. Vajaduse korral on mõne fraasi hindamist ka põhjendatud. Tuleb lisada, et ainult artikli- või käände erinevusega on hindeks 1. Kuid kui üks neist esineb ka mõne teise erinevusega või üksteisega koos, siis on hindeks 0,5.

Järgnev näide kujutab meetodi kasutamist ja hindamissüsteemi täiskujul, nagu lisades, kus ühes fraasis on algteksti, M. Lutheri, Virginiuste ja E. J. Glücki tõlked ning kõik hindamise tulemused.¹²⁸ Sulgudeta on kirjas 1997. a eestikeelse Piibli ja sulgudes Virginiuste või E. J. Glücki tõlgete kirjakoht.

10. Ii 40:9a (Ii 40:4a)

H אַם-זרוע כְּאַל לָךְ

L Hastu einen arm wie Gott/

V Kas sinul on sesuggune Kassi Wars, kui Jumalal? **1/ 0,5**

G Jrr tew tahds Elkons/ ka tam STJPRAM DEEWAM? **0,5/ 0**

¹²⁸ Edaspidi on peatükkide näidetes esitatud ainult konkreetselt võrreldavad fraasid ja nende hindamise tulemused, mitte kõik nagu lisades 1 või 2.

Nagu öeldud tähendab hinne 1, et fraasid kattuvad omavahel. Antud juhul kattuvad omavahel heebreakeelne algtekst ja Virginiuste tõlke fraasid.

10. Ii 40:9a (Ii 40:4a)

H אִם־יָרוּעַ כְּאֵל לְךָ

V Kas sinul on sesuggune Kässä Wars, kui Jumalal? **1**

Hinne 0,5 tähendab, et fraasid on pisut lahknevad. Antud juhul lahknevad pisut M. Lutheri umbmäärane asesõna *einen* ja Virginiuste tõlke *sesuggune*. Lisaks on Virginiuste tõlkes M. Lutheri *arm* vasteks erilisema sõnastusega *Kässä Wars*.

10. Ii 40:9a (Ii 40:4a)

L Hastu einen arm wie Gott/

V Kas sinul on sesuggune Kässä Wars, kui Jumalal? **0,5**

Hinne 0 tähendab, et fraas on M. Lutheri tõlkest täiesti erinev. Antud juhul seisneb fraaside täielik erinevus selles, et E. J. Glück kasutab oma tõlkes erinevalt M. Lutherist Jumala kohta tähelepanuväärselt teistsugust väljendit, *STJPRAM DEEWAM* 'tugeval Jumalal', mis on lisaks veel kirjutatud suurtähtedega.

10. Ii 40:9a (Ii 40:4a)

L Hastu einen arm wie Gott/

G Jrr tew tahds Elkons/ ka tam STJPRAM DEEWAM? **0**

Vajaduse korral on enim kommenteeritud fraase, mille hindeks on 0,5 või 0, kuna need on kõige informatiivsemad. Selle valguses hinde 1 näiteid ei esitata. Järgnevalt pole eraldi ära toodud kõik 1; 0,5 või 0 fraasid, kuna vastasel juhul oleks magistritöö analüüsi osa liiga mahukas ja detailne. Seetõttu esitatakse ainult kaks näidet hinde 0,5 kohta ja kõik hinde 0 fraasid. Virginiuste ja E. J. Glücki omavahelises kõrvutuses esitatakse rohkem 0,5 näiteid. Küll on aga kõik fraasid ja hindamise tulemused esitatud töö lõpus lisade osas.¹²⁹

Erinevad hinded on erineva informatiivsusega. Hinne 1 ei pruugi osutada täiesti kindlalt sellele, et tõlked on omavahel seotud. Hinne 0,5 võib olla tingitud keeltevahelisest erinevusest. Kõige informatiivsem hinne on 0, sest see näitab

¹²⁹ Vt lisad 1 ja 2.

selgelt, et tõlgete kattuvuses on erinevusi, mis võib viidata mh erinevatele lähtetekstidele.

3.2. Kõrvutus Martin Lutheri tõlkega

3.2.1. Põhjaeesti ja lätikeelse Vana Testamendi kõrvutus M. Lutheri tõlkega Ii 40 põhjal

3.2.1.1. Virginiuste Ii 40 tõlke seostest M. Lutheri tõlkega

Virginiuste ja M. Lutheri tõlked kattuvad omavahel 54 fraasis (2–3; 5–8; 12–16; 18–19; 21–26; 28–31; 33; 36; 39–42; 44–48; 50–54; 59–60; 62–64; 67; 69–70; 72–74; 77; 79–80 ja 82), lahknevad pisut 27 fraasis (1; 4; 9–11; 17; 27; 32; 34–35; 37; 43; 49; 55–56; 58; 61; 65–66; 68; 71; 75–76; 78; 81 ja 83–84) ja erinevad täiesti 3 fraasis (20; 38 ja 57).

Nt Ii 40:7a (40:2a) on M. Lutheril nimisõna *deine lenden* mitmuses, Virginiustel *Puusa* ainsuses. Lisaks puudub M. Lutheril Virginiuste sidesõna *nüüd*.

4. Ii 40:7a (40:2a)

L Gürtel wie ein Man deine lenden/

V Wööta nüüd kui Mees oma Puusa, **0,5**

Ii 40:14b (Ii 40:9b) pole M. Lutheril tegusõna *helffen kan* täisminevikus nii, nagu see Virginiuste *on sind Awitanut* puhul on.

27. Ii 40:14b (Ii 40:9b):

L das dir deine rechte hand helfen kan.

V et sino Parramb Kassi on sind Awitanut. **0,5**

M. Lutheri ja Virginiuste fraaside tõlked on üksteisest täiesti erinevad 3 korda. Nt 40:12b (Ii 40:7b) on M. Lutheril erinevalt Virginiustest üks terve fraas.

20. Ii 40:12b (Ii 40:7b)

L wo sie sind/

V - **0**

Ii 40:17d (Ii 40:12d) M. Lutheri tegusõna *starren* erineb Virginiuste *omat ärra Laotud* sõnakasutusest, lisaks on nimisõna *ein ast* ja *Oksad* arvu lahknevus.

38. Ii 40:17d (Ii 40:12d)

L starren wie ein ast.

V omat ärra Laotud kui Oksad. **0**

Ii 40:12b (Ii 40:7b) on tõlked täiesti erinevad.

57. Ii 40:24a (Ii 40:19a)

L Noch sehet man jn mit seinen eigen Augen/

V Kas üksikid woip tädda Wäega täma Silmi ees kinni wotta, **0**

Kokkuvõttes on kõikide Virginiuste tõlke fraaside M. Lutheri läheduse hindamisel saadud punktide kogusumma 67,5. Seega on Virginiuste tõlke M. Lutheri lähedus (67,5:84x100) 80,9%.

3.2.1.2. E. J. Glücki Ii 40 tõlke seostest M. Lutheri tõlkega

E. J. Glücki ja M. Lutheri tõlked kattuvad omavahel 32 fraasis (2–3; 9; 15; 18; 21; 27–34; 36–37; 39–40; 42; 45–46; 48; 50; 56; 59; 63–68 ja 79), lahknevad pisut 42 fraasis (1; 4–8; 11–14; 16; 19; 22–26; 35; 41; 44; 47; 51–54; 58; 60–62; 69–73; 76–78 ja 80–84) ja on täiesti erinevad 10 fraasis (10; 17; 20; 38; 43; 49; 55; 57 ja 74–75).

Ii 40:11b (Ii 40:6b) puuduvad M. Lutheri tõlkes E. J. Glücki partiklid *un* 'ja', *wissus* 'kõik', 'kõiki'.

16. Ii 40:11b (Ii 40:6b)

L schaw an die Hohmütigen

G un usluhko wiśśus Lepnos/ **0,5**

Ii 40:14a (Ii 40:9a) puudub M. Lutheril E. J. Glücki adverbi *Tad* 'siis' võrre. Veidi lahkneb ka kasutatud tegusõna tähendus, kus M. Lutheri *bekennen* 'tunnistama' on E. J. Glückil *teikschu* 'ma ütlen'.

26. Ii 40:14a (Ii 40:9a)

L So wil ich dir auch bekennen/

G Tad es tew arridsan teikšchu/ **0,5**

M. Lutheri ja E. J. Glücki fraaside tõlked on üksteisest täiesti erinevad 11 korda. Nt Ii 40:9a (Ii 40:4a) puudub M. Lutheril E. J. Glücki tähelepanuväärselt teistsugune sõnastus Jumala kohta, *STJPRAM DEEWAM* 'tugeval Jumalal'.

10. Ii 40:9a (Ii 40:4a)

L Hastu einen arm wie Gott/

G Jrr tew tahds Elkons/ ka tam STJPRAM DEEWAM? **0**

Ii 40:11c (Ii 40:6c) ja Ii 40:12b (Ii 40:7b) kasutab M. Luther fraasi, mis puudub E. J. Glückil täiesti.

17. Ii 40:11c (Ii 40:6c)

L wo sie sind/

G - **0**

20. Ii 40:12b (Ii 40:7b)

L wo sie sind/

G - **0**

Ii 40:17d (Ii 40:12d) on M. Lutheri ja E. J. Glücki fraaside tõlked täiesti erinevad.

38. Ii 40:17d (Ii 40:12d)

L starren wie ein ast.

G irr zaur ween ohtru šapihtas. **0**

43. Ii 40:19a (Ii 40:14a)

L Er ist der anfang der wege Gottes/

G Wiŋsch irr ta STJBRA DEEWA 3eļtu Eešahkums/ **0**

Ii 40:21a (Ii 40:16a) E. J. Glückil on fraasi järjestus, sõnade kasutus erinev M. Lutherist. Lisaks kasutab E. J. Glück oma tõlkes sõnu, nt *Kohku* 'puu', mis M. Lutheril puudub.

49. Ii 40:21a (Ii 40:16a)

L Er ligt gern im schatten /

G Starp to Kohku Paēhni wiŋsch apgullahs/ **0**

55. Ii 40:23c (Ii 40:18c)

L lest ich düncken/

G - **0**

Ii 40:24a (Ii 40:19a) fraaside tõlked lahknevad, kuna E. J. Glück kasutab erinevat sõnastust, lisaks on E. J. Glückil tegusõna *reds* 'ta näeb', aga M. Luther nimisõna mitmus *Augen* 'silmad'

57. Ii 40:24a (Ii 40:19a)

L Noch sehet man jn mit seinen eigen Augen/

G Warrig wiŋŋu meddiht ta ka wiŋsch to reds? **0**

Ii 40:29c (G Ii 41:24c/ V Ii 40:24c) on E. J. Glückil lisaõnad ja sõnakasutus keerulisem kui M. Lutheril.

74. Ii 40:29c (V Ii 40:24c/ G Ii 41:24c)

L oder in deinen Dirnen binden:

G jeb wiŋŋu šaistiht preekšch tawahm jaunahm Meitahm? **0**

Ii 40:30a (G Ii 41:25a/ V Ii 40:25a) puudub E. J. Glückil M. Lutheri *Meinstu, die Gesellschaften* on ainsuses.

75. Ii 40:30a (V Ii 40:25a/ G Ii 41:25a)

L Meinstu/ die Gesellschaften werden jn zuschneiden/

G Woi tad ta Draudse pahr wiņņu Dsihres turrehs? **0**

Kokkuvõttes on kõikide E. J. Glücki fraaside M. Lutheri läheduse hindamisel saadud punktide kogusumma 53. Seega on E. J. Glücki tõlke M. Lutheri lähedus (53:84x100) 63,1%.

3.2.1.3. Kokkuvõte: põhjaeesti- ja lätikeelse Ii 40 tõlke M. Lutheri-pärasuse ühis- ning erijooned

Virginiuste Ii 40 tõlke M. Lutheri lähedus on 80,9% ja E. J. Glückil 63,1%. Seega võib oletada, et mõlemad tõlkijad on kasutanud saksakeelset teksti. Virginiuste tõlge kattus M. Lutheri tõlkega 54, E. J. Glücki tõlge 32 fraasis. Seega kattub Virginiuste tõlge M. Lutheri omaga märgatavalt suuremas osas kui E. J. Glücki tõlge. Virginiuste tõlge lahkneb pisut M. Lutheri tõlkest 27 ja E. J. Glücki tõlge 42 fraasis. Virginiuste tõlge erineb M. Lutheri tõlkest täiesti 3 ja E. J. Glücki tõlge 10 fraasis.

Kokkuvõttes saab öelda, et Virginiuste tõlge on M. Lutheri tõlkele lähedasem kui E. J. Glücki tõlge. E. J. Glück on samuti kasutanud saksakeelset Piiblit, aga vähem.

3.2.2. Lõunaeesti- ja lätikeelse Uue Testamendi kõrvutus M. Lutheri tõlkega 1Pt 3 põhjal

3.2.2.1. Virginiuste 1Pt 3 tõlke seostest M. Lutheri tõlkega

Virginiuste ja M. Lutheri tõlked kattuvad omavahel 38 fraasis (1; 3; 7; 9–10; 14–15; 17; 19–20; 26; 29–35; 39; 42–46; 48; 51–52; 54; 58–59; 61–62; 64; 67;

72–73; 75 ja 77), lahknevad pisut 38 fraasis (2; 4–6; 8; 11–13; 16; 18; 21–25; 27; 36–38; 40–41; 49–50; 55–57; 60; 63; 65–66; 68–71; 74; 76 ja 78–79), ja on täiesti erinevad 3 fraasis (28; 47 ja 53).

1Pt 3:1b on M. Lutheril kindel kõneviis *sollen*, aga Virginiustel käskiv kõneviis *olge*. Ka isikud lahknevad.

2. 1Pt 3:1b

L sollen die Weiber jren Mennern unterthan sein /

V olge Naise ommil Mehil allaheitlikko/ **0,5**

1Pt 3:14b on M. Lutheril partiklid *so* ja *doch*, mis Virginiustel erinevad või puuduvad.

49. 1Pt 3:14b

L so seid jr doch selig.

V sis ollete õnsa : **0,5**

M. Lutheri ja Virginiuste fraaside tõlked on üksteisest täiesti erinevad 3 korda. Ilmselgelt erinevad tõlked omavahel fraasis 28 (1Pt 3:7f (märkus)), kus M. Lutheri 1545. a väljaandes ei esine Virginiuste perikoobi lugemise aeg kirikukalendris. Tuleb rõhutada, et see fraas ei näita siiski tõlkeerinevusi.

28. 1Pt 3:7f (märkus)

L -

V Epistli wijendel põhäpeiwäl perräst Kolmainousse pühä. **0**

1Pt 3:13b puudub Virginiuste tõlkes M. Lutheri *so* või on see lahkneva tähendusega. Lisaks on Virginiuste tõlkes *Häh Mährdleja*, mis M. Lutheril puudub või on täiesti erineva tõlkega.

47. 1Pt 3:13b

L so jr dem guten nachkomet?

V kui teije Häh Mährdlejä ollete? **0**

1Pt 3:15c on M. Lutheri ja Virginiuste fraaside tõlked sõnastuse poolest täies ulatuses lahknevad.

53. 1Pt 3:15c

L der grund foddert der Hoffnung

V kä teist Arwo püwwäb se Lohtusse perräst/ **0**

Kokkuvõttes on kõikide Virginiuste fraaside M. Lutheri läheduse hindamisel saadud punktide kogusumma 57. Seega on Virginiuste tõlke M. Lutheri lähedus (57:79x100) 72,1%.

3.2.2.2. E. J. Glücki 1Pt 3 tõlke seostest M. Lutheri tõlkega

E. J. Glücki ja M. Lutheri tõlked kattuvad omavahel 35 fraasis (1; 3; 13; 15; 20; 23–24; 26–27; 29–34; 41; 43; 45–48; 51–52; 54; 59; 61–62; 64; 67; 72–73; 75–77 ja 79), lahknevad pisut 42 fraasis (2; 4–12; 14; 16–19; 21–22; 25; 35–40; 42; 44; 49; 50; 53; 55–58; 60; 63; 65–66; 68–71 ja 78), ja on täiesti erinevad 2 fraasis (28 ja 74).

1Pt 3:10a fraasi esimesel poolel on mitu erinevust. M. Lutheri *Denn wer leben wil* ‘Sest, kes elada tahab’ on E. J. Glückil teisiti *Jo kas to Dsihwibu mihlet grib* ‘Sest, kes seda elu armastada tahab’.

36. 1Pt 3:10a

L Denn wer leben wil und gute Tage sehen /

G Jo kas to Dsihwibu mihleht grib/ un labbas Deenas redseht/ **0,5**

1Pt 3:22a M. Lutheri *zur rechten Gottes* ‘õiglase Jumala juurde’ erineb E. J. Glücki *pee Deewa labbas Rohkas* ‘Jumala parema käe juurde’ tõlkest.

78. 1Pt 3:22a

L welcher ist zur rechten Gottes in den Himmel gefaren /

G Kas irr pee Deewa labbas Rohkas uskahpis Debbesi/ **0,5**

E. J. Glücki ja M. Lutheri tõlked erinevad omavahel täiesti kolm korda täpselt nii nagu ka Virginiuste tõlkes.

28. 1Pt 3:7f (märkus)

L -

G Lekzions peekta Šwehdeena Pehz Waššaras=Šwehtku Atšwehtes. **0**

Nt 1Pt 3:21a on tõlked, fraaside struktuurid täiesti erinevad, esineb ka tõlkelisi lahknevusi.

74. 1Pt 3:21a

L Welchs nu auch uns selig macht / in der Taufe /
die durch jenes bedeutet ist

G Kuŗŗa eesihmota Leeta/ prohti ta Kristiba ir muhs
isglahbs muhschigi/

0

Kokkuvõttes on kõikide E. J. Glücki fraaside M. Lutheri-läheduse punktide kogusumma 55,5. Seega on E. J. Glücki fraaside M. Lutheri lähedus (55,5:79x100) 70,9%.

**3.2.2.3. Kokkuvõte: lõunaeeesti- ja lätikeelse tõlke M. Lutheri-pärasuse ühis-
ning erijooned**

Virginiuste M. Lutheri-lähedus on 72,1%, E. J. Glückil 70,2%. Virginiuste ja E. J. Glücki tõlked kattuvad M. Lutheriga vastavalt 38 ja 35 fraasi osas. Virginiuste tõlge lahkneb M. Lutherist pisut 38 ja E. J. Glücki tõlge 42 fraasi osas. Virginiused ja E. J. Glück erinevad Lutherist täiesti vastavalt 3 ja 2 korda, kusjuures ühiselt fraasis 28 (1Pt 3:7f), mis seotud perikoobi lugemise ajaga.

Seega võib väita, et 1Pt 3. peatüki tõlked on üsna kattuvad M. Lutheri tõlkega. Kokkuvõttes saab öelda, et Virginiuste ja E. J. Glücki 1Pt 3 tõlge on M. Lutheri-pärasuse seisukohalt omavahel üsna sarnased.

3.3. Kõrvutus originaaltekstidega

3.3.1. Põhjaeesti- ja lätikeelse Vana Testamendi kõrvutus heebreakeelse algtekstiga Ii 40 põhjal

3.3.1.1. Virginiuste Ii 40 tõlke seostest heebreakeelse algtekstiga

Virginiuste tõlge ja heebreakeelne algtekst kattuvad omavahel 22 fraasis (1–3; 5; 9–11; 24; 26; 30–31; 33–37; 43; 48; 50; 69; 72 ja 74), lahknevad pisut 54 fraasis (4; 6–8; 12–16; 18–19; 21–23; 25; 27–29; 32; 39–42; 44–47; 49; 51–54; 56; 59–66; 68; 70–71; 73; 75–80 ja 82–84), ja on täiesti erinevad 8 fraasis (17; 20; 38; 55; 57–58; 67 ja 81).

Nt Ii 40:7a (40:2a) on heebreakeelses algtekstis וְלִי צִיָּוִי Virginiuste ‘oma Puusa’ ainsuse asemel mitmus.

4. Ii 40:7a (40:2a)

H וְלִי צִיָּוִי וְלִי צִיָּוִי

V Wööta nüüd kui Mees oma Puusa, 0,5

Ii Ii 40:7c (40:2c) on heebrea tekstis י ‘ja’, mis Virginiustel puudub.

6. Ii 40:7c (40:2c)

H יְהוָה יְעֲנֵנִי

V kulota mulle. 0,5

Täiesti lahknevaid fraase on kokku 8.

17. Ii 40:11c (Ii 40:6c)

H -

V kuhho need on jäänut, 0

20. Ii 40:12b (Ii 40:7b)

H -

V - 0

Ii 40:17d (Ii 40:12d) on heebreakeelse teksti tegusõna erinev Virginiuste *omat* ärra *Loatud* tõlkest. Lisaks Virginiuste *Oksad* ei kuulu heebreakeelses tekstis kasutatava tegusõna juurde.

38. Ii 40:17d (Ii 40:12d)

H יִשְׂרָאֵל

V omat ärra Laotud kui Oksad. **0**

Ii 40:23c (Ii 40:18c) puudub heebreakeelses tekstis Virginiuste *ja*, lisaks erinevad tegusõnad.

55. Ii 40:23c (Ii 40:18c)

H יִבְטֵחַ

V ja mötlep, **0**

Ii 40:24a (Ii 40:19a), kus fraaside tõlked, struktuur on täiesti erinevad.

57. Ii 40:24a (Ii 40:19a)

H בְּעֵינַי יִקְהָלוּ

V Kas üksikid woip tädda Wäega täma Silmi ees kinni wotta, **0**

Ii 40:24b (Ii 40:19b) on heebreakeelses tekstis בְּמִלְקָשִׁים mitmuses, aga Virginiuste tõlkes *Kablast* ainsuses. Virginiuste *ehk* heebrea tekstis puudub. Mõnevõrra erineb ka tegusõnade kasutus.

58. Ii 40:24b (Ii 40:19b)

H בְּמִלְקָשִׁים יִנְקֹב-אֶרֶץ

V ehk Kablast täma Nennast läbi laskda? **0**

67. Ii 40:27a (V Ii 40:22a/ G Ii 41:22a)

H -

V Kas sina mötled, **0**

Ii 40:32c (G Ii 41:27c/ V Ii 40:27c) on fraaside tõlked täies ulatuses täiesti erinevad.

81. Ii 40:32c (V Ii 40:27c/ G Ii 41:27c)

H אֶל־תּוֹסֵף

V kuma wasta sina ei woi mitte seista.

0

Kokkuvõttes on kõikide Virginiuste tõlke fraaside heebreakeelse algteksti läheduse punktide kogusumma 49. Seega on Virginiuste tõlke heebrea originaali lähedus (49:84x100) 58,3%.

3.3.1.2. E. J. Glücki Ii 40 tõlke seostest heebreakeelse algtekstiga

E. J. Glücki ja heebreakeelne algtekst kattuvad omavahel 37 fraasis (1; 3–4; 6; 9; 12–16; 19; 22; 24; 26; 28; 30–37; 39; 41; 48–51; 69–70; 72–74 ja 76–78), lahknevad pisut 40 fraasis (2; 5; 7–8; 11; 18; 21; 23; 25; 27; 29; 38; 40; 42; 44–47; 52–54; 56; 58–66; 68; 71; 75; 79–80 ja 82–84), ja on täiesti erinevad 7 fraasis (10; 17; 20; 43; 55; 57 ja 67).

Ii 40:15b (Ii 40:10b) on heebreakeelne tekst erinev E. J. Glücki *śahnis tew* ‘sinu kõrval’ tõlkega, mis sarnaneb hoopis saksakeelse tekstiga.

29. Ii 40:15b (Ii 40:10b)

H אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמָּךְ

G ko es śahnis tew eśmu darrijs/

0,5

Ii 40:26d (G Ii 41:21d/ V Ii 40:21d) on heebrea tekstis לְחַיִּי ‘tema lõug’, ‘tema põsk’, mis E. J. Glückil on mitmuses *wiṇṇa Schaunas* ‘tema põsed’.

66. Ii 40:26d (V Ii 40:21d/ G Ii 41:21d)

H תִּקְוֶב לְחַיִּי

G wiṇṇa Schaunas isurbt?

0,5

Ii 40:9a (Ii 40:4a) fraasid on täiesti erinevad, heebrea tekstis puudub E. J. Glückile eriti omapärane *STJPRAM DEEWAM* ‘tugeval Jumalal’.

10. Ii 40:9a (Ii 40:4a)

H וְאִם־זָרְוֹעַ כָּאֵל לָךְ

G Jrr tew tahds Elkons/ ka tam STJPRAM DEEWAM? **0**

17. Ii 40:11c (Ii 40:6c)

H -

G - **0**

20. Ii 40:12b (Ii 40:7b)

H -

G - **0**

Ii 40:19a (Ii 40:14a) kasutab E. J. Glück omapärast *STJBRA DEEWA* väljendit.

43. Ii 40:19a (Ii 40:14a)

H הוּא יִרְאֵשִׁית דִּרְכֵי־אֵל

G Wiṇsch irr ta STJBRA DEEWA 3eļtu Eeśahkums/ **0**

55. Ii 40:23c (Ii 40:18c)

H יִבְטֹחַ

G - **0**

Ii 40:24a (Ii 40:19a) heebreakeelne וְקִתְּנוֹ ‘tema silmades’ on E. J. Glück tõlkinud tegusõnaga *wiṇsch to reds* ‘nagu tema seda näeb’.

57. Ii 40:24a (Ii 40:19a)

H בְּעֵינָיו וְקִתְּנוֹ

G Warrig wiṇṇu meddiht ta ka wiṇsch to reds? **0**

67. Ii 40:27a (V Ii 40:22a/ G Ii 41:22a)

H -

G Woj tu dohma/

0

Kokkuvõttes on kõikide E. J. Glücki tõlke fraaside heebreakeelse algteksti läheduse punktide kogusumma 57. Seega on E. J. Glücki tõlke heebrea teksti lähedus (57:84x100) 67,8%.

3.3.1.3. Kokkuvõte: põhjaeesti- ja lätikeelse tõlke heebreakeelse algteksti-pärasuse ühis- ning erijooned

Virginiuste tõlke Ii 40 tõlke heebreakeelse algteksti lähedus on 58,3%, E. J. Glückil 67,8%. Seega võib oletada, et mõlemad tõlkijad on kasutanud heebreakeelset teksti. Virginiuste tõlge kattus heebrea tekstiga 22 fraasis, E. J. Glücki tõlge 37 fraasis. Seega kattub Virginiuste tõlge heebrea omaga vähemas osas kui E. J. Glücki tõlge.

Virginiuste tõlge lahkneb algtekstist 54 ja E. J. Glücki tõlge 40 fraasi osas. Virginiuste tõlge erineb algtekstist täiesti 8 ja E. J. Glücki tõlge 7 fraasi osas. Kokkuvõttes saab öelda, et E. J. Glücki tõlge on heebrea tekstile lähemal kui Virginiuste tõlge. Virginiused on samuti kasutanud algteksti, aga natuke vähem.

3.3.2. Lõunaeesti- ja lätikeelse Uue Testamendi kõrvutus kreekakeelse algtekstiga 1Pt3 põhjal

3.3.2.1. Virginiuste 1Pt 3 tõlke seostest kreekakeelse algtekstiga

Virginiuste ja kreekakeelne algtekst kattuvad omavahel 34 fraasis (1–2; 5–6; 9–10; 13–14; 22; 24; 26; 30; 32; 34–35; 43; 45–46; 48; 50–51; 59; 61–67; 71–73; 75 ja 77), lahknevad pisut 43 fraasis (3–4; 7–8; 11–12; 15–21; 23; 25; 27; 29; 31; 33; 36–42; 44; 49; 52–58; 60; 68–70; 74; 76 ja 78–79), ja on täiesti erinevad kahes fraasis (28 ja 47).

Nt 1Pt 3:1c, kus kreekakeelse teksti *εἴ* 'kui' vaste Virginiustel puudub, mis muudaks mõnevõrra fraasi tähendust.

3. 1Pt 3:1c

K ἵνα καὶ εἴ τινες

V et kah neid/ **0,5**

1Pt 3:22a on fraaside struktuuri erinevus. Virginiused oleksid võinud tõlkida vastupidises järjestuses nt '*om Jummal häh käel/ ülles lännu Taiwatte*'.

78. 1Pt 3:22a

K ὅς ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ πορευθεὶς εἰς οὐρανὸν

V Kä ülles om lännu Taiwatte/ nink om Jummal häh käel/ **0,5**

28. fraas on täiesti lahknev.

28. 1Pt 3:7f (märkus)

K -

V Epistli wijendel põhäpeiwäl perräst Kolmainousse pühä. **0**

1Pt 3:13b on fraaside tähenduse, sõnavara tähenduse ja vormide lahknevused.

47. 1Pt 3:13b

K ἐὰν τοῦ ἀγαθοῦ ζηλωταὶ γένησθε;

V kui teije Häh Mährdlejä ollete? **0**

Kokkuvõttes on kõikide Virginiuste tõlke fraaside kreekakeelse algteksti läheduse punktide kogusumma 55,5. Seega on Virginiuste tõlke kreeka algteksti-lähedus (55,5:79x100) 70,9%.

3.3.2.2. E. J. Glücki 1Pt 3 tõlke seostest kreekakeelse algtekstiga

E. J. Glücki ja kreekakeelne algtekst kattuvad omavahel 42 fraasis (1–2; 4–6; 10–14; 19; 22; 26; 30–32; 34; 36; 40; 42–46; 48; 50–51; 58–59; 61; 63–67; 71–73; 74–75 ja 77–78), lahknevad pisut 35 fraasis (3; 7–9; 11; 15–18; 20–21; 23; 25;

27; 29; 33; 35; 37–39; 49; 52–57; 60; 62; 68–70; 74; 76 ja 79), ja on täiesti erinevad kahes fraasis (28 ja 47).

Nt 1Pt 3:9c kreekakeelses tekstis puudub E. J. Glücki *un sinnat* ‘ja teadke’.

33. 1Pt 3:9c

K τοῦναντίον δὲ εὐλογοῦντες,

G bet tur pretti šwehtijeet/ un sinnat/ **0,5**

1Pt 3:16b (1Pt 3:16a) puudub kreekakeelses tekstis konkreetselt E. J. Glücki *Sirdi* ‘südames’.

56. 1Pt 3:16b (1Pt 3:16a)

K συνείδησιν ἔχοντες ἀγαθήν,

G Turrajt labbu sinnamu Širdi: **0,5**

Täiesti erinev on 28. fraas, aga kuna see on seotud rohkem omavahelise võrdlusega, siis siin seda esitatud pole. Teine fraas on nt 1Pt 3:13b, mille tähendused on täiesti erinevad.

47. 1Pt 3:13b

K ἐὰν τοῦ ἀγαθοῦ ζηλωταὶ γένησθε;

G ja juhs tam labbam pakkaļ dsennatees? **0**

Kokkuvõttes on kõikide E. J. Glücki tõlke fraaside kreekakeelse algteksti läheduse punktide kogusumma 58,5. Seega on E. J. Glücki tõlke algteksti lähedus (58,5:79x100) 74%.

3.3.2.3. Kokkuvõte: lõunaeeesti- ja lätikeelse tõlke kreekakeelse algteksti-pärasuse ühis- ning erijooned

Virginiuste 1Pt 3 kreeka originaali-lähedus on 70,9% ja E. J. Glückil 74%. Virginiuste ja E. J. Glücki tõlked kattuvad originaaliga vastavalt 34 fraasis ja 42 fraasis. Virginiuste tõlge lahkneb pisut 43 fraasis ja E. J. Glücki tõlge 35 fraasis.

Virginiused erinevad täiesti 2 fraasis ja E. J. Glück 2 fraasis. Seega võib väita, et 1Pt 3 tõlke puhul on E. J. Glücki tõlge originaali-lähedasem kui Virginiuste tõlge.

3.4. Virginiuste põhjaeestikeelse ja E. J. Glücki lätikeelse VT ning lõunaeestikeelse ja lätikeelse UT tõlgete omavaheline kõrvutus

3.4.1. Virginiuste ja E. J. Glücki VT li 40 tõlgete omavaheline kõrvutus

Autor eeldab, et nii eesti- kui lätikeelsed tekstid on valminud originaalist ja M. Lutheri tõlkest. Seetõttu pole niivõrd oluline võrrelda eesti- ja lätikeelseid omavahel, fraas haaval nende omavahelist kattuvust ja lahknevust hinnata. Autor lähtub hoopiski kahe lähteteksti võrdluses selgunud hinnetetabelitest. Oluline on välja selgitada omavahelise kattuvuse ulatus fraasides, kus mõlemal on algteksti ja M. Lutheri tõlke hindamise tulemus 0. Seega, oluline on teada, kas tõlkimisel võidi kasutada mingit sarnast allikat või toetuti ühistele juhenditele. Hinde 1 tulemused on käesolevas võrdluses kõrvale jäetud.

Li 40 puhul on selliseid fraase, mis nii Virginiuste kui E. J. Glücki puhul on seoses M. Lutheriga saanud samas fraasis hindeks 0 kokku 3 (20; 38 ja 57). Allpool on näha, et mõlemad tõlked küll erinevad M. Lutheri tekstist, aga Eesti, Läti tõlked omavahel pigem ei kattu. See võib viidata sellele, et Virginiuste ja E. J. Glücki tõlked tuginevad erinevale muukeelsele tekstile.

Nt li 40:12b (li 40:7b) M. Lutheri tõlge mõlemal puudub.

20. li 40:12b (li 40:7b)

L	wo sie sind/	
V	-	0
G	-	0

38. li 40:17d (li 40:12d)

L	starren wie ein ast.	
V	omat ärra Laotud kui Oksad.	0
G	irr zaur ween ohtru šapihtas.	0

57. Ii 40:24a (Ii 40:19a)

L	Noch sehet man jn mit seinen eigen Augen/	
V	Kas üksikid woip tädda Wäega täma Silmi ees kinni wotta,	0
G	Warrig wiṇṇu meddiht ta ka wiṇsch to reds?	0

Järgmisena saab Virginiuste ja E. J. Glücki tõlgete 0 hindeid võrrelda seoses heebreakeelse algtekstiga ja neid fraase on rohkem kui oli M. Lutheri puhul, nimelt 7 (17; 20; 55; 57–58; 67 ja 81). Need kattuvad omavahel 20. fraasis, nagu eelpool juba näidatud, ja 67. fraasis. Ülejäänud fraaside Virginiuste ja E. J. Glücki tõlked omavahel ei kattu. See võib viidata sellele, et Virginiuste ja E. J. Glücki tõlked on erinevalt tõlgitud või toetunud erinevatele lähtetekstidele.

Nt Ii 40:11c (Ii 40:6c) heebreakeelne fraas puudub E. J. Glückil, Virginiused järgivad M. Lutheri tõlget.

17. Ii 40:11c (Ii 40:6c)

H	-	
V	kuhho need on jäänut,	0
G	-	0

Järgmisena saab Virginiuste ja E. J. Glücki tõlgete 0,5 hindeid võrrelda seoses M. Lutheri saksakeelse tõlkega. Nii Virginiused kui E. J. Glück erinevad koos M. Lutherist 12 fraasis (1; 4; 11; 35; 58; 61; 71; 76; 78; 81 ja 83–84). Omavahel kattuvad nad 3 (1; 35 ja 61) ja lahknevad 9 korda (4; 11; 58; 71; 76; 78; 81 ja 83–84). See võib näidata, et Virginiused ja E. J. Glück kasutavad erinevaid lähtetekste.

Kattuv fraas on nt Ii 40:6a (40:1a).

1. Ii 40:6a (40:1a)

L	UND der HERR antwortet Hiob	
V	Nink Issand kostis Hijobille	0,5
G	UN tas KUNGS atbildeja Jjabam	0,5

Mitte kattuv fraas on nt Ii 40:32c (G Ii 41:27c/ V Ii 40:27c), kus Virginiustest erinevalt on E. J. Glückil *ko tu ne paspehši* ‘mida sa ei jõua’.

81. Ii 40:32c (V Ii 40:27c/ G Ii 41:27c)

L den du nicht ausführen wirst.

V kuma wasta sina ei woi mitte seista. **0,5**

G ko tu ne paspehši. **0,5**

Järgmisena saab Virginiuste ja E. J. Glücki tõlgete 0,5 hindeid võrrelda seoses heebreakeelse algtekstiga. Hindeid 0,5 on samas fraasis 34 korda (7–8; 18; 21; 23; 25; 27; 29; 40; 42; 44–47; 52–54; 56; 59–66; 68; 71; 75; 79–80 ja 82–84). Omavahel kattuvad nad nendes 16 (18; 21; 25; 29; 40; 44–45; 46; 59–61; 63–65; 79 ja 82) ja ei kattu samuti 16 korda (7–8; 27; 47; 52–54; 56; 62; 66; 68; 71; 75; 80 ja 83–84). See näitab seda, et nii Virginiused kui E. J. Glück kasutavad erinevat lähteteksti peaaegu võrdselt, aga samal ajal ka piisavalt erinevalt.

Kattuva fraasi näide on Ii 40:15b (Ii 40:10b), kus E. J. Glücki tõlge kattub Virginiuste omaga. Mõlemad kattuvad ka M. Lutheri tõlkega.

29. Ii 40:15b (Ii 40:10b)

H אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמָּךְ

V kuma mina ollen sino kõrwal tehnut, **0,5**

G ko es šahnis tew eśmu darrijs/ **0,5**

Mitte kattuva fraasi näide on Ii 40:14b (Ii 40:9b), kus E. J. Glücki *palihdset warr* ‘aidata saab’ on erinevalt Virginiustest tegusõna oleviku vorm.

27. Ii 40:14b (Ii 40:9b)

H כִּי־תוֹשַׁע לְךָ יְמִינְךָ

V et sino Parramb Kāssi on sind Awitanut. **0,5**

G ka tawa labba Rohka tew palihdset warr. **0,5**

3.4.2. Virginiuste ja E. J. Glücki UT 1Pt 3 tõlgete omavaheline kõrvutus

1Pt 3 puhul on selliseid fraase, mis Virginiuste ja E. J. Glücki puhul seoses M. Lutheriga on saanud samas fraasis hindeks 0 mõlemal kokku ainult üks (28). See fraas ei näita küll kattuvust keelises mõttes, kuid on märkimisväärne, kuna viitab sellele, nagu oleks järgitud ühist juhendit, mille järgi, perikoobi lugemise ajad peavad olema Piiblis kirjas. See näitab ka seda, et nii Virginiuste kui E. J. Glücki puhul on täpselt samas kirjakohtas viide selle perikoobi lugemise ajale.

28. 1Pt 3:7f (märkus)

L -

V Epistli wijendel põhäpeiwäl perräst Kolmainousse pühä. **0**

G Lekzions peekta Šwehdeena Pehz Waššaras=Šwehtku Atšwehtes. **0**

Järgmisena saab Virginiuste ja E. J. Glücki tõlgete 0,5 hindeid võrrelda seoses saksakeelse algtekstiga. Mõlema puhul on samas fraasis 0,5 fraase kokku 29 (2; 4–6; 8; 11–12; 16; 18; 21–22; 25; 36–38; 40; 49; 55–57; 60; 63; 65–66; 68–71 ja 78). Omavahel kattuvad nad 12 korda (5; 16; 21; 25; 36–37; 55; 60; 65–66 ja 68–69) ja lahknevad 16 korda (2; 4; 6; 8; 11–12; 18; 22; 38; 40–41; 56–57; 70–71 ja 78). Seega näitab see seda, et Virginiused ja E. J. Glück kasutavad oma tõlgetes erinevaid lähtetekste.

Kattuv fraas on nt 1Pt 3:10a, kus Virginiuste ja E. J. Glücki tõlked on sarnased.

36. 1Pt 3:10a

L Denn wer leben wil und gute Tage sehen /

V Sest kä om Ello tahab armastada/ nink hüwwi Peiwi nättä/ **0,5**

G Jo kas to Dsihwibu mihleht grib/ un labbas Deenas redseht/ **0,5**

Lahknev fraas on nt 1Pt 3:22a

78. 1Pt 3:22a

- L** welcher ist zur rechten Gottes in den Himmel gefaren /
V Kä ülles om lännu Taiwatte/ nink om Jummalä hähl käel/ **0,5**
G Kas irr pee Deewa labbas Rohkas uskahpis Debbeši/ **0,5**

Järgmisena saab Virginiuste ja E. J. Glücki tõlgete 0 hindeid võrrelda seoses kreekakeelse algtekstiga. Kreeka tekstiga seoses on hinde 0 kattuvusi samas fraasis 2 (28 ja 47). 28. fraas on juba näidatud, 47. fraas aga omavahel erineb.

47. 1Pt 3:13b

- K** ἐὰν τοῦ ἀγαθοῦ ζηλωταὶ γένησθε
V kui teije Häh Mährdlejä ollete? **0**
G ja juhs tam labbam pakkaļ dsennatees? **0**

Järgmisena saab Virginiuste ja E. J. Glücki tõlgete 0,5 hindeid võrrelda seoses kreekakeelse algtekstiga. Nii Virginiused kui E. J. Glück erinevad koos kreeka tekstist 30 fraasis (3; 7–8; 15–18; 20–21; 23; 25; 27; 29; 33; 37–39; 41; 52–57; 60; 68–70; 76 ja 79). Omavahel kattuvad nad 18 korda (15–16; 20–21; 25; 29; 33; 37; 39; 52; 54–57; 60; 68–69 ja 70) ja lahknevad 11 korda (3; 7–8; 17–18; 23; 38; 41; 53; 70 ja 76). See näitab seda, et Virginiuste ja E. J. Glücki tõlked pigem kattuvad lähteteksti kasutamisel.

Kattuvaks fraasiks on nt 1Pt 3:5c, kus Virginiuste ja E. J. Glücki tõlked omavahel kattuvad.

16. 1Pt 3:5c

- K** αἱ ἐλπίζουσαι εἰς θεὸν
V kumma Jummalä pähle lohdiwa/ **0,5**
G kas us Deewu zerreja/ **0,5**

Mitte kattuva fraasi nt on 1Pt 3:7a, kus E. J. Glücki fraasi tõlge oleks 'Samamoodi te mehed, elage nendega mõistvalt koos', mis erineb mõnevõrra Virginiustest.

23. 1Pt 3:7a

K Οἱ ἄνδρες ὁμοίως, συνοικοῦντες κατὰ γνῶσιν

V Mehe elläge selsammal kombel neide man Moistussega/ **0,5**

G Ta` patt juhs Wihri/ dsihwojeet ar tahm šaprattigi kohpa/ **0,5**

**3.4.3. Kokkuvõte: Virginiuste ja E. J. Glücki omavahelise kõrvutuse ühis-
ning erijooned**

Ii 40 puhul on Virginiustel ja E. J. Glückil seoses M. Lutheri tõlkega samades fraasides hindegas 0 fraase kokku 3, heebreakeelse teksti puhul 7. 0,5 hinde puhul on saksakeelse kattuvus mõlemal samas fraasis 12 korda, heebrea teksti puhul 34. 1Pt 3 puhul on seoses saksakeelse tekstiga 0 hindegas kattuvusi koos kokku 1, kreekakeelsega 2. 0,5 puhul saksakeelsega koos kattub 29 korda, kreeka teksti puhul 30.

Ii 40 M. Lutheri saksakeelse tõlke puhul need fraasid, mis Virginiustel ja E. J. Glückil on saanud hindeks 0, omavahel pigem ei kattu. Samamoodi on ka Ii 40 heebreakeelse teksti puhul. Fraasid, mis on mõlemal saanud seoses saksakeelse tekstiga hinde 0,5, ka omavahel pigem ei kattu. Heebreakeelse teksti puhul saab öelda, et omavahelised 0,5 hindegas fraasid nii kattuvad kui lahknevad võrdselt.

1Pt 3 saksakeelse teksti 0 hinnete puhul mõlemad omavahel pigem kattuvad. Kreekakeelse teksti puhul fraasid nii kattuvad kui lahknevad võrdselt. 0,5 hinde puhul saksakeelse teksti juures mõlemad nii kattuvad kui lahknevad võrdselt. Kreekakeelse teksti puhul jällegi kattuvad ja lahknevad, aga pigem on fraasid üksteisega kattuvad.

Seega Ii 40 puhul, need fraasid, mis on Virginiustel ja E. J. Glückil mõlemal seoses saksa- ja heebreakeelse tekstiga saanud hindeks 0 või 0,5 omavahel pigem ei kattu. 1Pt 3 puhul on see aga vastupidi. 0 ja 0,5 hindegas fraasid omavahel pigem kattuvad.

Tulemused näitavad, et Ii 40 puhul on Virginiused ja E. J. Glück tõlkimisel kasutanud erinevaid tekste nendes fraasides, kus mõlemal on seoses M. Lutheri või heebreakeelse algtekstiga samades fraasides hindeks 0,5 või 0. 1Pt 3 puhul näitavad tulemused, et Virginiused ja E. J. Glück on kasutanud sarnast teksti tõlkimisel nendes fraasides, kus mõlemal on seoses M. Lutheri või kreeakeelse algtekstiga samades fraasides hindeks 0,5 või 0.

3.5. Kokkuvõte: kõikide kõrvutuste tulemused ja nende tõlgendused

Virginiuste Ii 40 tõlke M. Lutheri lähedus on 80.9%, tõlge kattus 54 fraasis, lahkes pisut 27 fraasis ja erines täiesti 3 fraasis. Need tulemused näitavad, et lähedus saksakeelsele tõlkele on väga suur. On võimalik, et tõlke valmimisel on kasutatud saksakeelset tõlget. Samas on viiteid, mis näitavad ka muukeelse teksti kasutamise võimalust.

E. J. Glücki M. Lutheri lähedus on 63,1%, kattuvaid fraase 32, pisut lahknevaid fraase 42, täiesti erinevaid fraase 11. Tulemused näitavad, et küllaltki palju on toetunud saksakeelsele tõlkele. Samas näitavad tulemused ka seda, et Virginiused kattuvad saksakeelse tekstiga 19% rohkem kui E. J. Glück, kelle tõlge erineb saksa tõlkest rohkem. Samal ajal on viiteid, mis näitavad ka muukeelse teksti kasutamise võimalust.

Virginiuste 1Pt 3 M. Lutheri-lähedus on 72,1%, kattuvaid fraase 38, pisut lahknevaid fraase 38 ja täiesti erinevaid fraase 3. Tulemused näitavad, et saksakeelse tõlke lähedus on väiksem kui oli Ii 40 puhul, aga sellegipoolest on lähedus suur. Võimalik, et tõlke valmimisel on kasutatud saksakeelset tõlget. Samas on viiteid, mis näitavad ka muukeelse teksti kasutamise võimalust. Seega võib oletada, et 1Pt 3. peatüki tõlge ei ole Virginiustel nii M. Lutheri-pärane kui Ii 40 tõlge.

E. J. Glücki kattuvus on 70,2%, kattuvaid fraase 35, pisut lahknevaid fraase 42, täiesti erinevaid 2 fraasi. Kusjuures ühiselt erinetakse täiesti fraasis 28 (1Pt 3:7f), mis on märkus perikoobi lugemise aja kohta kirikukalendris. Tulemused näitavad, et saksakeelse tõlke sarnasus on üsna suur, järelikult on seda ka kasutatud. Samas

on viiteid, mis näitavad ka muukeelse teksti kasutamise võimalust. Tähelepanuväärne on ka see, et E. J. Glückil on täielikke erinevusi rohkem kui Virginiuste tõlkel.

Virginiuste Ii 40 tõlke algteksti lähedus on 58,3%. Võimalik, et on kasutatud heebreakeelset algteksti. Kattuvaid fraase on 22. Pisut lahknevaid fraase on 54. Täiesti erinevaid fraase 8. Arvud näitavad, et algteksti lähedus on suur, samas on ka arvestav arv, mis ei kattu ja võib viidata mingile muukeelsele tekstile, antud juhul M. Lutheri tõlkele.

E. J. Glücki tõlke kattuvus algtekstiga on 67,8%. Võimalik, et on kasutatud heebreakeelset algteksti. Kattuvaid fraase on 37. Pisut lahknevaid fraase on 40 ja täiesti erinevaid 7 fraasi.

Virginiuste tõlge kattub heebrea omaga vähemas osas kui E. J. Glücki tõlge. E. J. Glücki tõlge on heebrea tekstile lähemal kui Virginiuste tõlge. Virginiused on samuti kasutanud algteksti, aga natuke vähem. Seega võib oletada, et mõlemad tõlkijad on kasutanud heebreakeelset teksti.

Virginiuste 1Pt 3 kreeka originaali-lähedus on 70,9%. Kattuvaid fraase on 34. Seega on Virginiuste tõlge algkeelse tekstiga üsna kattuv, isegi rohkem kui see oli Ii 40 heebreakeelse teksti puhul. Pisut lahknevaid fraase on 43. Ja täiesti erinevaid fraase on Virginiuste tõlkel 2.

E. J. Glücki kreekakeelse teksti kattuvus on 74%. Kattuvaid fraase on 42. Seega on tõlke kreekakeelse teksti lähedus suur. Kattuvaid fraase on vähem. Võimalik, et on kasutatud nii kreekakeelset tõlget kui ka mingit muukeelset teksti. Pisut lahknevaid fraase on 35. Seega on võimalik, et Virginiuste 1Pt 3 tõlge on vastupidiselt Ii 40-le originaali-pärasem kui E. J. Glückil. Täiesti erinevaid fraase on 2.

Tuleb lisada, et kummastki Piibli osast on valitud kõigest kaks lühemat peatükki, mistõttu nende analüüsist saadud tulemused ei pruugi kehtida teiste VT ja UT raamatute või terve Piibli kohta. Tulemused ei pruugi kehtida ka terve Piibli lähteteksti, -keeles, tõlkemeetodite jms kohta. Autor mõõnab ka, et hindamine on paratamatult mõneti subjektiivne. Eesti ja läti keeled on tüpoloogiliselt erinevad. Peale selle võivad osa erinevusi olla tingitud varasema traditsiooni mõjust.

Kokkuvõttes näitas võrdlustekstide analüüs seda, et suure tõenäosusega on nii Virginiused kui E. J. Glück kasutanud oma tõlgete lähtetekstina M. Lutheri saksakeelset piiblitõlget. Kusjuures Virginiuste tõlge kattub M. Lutheri tekstiga rohkem kui E. J. Glücki oma. Samal ajal on viiteid, mis näitavad, et mõlemad on kasutanud ka mingit muukeelset lähteteksti, kusjuures E. J. Glücki tõlge paistab sellega seoses oma heebrea või kreeka keele lähedusega rohkem silma kui Virginiuste tõlge. Virginiuste ja E. J. Glücki li 40 tõlgete 0 ja 0,5 fraasid pigem omavahel ei kattu, aga 1Pt 3 need vastupidi pigem kattuvad. Järgmistel lehekülgedel on ära toodud tabelitena kõikide kõrvutuste tulemused.

Tabel 7. Ii 40 M. Lutheri saksakeelse teksti analüüsi tulemused.

Tõlkijad	Andreas ja Adrian Virginus	E. J. Glück
Raamat	(VT) Ii 40 (84 fraasi)	(VT) Ii 40 (84 fraasi)
Kattuv M. Lutheriga (1)	54 (64,3%)	32 (38,1%)
Pisut lahknev M. Lutheriga (0,5)	27 (32,1%)	42 (50%)
Täiesti erinev M. Lutheriga (0)	3 (3,6%)	10 (11,9%)
Kattuvus kokku	67,5 p (80,9%)	53 p (63,1%)

Tabel 8. 1Pt 3 M. Lutheri saksakeelse teksti analüüsi tulemused.

Tõlkijad	Andreas ja Adrian Virginus	E. J. Glück
Raamat	(UT) 1Pt 3 (79 fraasi)	(UT) 1Pt 3 (79 fraasi)
Kattuv M. Lutheriga (1)	38 (48,1%)	35 (44,3%)
Pisut lahknev M. Lutheriga (0,5)	38 (48,1%)	42 (53,2%)
Täiesti erinev M. Lutheriga (0)	3 (3,8%)	2 (2,5%)
Kattuvus kokku	57 p (72,1%)	56 p (70,2%)

Tabel 9. Ii 40 heebreakeelse algteksti analüüsi tulemused.

Tõlkijad	Andreas ja Adrian Virginus	E. J. Glück
Raamat	(VT) Ii 40 (84 fraasi)	(VT) Ii 40 (84 fraasi)
Kattuv heebrea algtekstiga (1)	22 (26,2%)	37 (44%)
Pisut lahknev heebrea algtekstiga (0,5)	54 (64,3%)	40 (47,6%)
Täiesti erinev heebrea algtekstiga (0)	8 (9,5%)	7 (8,3%)
Kattuvus kokku	49 p (58,3%)	57,5 p (68,4%)

Tabel 10. 1Pt 3 kreeakeelse algteksti analüüsi tulemused.

Tõlkija (-d)	Andreas ja Adrian Virginus	E. J. Glück
Raamat	(UT) 1Pt 3 (79 fraasi)	(UT) 1Pt 3 (79 fraasi)
Kattuv kreeka algtekstiga (1)	34 (43%)	42 (53,2%)
Pisut lahknev kreeka algtekstiga (0,5)	43 (54,4%)	35 (44,3%)
Täiesti lahknev kreeka algtekstiga (0)	2 (2,5%)	2 (2,5%)
Kattuvus kokku	55,5 p (70,9%)	58,5 p (74%)

Tabel 11. Ii 40 omavahelise analüüsi tulemused (põhjaeesti, läti).

Tõlkijad	Andreas ja Adrian Virginius ning E. J. Glück
Raamat	(VT) Ii 40
0 kattuvus M. Lutheri tõlkega samas fraasis	3 (omavahel kattuvad 1, lahknevad 2 fraasis) 3,6%
0 kattuvus heebreakeelse algtekstiga samas fraasis	7 (omavahel kattuvad 2, lahknevad 5 fraasis) 8,3%
0,5 kattuvus M. Lutheri tõlkega samas fraasis	12 (kattuvad 3, lahknevad 9 fraasis) 14,3%
0,5 kattuvus heebreakeelse algtekstiga samas fraasis	34 (kattuvad 16, lahknevad 16 fraasis) 40,5%

Tabel 12. 1Pt 3 omavahelise analüüsi tulemused (lõunaeesti, läti).

Tõlkijad	Andreas ja Adrian Virginius ning E. J. Glück
Raamat	(UT) 1Pt 3
0 kattuvus M. Lutheri tõlkega samas fraasis	1 (kattuvad 1 fraasis) 1,3%
0 kattuvus kreekakeelse algtekstiga samas fraasis	2 (kattuvad 1, lahknevad 1 fraasis) 2,5%
0,5 kattuvus M. Lutheri tõlkega samas fraasis	29 (kattuvad 13, lahknevad 16 fraasis) 34,5%
0,5 kattuvus kreekakeelse algtekstiga samas fraasis	30 (kattuvad 18, lahknevad 11 fraasis) 38%

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö autori eesmärk on uurida, kui ühtne 17. sajandi lõpul kindralsuperintendent Johann Fischeri organiseerimisel toimunud piiblitõlke ettevõtmine oli. Selleks uurib autor põhja-, lõunaeesti ja lätikeelseid piiblitõlkeid, et selgitada välja nende kattuvus Martin Lutheri tõlkega ja heebrea- ning kreekakeelsete algtekstide lähedus. Autor võrdleb ka eesti- ja lätikeelseid piiblitõlke trükiseid ja ühte käsikirja raamatukujunduslikult, trükitehniliselt ja tekstoloogiliselt, et leida kattuvusi ja lahknevusi. Autor esitab ka oma nägemuse selle kohta, milline oli J. Fischeri roll tõlgete valmimisel ja trükkimisel.

Töö esimeses osas antakse referatiivne ülevaade põhja-, lõunaeesti ja lätikeelse piiblitõlke ajaloost kuni 17. sajandi 80. aastateni saamaks teada, mis selle ajani nendes keeltes piiblitõlkimisega seoses valminud oli. Teises osas antakse ülevaade 17. sajandi 80. aastatel alanud J. Fischeri piiblitõlke ettevõtmise ajaloolisest käigust. Antakse edasi tema enda ja tõlkijate elulood, keeleline ja tõlke probleematika, tõlkemetoodilised põhiküsimused ning loetletakse valminud tõlked. Võrreldakse eesti- ja lätikeelsete piiblitõlgete trükiseid või käsikirja leidmaks teatud osade raamatukujunduslikke, trükitehnilisi ja tekstoloogilisi kattuvusi ning lahknevusi. Viimaks esitab autor enda nägemuse selle kohta, kes J. Fischer piiblitõlke ettevõtmises oli, mis olid tema eesmärgid või ülesanded. Kolmandas osas esitatakse tekstinäidete detailne analüüs. Selleks on valitud Vanast Testamendist Ii 40 ja Uuest Testamendist 1Pt 3.

Analüüsitavate piibliraamatute valiku kriteeriumiks oli esiteks harvaesinevate sõnadega teksti leidmine, mille tõlgenduses võib olla erinevusi, ja teiseks tekstide mahuline hõlmatavus. Analüüsitud on kindralsuperintendent J. Fischeri juhtimisel tõlgitud põhjaeestikeelse Vana Testamendi (1687–1690) ja lätikeelse Piibli (1689) Ii 40 ning lõunaeestikeelse Wastse Testamendi (1686) ja lätikeelse Piibli 1Pt 3 lähedust M. Lutheri saksakeelsele

tõlkele (1545) ning heebrea- või kreekakeelsele algtekstile. Analüüsiks on valitud keeleteadlaste K. Rossi ja H. Reila poolt kasutatud erinevate piiblitõlgete omavahelise võrdlemise meetod, mis hindab fraashaaval mitut eri tõlget. Ii 40 puhul saadi 84 ja 1Pt 3 puhul 79 fraasi. Lutheri-pärasust on hinnatud kolme palli süsteemis:

1 = kattuv

0,5 = pisut lahknev

0 = täiesti erinev

Tõlkeid on analüüsitud ja hinnatud kvantitatiivselt uurimaks välja, kui palju on tõlkimisel olnud lähtekeeleks saksa, heebrea või kreeka keel. Tulemused esitatakse absoluutarvudena ja protsendiliselt. Esile on toodud tõlgete lahknevuste näited ja täiesti erinevad fraasid.

Töö lõpus on ka lisad, millest mahukaima osa moodustavad kõik fraasid. Lisaks on ka illustratiivsed fotod eesti- ja lätikeelsetest piiblitõlgetest, piiblitõlke ettevõtmise osalejate portreed ja J. Fischeri teadaolevate teoste nimekiri.

Autor soovib lisada, et hindamine on paratamatult subjektiivne. Lisaks on kummastki Piibli osast valitud kõigest kaks lühemat peatükki ja nende analüüsist saadud tulemused ei pruugi kehtida teiste VT, UT raamatute või terve Piibli kohta. Eesti ja läti keeled on tüpoloogiliselt erinevad. Osa erinevusi võivad olla tingitud varasema traditsiooni mõjust. Sellegipoolest on autor jõudnud teema käsitlemisel järgmistele võrdlevatele järeldustele:

1. Kuni 17. sajandi 80. aastateni on lätikeelseid piibliraamatute tõlkeid valminud pisut rohkem kui põhja- või lõunaestikeelseid. Lätikeelsetele tõlgetele järgnevad hulgalt põhja- ja viimasena lõunaestikeelsed tõlked. Kui aga põhja- ja lõunaestikeelsed tõlked omavahel liita, siis nende hulk koos oleks lätikeelsete tõlgete hulgaga võrdne.
2. Läti keele puhul paistab eriliselt silma tarkuskirjanduse ja mõnede apokrüüfide tõlked, mis põhja- ja lõunaestikeelse keele puhul puuduvad.
3. Autori töö uuringu tulemused viitavad, et J. Fischer oli 17. sajandi lõpu piiblitõlke ettevõtmise organisator, kes tegeles organiseerimise ja juhtimisega nii

palju, kui tal võimu oli. Ta oli seotud Liivimaal tõlke ja keelte küsimustega, kuna oli õppinud Hollandis Leideni ülikoolis, mis oli sel ajal sealse vaimuelu ja keeleteaduse keskpunkt. Hiljem töötas ta vabameelses Sulzbachis, kus oli spetsiaalne heebreakeelsete teoste trükikoda ja kus elasid ning õpetasid mitmed heebrea keele asjatundjad. Hiljem rajas ta Riias kuningliku lütseumi, mida hakkas esimesena juhtima just Sulzbachist pärit õpetlane. Ta rajas Riiga eratrukikoja ja sai loa trükkida Liivimaa tarbeks raamatuid. Ta oli kontaktis kuningaga ja sai loa trükkida Piibel kolme Liivimaa keelde, talle eraldati ettevõtmise finantseerimiseks raha. Ta korraldas piiblitõlkekonverentse ja temani jõudsid lõpuks valminud tõlked, misjärel ta nendega edasi tegutses. Kõik need näited viitavad sellele, et J. Fischer oli innukas organisator ja juht, kes tahtis väga, et piiblitõlke ettevõtmine teostuks.

4. Tekstoloogiliselt on Virginiuste ja E. J. Glücki VT ja UT tekstid üksteisega võrrelduna pigem lahknevad, kuigi on ka kattuvusi.

5. Raamatukujunduslikult ja trükitehniliselt on Virginiuste ja E. J. Glücki UT tekstid pigem kattuvad, kuigi on ka lahknevusi.

6. Ii 40 osas on mõlema tõlkija kattuvus M. Lutheri tõlkega suurem kui kattuvus heebreakeelse algtekstiga, Virginiuste puhul on kattuvus koguni 80,9% ja E. J. Glückil 62,5%.

7. 1Pt 3 osas on mõlema tõlkija kattuvus M. Lutheri tõlkega suurem kui kattuvus kreekakeelse algtekstiga, Virginiuste puhul on kattuvus 71,5% ja E. J. Glückil 70,2%.

8. Ii 40 osas on mõlemad tõlkijad tuginenud mingil määral ka heebreakeelsele algtekstile, Virginiuste puhul on kattuvus 58,3% ja E. J. Glückil 65,5%. Analüüs näitab, et on fraase, mis lahknevad M. Lutheri tõlkest, aga samal ajal kattuvad pigem heebreakeelse algtekstiga.

9. 1Pt 3 osas on mõlemad tõlkijad toetunud kreekakeelsele algtekstile, Virginiuste puhul on kattuvus 69,6% ja E. J. Glückil 75,3%. Analüüs näitab, et on fraase, mis lahknevad M. Lutheri tõlkest, aga samal ajal kattuvad pigem kreekakeelse algtekstiga.

10. Virginiused ja E. J. Glück pigem lahknevad omavahel nendes li 40 fraasides, kus mõlemal on seoses M. Lutheri või heebreakeelse algtekstiga hindamise tulemus 0 või 0,5.

11. Virginiused ja E. J. Glück pigem kattuvad omavahel nendes 1Pt 3 fraasides, kus mõlemal on seoses M. Lutheri või kreeakeelse algtekstiga hindamise tulemus 0 või 0,5.

12. Autori magistritöö uuringu tulemused viitavad sellele, et 17. sajandi lõpul toimus J. Fischeri juhtimisel küll üks, suhteliselt homogeenne piiblitõlke ettevõtmine, mille tulemusel ilmusid mitmed põhja-, lõunaeesti ja lätikeelsed piiblitõlked, aga mõningased lahknevused lähtekeelest tõlkimisel, eesti ja läti keelte puhul ka omavahel ning tõlgete välises võrdluses näitavad, et tõlkijad lähenesid tõlkimisele mõningate erinevustega.

Allikad

1. **Biblia Hebraica Stuttgartensia**. 5. verbesserte Aufl. Stuttgart: Deutsche Bibelstiftung, 1997.
2. **Glück** = *Ta Swehta Grahmata Jeb Deewa Swehtais Wahrds/ Kas Preeksch un pehz ta Kung Jesus Kristus swehtas Peedsimschanas no teem swehteem Deewa zilwekeem/ Praweeschem/ Ewangelisteem jeb Preezas Mahzitajeem un Apustuleem usrakstihts/ Tahm latweeschahm Deewa Draudsibahm par labbu istaisita*. – RIGA/ Gedruckt den Johann Georg Wilcken/ Königl. Buchdrucken/ M DC LXXXIX.
3. **Luther** = *Biblia. Das ist: Die gantze Heilige Schrifft / Deudsch / Auff's new zugericht. D. Mart. Luth. M.D.XLV*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft. S.a..
4. **Nestle-Aland** = *Novum Testamentum Graece*. Post Eberhard et Erwin Nestle ediderunt Barbara et Kurt Aland et al. 28., revidierte Aufl. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2012.
5. **Virginus** (Ii 40) = *Esimene Moosesse raamat. Iiobi raamat*. Tõlkinud 1687–1690 Andreas ja Adrian Virginus. Koostanud Kristiina Ross. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2003.
6. **Virginus** (1Pt 3) = *Meije Issanda Jesusse Kristusse Wastne Testament / Echke Jummal Põhä Sönnä / Kumb Perräst ISSANDA JESUSSE KRISTUSSE Sündmist põhist Ewangelistist nink Apostlist om ülleskirjotetu*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2001.

Kirjandus

1. **Aarma**, Liivi. Ernst Glück und Johann Fischer: Ihre Rolle bei der lettischen und estnischen Bibelübersetzung. – „*Mach dich auf und werde licht – Celies nu, topi gaišs*“: Zu Leben und Werk von Ernst Glück (1654–1705). Hrsg. von Christiane Schiller, Māra Grudule. Wiesbaden: Harrassowitz, 2010, S. 79–110.
2. **Baltiņa**, Maija. Über Ernst Glücks Persönlichkeit. – *300 Jahre lettische Bibelübersetzung durch Ernst Glück und ihr Einfluss auf die lettische Kulturgeschichte*. Hrsg. von Claus von Aderkas. Lüneburg: Verlag Nordost Kulturwerk, Carl-Schirren-Gesellschaft, 2001, S. 31–40.
3. **Draviņš**, Kārlis; Mirdza **Ozola**. *Evangelien und Episteln ins lettische Übersetzt von Georg Elger*: Nebst einem Register seiner geistlichen Lieder aus der Zeit um 1640. Zusammengestellt von Kārlis Draviņš und Mirdza Ozola, Slaviska Institutionen vid Lunds Universitet, Text- och materialutgåvor. Lund: Hakan Ohlssons Boktryckeri, 1961–1976.
4. **Dunsdorfs**, Edgars. *Pirmās latviešu Bībeles vēsture*. Minneapolis: Latviešu ev. - Lut. Baznīcā Amerikā, 1979, 10.
5. **Ehasalu**, Epp; **Habicht**, Külli; **Kingisepp**, Valve-Liivi; **Peebo**, Jaak. *Eesti keele vanimad tekstid ja sõnastik*. Tartu ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 6, Tartu, 1997.
6. **Freymuth**, Otto (ed.). *Agenda Parva Brunsbergae M.DC.XXII : eestikeelseid tekste vastureformatsioonigaest katoliku preestrite käsiraamatust = Handbüchlein für katholische Geistliche aus Livlands Polenzeit* /. Väljaandja Otto Freymuth. Tartu: J. G. Krüger, 1938.

7. **Frīde**, Zigrīda; **Gudriķe**, Biruta; **Hausmanis**, Viktors; **Kalniņš**, Jānis; **Treimane**, Inese; **Vāvere**, Vera; **Vecgrāvis**, Viesturs. *Latviešu literatūras vēsture 1. sējums. No rakstītā vārda sākumiem līdz 1918. gadam*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998.
8. **Gadebusch**, Friedrich Konrad. *Livländisches Bibliothek nach alphabetischer Ordnung*, Th. I. Rīga: bey Johann Friedrich Hartknoch, 1777, S. 324.
9. **Glück**, Helmut; **Polanska**, Ineta. *Johann Ernst Glück (1654–1705): Pastor, Philologe, Volksaufklärer im Baltikum und in Russland*. Wiesbaden: Harrassowitz 2005.
10. **Glück**, Helmut. Ernst Glück. Leben und Werk. – „*Mach dich auf und werde licht – Celies nu, topi gaišs*“: Zu Leben und Werk von Ernst Glück (1654–1705). Hrsg. von Christiane Schiller, Māra Grudule. Wiesbaden: Harrassowitz, 2010, S. 41–52.
11. **Kasekamp**, Andres. *Balti riikide ajalugu*. Tallinn: Varrak, 2011.
12. **Kivimäe**, Jüri. Eestikeelsest trükisest anno 1525. – *Eesti vanimad raamatud Tallinnas. Die ältesten estnischen Bücher in Tallinn (Reval)*. Koost Lea Kõiv, Mare Luuk, Larissa Petina, Tiiu Reimo, Urve Sildre. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu, 2000, lk 13–35.
13. **Liliencron**, Rochus von. Fischer. – *Allgemeine Deutsche Biographie*, 7. Bd. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1878, S. 72–73.
14. **Mancelis**, Juris. *Mancela sprediku izlase*. Rīga: Bey Noellern, Imanta, 1954.
15. **Müller**, Georg. *Jutluseraamat.*, koostanud Külli Habicht, Valve-Liivi Kingisepp, Jaak Peebo, Külli Prillop. Eesti mõttelugu nr 78. Tartu: Ilmamaa, 2008.

16. **Pahtma**, Leino; **Tafenau**, Kai. *Piiblikonverentsid ja keelevaidlused: põhjaeestikeelse Piibli tõlkimise ajaloost (1686–1690)*. Allikapublikatsioon. / *Bibelkonferenzen und Sprachstreitigkeiten. Quellen zur Geschichte der Übersetzung der Bibel ins Revalenische (1686–1690)*. Ex fontibus archivi historici Estoniae, 1. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2003.

17. **Paul**, Toomas. *Eesti piiblitõlke ajalugu: esimestest katsetest kuni 1999. aastani*. Emakeele Seltsi toimetised, nr 72. Tallinn: Emakeele Selts, 1999.

18. **Peebo**, Jaak. *Wastse Testamendi lugu*. Tartu: Eesti Keele Sihtasutus, 2001.

19. **Pöld**, Toomas. *Kullamaa katekismuse lugu*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1999.

20. **Pöldvee**, Aivar. Toomas Pauli „Eesti piiblitõlke ajalugu“ kriitikute pilgu läbi. – *Keel ja Kirjandus*, 4, 2000, lk 274–279.

21. **Pöldvee**, Aivar. *Bengt Gottfried Forselius ja rahvahariduse lätted Eesti- ja Liivimaal*. Dissertationes historiae Universitatis Tartuensis, 20. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2010.

22. **Recke**, Johann Friedrich von; **Napiersky**, Karl Eduard. *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*, 1. Bd. A–F. Mitau: Steffenhagen und Sohn, 1827.

23. **Recke**, Johann Friedrich von; **Napiersky**, Karl Eduard. *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*, Bd. IV. S–Z. Mitau: Steffenhagen und Sohn, 1832.

24. **Recke**, Johann Friedrich von; **Napiersky**, Karl Eduard. *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*, Bd. II. G–K. Mitau: Steffenhagen und Sohn, 1829.

25. **Reila**, Heiki. Uue Testamendi Hornungi tõlke kohast vaimuliku eesti keele kujunemisloos. – *Keel ja kirjandus*, 2007, 50, lk 143–151.
26. **Roosimaa**, Peeter. *Uue Testamendi eestikeelsetest tõlgetest ja tõlkimist toetavast eksegeesist*. Dissertationes theologiae Universitatis Tartuensis, 7. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
27. **Ross**, Kristiina. Ülemlaulu tõlkest esimeses eestikeelses Piiblis. – *Akadeemia*, 1995, 7, lk 3–29.
28. **Ross**, Kristiina. Estonian Bible translations. – *Common Roots of the Latvian and Estonian Literary Languages*. Kristiina Ross/Pēteris Vanags (eds.). Frankfurt am Main: Peter Lang, 2008, pp. 235–252.
29. **Ross**, Kristiina; **Vanags**, Pēteris. Common roots of the Latvian and Estonian literary languages - Preface. – *Common Roots of the Latvian and Estonian Literary Languages*. Kristiina Ross/Pēteris Vanags (eds.). Frankfurt am Main: Peter Lang, 2008, pp. 7–13.
30. **Rosihnius**, Joachim. *Evangelia und Episteln auff alle Sontage durchs gantze Jahr*. Item: Evangelia und Episteln der fürnembsten Festen. und: Die Historia vom Leiden und Sterben unsers HERRN und Heylandes JESU Christi. Riga: Gerhard Schröders, 1632.
31. **Saard**, Riho. *Eesti kirikute esivaimulikkond 1165–2006*. Tallinn: Argo, 2006.
32. **Stahl**, Heinrich. *Hand und Hauszbuches Für die Pfarherren und Hausz-Väter Esthnischen Fürstenthumbs*. Dritter Theil, Darinnen die gewöhnliche Evangelia und Episteln durchs gantze Jahr, zusampt der Historia des bitteren Leidens und Sterbens unsers HERRN Jesu Christi. Revall: Widwen Drückerey, 1638.
33. **Stahl**, Heinrich. *Leyen Spiegel*. Darinnen kürztlich gezeiget wird, wie ein einfaltiger Christ Die Fest- un[d] Sontägliche Evangelia in reiner Lehr und heiligem Leben jhm zu nutze machen kann. Winter-Theil. Revall: Gedruckt bey Heinrich Westphal, des Gymnasij Buchdrucker, 1641.

34. **Stahl**, Heinrich. *Leyen Spiegel*. Darinnen kürztlich gezeiget wird, wie ein einfaltiger Christ Die Fest- un[d] Sontägliche Evangelia in reiner Lehr und heiligem Leben jhm zu nutze machen kann. Sommer-Theil. Revall: Gedruckt bey Heinrich Westphal, des Gymnasij Buchdrucker, 1649.

35. **Šisko**, Silvija; **Apīnis**, Aleksejs; **Davidovs**, Sergejs; **Villerušs**, Valdis. *Seniespiedumi latviešu valodā 1525–1855*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 1999.

36. **Tafenau**, Kai. *Uue Testamendi tõlkimiseest Rootsi ajal: käsikirjad, tõlkijad ja eesti kirjakeel*. Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis, 27. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011.

37. **Tafenau**, Kai. Veel täiendusi Vana Testamendi tõlkeloole. – *Keel ja Kirjandus*, 2009, 8–9, lk 688–708.

38. **Tafenau**, Kai. Adrian Virginiuse eluloost. – *Keel ja Kirjandus*, 2009, 11, lk 847–855.

39. **Vanags**, Pēteris. Der Einfluss der Glückschen Bibelübersetzung auf die Entwicklung der lettischen Schriftsprache. – „*Mach dich auf und werde licht – Celies nu, topi gaišs*“: Zu Leben und Werk von Ernst Glück (1654–1705). Hrsg. von Christiane Schiller, Māra Grudule. Wiesbaden: Harrassowitz, 2010, S. 159–178.

40. **Vanags**, Pēteris. Latvian texts in the 16th and 17th centuries: beginnings and development. – *Common Roots of the Latvian and Estonian Literary Languages*. Kristiina Ross/Pēteris Vanags (eds.). Frankfurt am Main: Peter Lang, 2008, pp. 173–197.

41. **Virgin**, Eric. Virginite sugupuust. – *Wastne Testament 1686*. Konverentsi ettekanded 26.–27. aprill 1996. Kogumiku toim Edakai Simmermann, B. G. Forseliuse Seltsi Toimetised nr. 2. Tartu: AS Vali, 1996, lk 105–107.

42. **Wieselgren**, Greta. Johann Fischer - Livlands nye apostel. – *Svio-Estonica*. Akadeemilise Rootsi-Eesti seltsi toimetused volym XVII. Lund: Skånska Centraltryckeriet, 1964, lk 26–58.

43. **Zanders**, Ojārs. „Die erste Lettische Bibelausgabe in der Übersetzung von Ernst Glück (1685–1694)“. – *300 Jahre lettische Bibelübersetzung durch Ernst Glück und ihr Einfluss auf die lettische Kulturgeschichte*. Hrsg. von Claus von Aderkas. Lüneburg: Verlag Nordost Kulturwerk, Carl-Schirren-Gesellschaft, 2001, S. 41–48.

44. **Young**, S. Latvian. – *Encyclopedia of Languages & Linguistics*. Vol. 6. Oxford, Elsevier, 2006, pp. 725–727.

45. **Ross**, Kristiina. Adrian Virginius (1663–1706)
<http://www.utlib.ee/ekollekt/eeva/index.php?lang=et&do=autor&aid=60>
17.03.2012.

**Interdisciplinary comparison of late 17th century Estonian and Latvian
Bible translations on the basis of Job 40 and 1 Peter 3**

Summary

The topic of this Master's thesis is connected to the historical, philological and layout, printing, textological comparison of late 17th century Estonian and Latvian Bible translations. During the late 17th century the new Livonian general superintendent Johann Fischer (1633–1705) arranged for Bible translations into the northern and southern Estonian dialects and Latvian. German pastors Andreas Virginius (1640–1701) and Adrian Virginius (1663–1706) translated the New Testament (NT) into the southern Estonian dialect (1686) and also managed to translate the Old Testament (OT) up to the book of Job 42:3 into the northern Estonian dialect (1687–1690). Another German pastor, Ernst Johann Glück (1654–1705), translated the NT (1685), OT (1689), Apocrypha (1692) and the Bible as a whole into Latvian (1689 (1694)). All of these translators formed part of the same Bible translation project. One of the most important questions was whether the translations should be made from the Martin Luther German Bible or from the original Hebrew and Greek versions.

As such, the aim of the author is to find out how unified this Bible translation endeavour was. In order to find out, the author concentrates on the following comparative research questions. Firstly, to what extent were the translations based on the German, Hebrew and Greek versions? Secondly, what are the comparative similarities and differences in the printing, layout and textology of parts of the printed versions (and manuscript)? And thirdly, what was the role of J. Fischer in the project?

The thesis is divided into three major parts. In the first part the author presents an overview of the history of Bible translations into the northern and southern Estonian dialects and Latvian up to the 1680s in order to determine what had

already been done in these languages. In the second part the author focuses firstly on the Bible translation project, which started under J. Fischer in the 1680s, secondly on the biographies of the main participants, thirdly on the problems related to the project and fourthly on translation and methodological issues. Also, the introduction, end word, general layout and two paragraphs of the printed versions and manuscript are compared in order to identify layout, printing and textological similarities and differences. Finally, the author presents his own opinion regarding the role of J. Fischer in the project.

In the third part of the thesis the author provides a detailed analysis of the two chosen paragraphs, Job 40 from the OT and 1 Peter 3 from the NT. Regarding Job 40, the translations into the northern Estonian dialect and Latvian are compared with the German and Hebrew texts; and concerning 1 Peter 3, the southern Estonian and Latvian versions are compared with the German and Greek texts. The Estonian and Latvian translations are also compared with one another but using a different approach.

The texts were divided into smaller phrases. Job 40 consists of 84 and 1 Peter 3 of 79 phrases. The author compared these phrases and graded them in the following way to see how close they were to the original texts:

1 = similar

0.5 = slightly different

0 = totally different

Each phrase has two grades. The first grade is connected to either the Hebrew or the Greek and the second to the German. The results are presented quantitatively, using percentages. Examples are also included. The author would like to add that the grading was subjective and that the results may not apply to the other paragraphs or books within the translations.

The end of the thesis consists of several appendices, which include all of the phrases and their grades, photos from the Estonian and Latvian Bible translations, portraits of the participants in the project and a list of known works by J. Fischer.

As a result of the research, the author has come to the following conclusions:

1. Up to the 1680s, most translations from books of the Bible were made into Latvian, less so into the northern Estonian dialect and only some into the southern Estonian dialect. However, if the Estonian translations are combined, the amount is similar to that of Latvian.
2. Latvian can be characterised by its many translations from wisdom literature, which is almost missing in the Estonian dialects.
3. The textology of the Virginius and E. J. Glück editions and manuscript of the OT, as well as the NT, is mainly different, although there are some similarities.
4. The printing and layout of the Virginius and E. J. Glück NT versions are mainly similar, although there are some differences.
5. Regarding Job 40 of the OT, both translators relied on the M. Luther German Bible (Virginius 80.9% and E. J. Glück 62.5%).
6. Regarding 1 Peter 3 of the NT, both translators relied on the M. Luther German Bible (Virginius 71.5% and E. J. Glück 70.2%).
7. Regarding Job 40, both translators relied on the original Hebrew text (Virginius 58.3% and E. J. Glück 65.5%).
8. Regarding 1 Peter 3 of the NT, both translators relied on the Greek text (Virginius 69.6% and E. J. Glück 75.3%).
9. The Virginius and E. J. Glück translations generally differ from each other in the Job 40 phrases, where both have grades of 0 or 0.5 with the M. Luther or Hebrew texts.
10. The Virginius and E. J. Glück translations are generally similar in the Job 40 phrases, where both have grades of 0 or 0.5 with the M. Luther or Greek texts.
11. In the author's opinion, J. Fischer was the main organizer of the Bible translation project. He organized and led with as much authority as was available to him. In Livonia he was interested in translation and language issues because of his studies at a university in Leiden, which at the time was the centre of philological disputes in the Netherlands. Later, he worked in the open-minded city of Sulzbach, where there was a special publishing house for Hebrew books and where many notable Hebrew experts lived. In Riga he founded a royal lyceum

which was first led by a scholar from Sulzbach. Also, he founded a publishing house and received the right to publish the Bible into the three spoken languages of Livonia, for which he was also granted funding. He organized Bible translation conferences and all of the many completed translations were presented to him. In conclusion, all of this indicates that J. Fischer was a motivated organizer and leader who wanted the project to succeed.

12. According to the author, although there was one Bible translation project in Livonia in the late 17th century, during which many Bible translations were made, this met with more success in Latvia than in Estonia. The research shows that the translators approached to their tasks slightly differently. There are some differences regarding the source text of the translations. Also, Estonian and Latvian translations are different when compared with each other. And finally, the layout, printing and textological comparison also shows signs of differences.

Lisad

Esimeses ja teises lisas on esitatud kõik li 40 ja 1Pt 3 fraasid ning nende hindamise tulemused. Fraaside esitamise struktuuri, suurtähti, hindamise numbreid ja asetust ning muude märkide tähendusi on selgitatud kolmandas peatükis. Kolmandas lisas on esitatud Virginiuste ja E. J. Glücki VT ja UT pildid, mis näitavad raamatukujunduslikke, trükitehnilisi ja tekstoloogilisi kattuvusi ning lahknevusi. Neljandas lisas on J. Fischeri ja E. J. Glücki portreepildid. Viimases viiendas lisas on esitatud kõik magistritöö autorile senimaani teada J. Fischeri teosed, millel on eelkõige informatiivne väärtus. Lõpuks tasub veelkord rõhutada, et hindamine on subjektiivne.

Lisa 1. Ii 40 fraasid ja hindamise tulemused

1. Ii 40:6a (40:1a)

H וַיַּעַן יְהוָה אֶת־אִיּוֹב

L UND der HERR antwortet Hiob

V Nink Issand kostis Hijobille **1/ 0,5**

G UN tas KUNGS atbildeja Jjabam **1/ 0,5**

2. Ii 40:6b (40:1b)

H מִן סְעָרָה

L aus einem wetter/

V Tuulis Pääst, **1/ 1**

G is weenas Wehtras/ **0,5/ 1**

3. Ii 40:6c (40:1c)

H וַיֹּאמֶר

L und sprach/

V ja üttel: **1/ 1**

G un šazzija : **1/ 1**

4. Ii 40:7a (40:2a)

H אֶזְרָא־נָא כְּגִבֹּר חֲלָצִיךָ

L Gürtel wie ein Man deine lenden/

V Wööta nüüd kui Mees oma Puusa, **0,5/ 0,5**

G Apjohs jelle ka weens Wihrs tawus Gurnus/ **1/ 0,5**

5. Ii 40:7b (40:2b)

H אֶשְׁאֵלְךָ

L Jch wil dich fragen/

V mina tahhan sinuld küssida, **1/ 1**

G tad es tew gribbu waizaht/ **0,5/ 0,5**

6.	Ii 40:7c (40:2c)		
H	וְהוֹדִיעֵנִי		
L	Lere mich.		
V	kulota mulle.	0,5/ 1	
G	un tu mahzi mann.	1/ 0,5	
7.	Ii 40:8a (Ii 40:3a)		
H	הֲאֵךְ תִּפְרֹּ מִשְׁפָּטִי		
L	Soltestu mein Urteil zu nicht machen/		
V	Kas sina peaksid mino Kohhut tühjaks teggema,	0,5/ 1	
G	Bij tew mannu Teešu isnihzinaht/	0,5/ 0,5	
8.	Ii 40:8b (Ii 40:3b)		
H	תִּרְשִׁיעֵנִי		
L	und mich verdammen/		
V	ja mind hukka pannema,	0,5/ 1	
G	bij tew manu pasuddinaht/	0,5/ 0,5	
9.	Ii 40:8c (Ii 40:3c)		
H	לְמַעַן תִּצְדֵּק		
L	das du gerecht seiest:		
V	et sina Öige olled?	1/ 0,5	
G	ka tu taišns buhtu.	1/ 1	
10.	Ii 40:9a (Ii 40:4a)		
H	וְאַם־זְרוּעַ כְּאֵל לָךְ		
L	Hastu einen arm wie Gott/		
V	Kas sinul on sesuggune Kässä Wars, kui Jumalal?	1/ 0,5	
G	Jrr tew tahds Elkons/ ka tam STJPRAM DEEWAM?	0/ 0	

- 11. Ii 40:9b (Ii 40:4b)**
- H** וּבְקוֹל (כְּמֹהוּ) תִרְעַם
- L** und kanst mit gleicher stimme donnern/
- V** nink kas sina ninda woid Mürristama, **1/ 0,5**
- G** mahki tu ar tahdu Balši Pehrkoņus islaist/ **0,5/ 0,5**
-
- 12. Ii 40:9c (Ii 40:4c)**
- H** כְּמֹהוּ
- L** als er thut:
- V** kui tāma teep? **0,5/ 1**
- G** ka wiņsch? **1/ 0,5**
-
- 13. Ii 40:10a (Ii 40:5a)**
- H** עֲדֵה נָא גָאוֹן וְגִבּוֹהַּ
- L** Schmück dich mit pracht/ und erhebe dich/
- V** Ehhita ennast suuresti, nink üllenda ennast, **0,5/ 1**
- G** Pušchkojees jelle ar Gresnibu un Augstibu/ **1/ 0,5**
-
- 14. Ii 40:10b (Ii 40:5b)**
- H** וְהוֹד וְהָדָר תִּלְבָּשׁ
- L** zeuch dich löblich und herrlich an.
- V** katta ennast illusaste ja Armsaste. **0,5/ 1**
- G** un apgehrbees ar leelu Gohdu un Gohdibu. **1/ 0,5**
-
- 15. Ii 40:11a (Ii 40:6a)**
- H** הִפֵּץ עֲבָרוֹת אִפְךָ
- L** Strewe aus den zorn deines grimmes/
- V** Heita wälja oma Wihhastelemisse hirm, **0,5/ 1**
- G** Jskaiši tawas Dušmibas Bahrsibu/ **1/ 1**

16.	Ii 40:11b (Ii 40:6b)		
H	וְרָאָה כָּל־גִּזְאָה		
L	schaw an die Hohmütigen		
V	katso nende Körgedade päle,	0,5/ 1	
G	un usluhko wiśśus Lepnos/	1/ 0,5	
17.	Ii 40:11c (Ii 40:6c)		
H	-		
L	wo sie sind/		
V	kuhho need on jäänut,	0/ 0,5	
G	-	0/ 0	
18.	Ii 40:11d (Ii 40:6d)		
H	וְהִשְׁפִּילָהּ		
L	und demütige sie.		
V	nink alanda neid.	0,5/ 1	
G	un pasemmo tohs.	0,5/ 1	
19.	Ii 40:12a (Ii 40:7a)		
H	וְרָאָה כָּל־גִּזְאָה		
L	Ja schaw die Hohmütigen/		
V	Ja, katso neid Körgedad,	0,5/ 1	
G	Usluhko wiśśus Lepnos/	1/ 0,5	
20.	Ii 40:12b (Ii 40:7b)		
H	-		
L	wo sie sind/		
V	-	0/ 0	
G	-	0/ 0	

- 21. Ii 40:12c (Ii 40:7c)**
- H** הַכְּנִיעֵהוּ
- L** und beuge sie/
- V** nink tee neid maddalaks, **0,5/ 1**
- G** un pahrwaldi tohs/ **0,5/ 1**
-
- 22. Ii 40:12d (Ii 40:7d)**
- H** וְהַדֵּךְ רְשָׁעִים
- L** Und mache die Gottlosen dünne
- V** ja tee neid Wallatomi harwaks, **0,5/ 1**
- G** un šatrees tohs Besdeewigus **1/ 0,5**
-
- 23. Ii 40:12e (Ii 40:7e)**
- H** מִתְּחִלָּה
- L** wo sie sind.
- V** kus nāmāt omat. **0,5/ 1**
- G** wiṇṇu Weeta. **0,5/ 0,5**
-
- 24. Ii 40:13a (Ii 40:8a)**
- H** טָמְנֵם בְּעֶפְרַיִם יְחַד
- L** Verscharre sie mit einander in der erden/
- V** Kaiwa neid töine töisega Maa sisse, **1/ 1**
- G** Apšlep tohs kohpa eekšch Pihšchleem/ **1/ 0,5**
-
- 25. Ii 40:13b (Ii 40:8b)**
- H** פְּנִיָּהֶם חִבֵּשׁ בַּטָּמוֹן
- L** und versencke jre pracht ins verborgen.
- V** nink Wajota nende Kōrkust sallaja paika. **0,5/ 1**
- G** un gahs wiṇṇu Waigus Šleppeniba. **0,5/ 0,5**

- 26. Ii 40:14a (Ii 40:9a)**
- H** וְגַם־אֲנִי אֹדֶךָ
- L** So wil ich dir auch bekennen/
- V** Sis tahhan mina sinulle ka Tunnistada, **1/ 1**
- G** Tad es tew arridsan teikśchu/ **1/ 0,5**
-
- 27. Ii 40:14b (Ii 40:9b)**
- H** כִּי־תוֹשַׁע לְךָ יְמִינָךְ
- L** das dir deine rechte hand helfen kan.
- V** et sino Parramb Kāssi on sind Awitanut. **0,5/ 0,5**
- G** ka tawa labba Rohka tew palihdset warr. **0,5/ 1**
-
- 28. Ii 40:15a (Ii 40:10a)**
- H** הִנֵּה־נָא בְּהֵמוֹת
- L** Sjhe/ der Behemoth/
- V** Waata se Pehemot, **0,5/ 1**
- G** Raugi nu/ tas Beēmots/ **1/ 1**
-
- 29. Ii 40:15b (Ii 40:10b)**
- H** אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמָּךְ
- L** den ich neben dir gemacht habe/
- V** kuma mina ollen sino körwal tehnut, **0,5/ 1**
- G** ko es šahnis tew eśmu darrijs/ **0,5/ 1**
-
- 30. Ii 40:15c (Ii 40:10c)**
- H** תִּצֵּר כַּבָּקָר יֹאכֵל
- L** frisset hew wie ein ochse.
- V** sööp Heina otse kui Härg. **1/ 1**
- G** ehd Šeenu ka Wehrśis. **1/ 1**

- 31. Ii 40:16a (Ii 40:11a)**
- H** הַיָּהֲרֹא כַחוֹ
L Sihe/ seine krafft ist
V Ennä, täma joud on **1/ 1**
G Usluhko jelle/ wiṇṇa Spehks irr **1/ 1**
- 32. Ii 40:16b (Ii 40:11b)**
- H** בְּמַתְּנֵיוֹ
L in seinen Lenden/
V täma Puusas, **0,5/ 0,5**
G eekšch wiṇṇa Gurneem/ **1/ 1**
- 33. Ii 40:16c (Ii 40:11c)**
- H** וְאֵנוּ
L und sein vermügen
V nink täma Wäggi **1/ 1**
G un wiṇṇa Stiprums **1/ 1**
- 34. Ii 40:16d (Ii 40:11d)**
- H** בְּשִׁרְיֵי בֶטְנוֹ
L in dem nabel seines Bauchs.
V on täma Köhto Nabba sees. **1/ 0,5**
G eekšch wiṇṇa Wehdera Nabbas. **1/ 1**
- 35. Ii 40:17a (Ii 40:12a)**
- H** יִחְפֹּץ זָנְבוֹ
L Sein schwantz strecket sich
V Täma kerotap oma Hända, **1/ 0,5**
G Wiṇsch kustina šawu Astu **1/ 0,5**

- 36. Ii 40:17b (Ii 40:12b)**
- H** כְּמוֹ-אַרְזַּי
L wie ein Cedern/
V otse kui Seedri-Puu, **1/ 1**
G ka 3eedra. Kohku/ **1/ 1**
- 37. Ii 40:17c (Ii 40:12c)**
- H** גִּידֵי פִתְחוֹ
L die adern seiner Scham
V Tāma Kōhtu-Sooned **1/ 0,5**
G wiṇṇa Kaunuma Dsihśles **1/ 1**
- 38. Ii 40:17d (Ii 40:12d)**
- H** יִשְׁרָגוּ
L starren wie ein ast.
V omat ārra Laotud kui Oksad. **0/ 0**
G irr zaur ween ohtru šapihtas. **0,5/ 0**
- 39. Ii 40:18a (Ii 40:13a)**
- H** עֲצָמָיו
L Seine Knochen sind/
V Tāma Kondit omat **0,5/ 1**
G Wiṇṇa Kauli irr **1/ 1**
- 40. Ii 40:18b (Ii 40:13b)**
- H** אֶפְיָקִי נְחוּשָׁה
L wie fest ertz/
V ninda kowad kui Wask, **0,5/ 1**
G ka zeets Warśch/ **0,5/ 1**

41.	Ii 40:18c (Ii 40:13c)		
H	גְּרֵמִיו		
L	Seine Gebeine sind		
V	täma Luud omat	0,5/ 1	
G	wiṇṇa Lohzekli	1/ 0,5	
42.	Ii 40:18d (Ii 40:13d)		
H	כְּמָטִיל בְּרִזָּל		
L	wie eiserne stebe.		
V	kui Raud kanged.	0,5/ 1	
G	ka Dselses Meeti.	0,5/ 1	
43.	Ii 40:19a (Ii 40:14a)		
H	הוּא רֵאשִׁית דְּרֵכֵי־יֵאל		
L	Er ist der anfang der wege Gottes/		
V	Täma on se Essimmenne Jumala Teggust,	1/ 0,5	
G	Wiṇsch irr ta STJBRA DEEWA 3eḷtu Eeśahkums/	0,5/ 0	
44.	Ii 40:19b (Ii 40:14b)		
H	הָעֹשֶׂה		
L	der jn gemacht hat/		
V	ke tädda on tehnut,	0,5/ 1	
G	kas wiṇṇu irr darrijs/	0,5/ 0,5	
45.	Ii 40:19c (Ii 40:14c)		
H	יִגַּשׁ		
L	der greifft jn an		
V	se wottap tädda	0,5/ 1	
G	tas wiṇṇu aiskar	0,5/ 1	

- 46. Ii 40:19d (Ii 40:14d)**
- H** תִּרְבּוֹ
L mit seinem schwert.
V oma Möökaga kinni. **0,5/ 1**
G ar śawu Sohbinu. **0,5/ 1**
- 47. Ii 40:20a (Ii 40:15a)**
- H** כִּי־בֹל הָרִים יִשְׂאוּ־לּוֹ
L Die Berge tragen jm kreuter/
V Need Mäed kandwad tämalle Rohto, **0,5/ 1**
G Tapehz ka tee Kalni wiṇṇam Barribu iswedd/ **0,5/ 0,5**
- 48. Ii 40:20b (Ii 40:15b)**
- H** וְכָל־חַיַּת הַשָּׂדֶה יִשְׁחַקוּ־שָׁם
L und alle wilde Thier spielen daselbs.
V nink keik Metsallised mǎngwad säälsammas. **1/ 1**
G tad spehle wiśśi Lauka Swehri tur. **1/ 1**
- 49. Ii 40:21a (Ii 40:16a)**
- H** תַּחַת־צֵאֲלִים יִשְׁכֵּב
L Er ligt gern im schatten /
V Tāma on hǎäl melel warjo paigas, **0,5/ 0,5**
G Starp to Kohku Paëhni wiṇsch apgullaḥs/ **1/ 0**
- 50. Ii 40:21b (Ii 40:16b)**
- H** בְּסִתְרִי קִנָּה וּבְצֵה
L Jm rhor und im schlam verborgen.
V Rogo nink Mudda sees ärra petetud. **1/ 1**
G Needres un Dubśos apślehpts. **1/ 1**

- 51. Ii 40:22a (Ii 40:17a)**
- H** יִסְכְּהוּ צִלָּיִם צִלָּלוֹ
- L** Das gepüsch bedeckt jn mit seinem schatten/
- V** Mets oma warjommisega kattap tädda, **0,5/ 1**
- G** To Kohku Paëhnis apśeds wiṇṇu ar śawu Ehnu/ **1/ 0,5**
-
- 52. Ii 40:22b (Ii 40:17b)**
- H** יִסְבּוּהוּ עֵרְבֵי־נָחַל
- L** und die Bachweiden bedecken jn.
- V** nink Jöe Wössad warjawad tädda. **0,5/ 1**
- G** tas Kahrklis pee Uppes apklahj wiṇṇu. **0,5/ 0,5**
-
- 53. Ii 40:23a (Ii 40:18a)**
- H** הֵן יַעֲשֶׂק נָהָר
- L** Sihe/ er schluckt in sich den Strom/
- V** Ennä, täma Neelap Jöe ennese sisse, **0,5/ 1**
- G** Raugi / wiṇsch eerihj to Uppi ar Warru **0,5/ 0,5**
-
- 54. Ii 40:23b (Ii 40:18b)**
- H** לֹא יִהְיֶה גָּדוֹל
- L** und achts nicht gros/
- V** nink ei arwa sedda mitte suureks, **0,5/ 1**
- G** un ne dauds steidsahs/ **0,5/ 0,5**
-
- 55. Ii 40:23c (Ii 40:18c)**
- H** יִבְטֵחַ
- L** lest ich düncken/
- V** ja mötlep, **0/ 0,5**
- G** - **0/ 0**

- 56. Ii 40:23d (Ii 40:18d)**
- H** כִּי־יִגִּיתַּ יַרְדֵּן אֶל־פִּיהוּ
- L** er wölle den Jordan mit seinem munde ausschepffen.
- V** et täma ka Jordanid oma Suuga tahhaks ärra Neelda. **0,5/ 0,5**
- G** wiŋsch śchkeetahs to Jardanu ar śawu Mutti isśmelt. **0,5/ 1**
- 57. Ii 40:24a (Ii 40:19a)**
- H** בְּעֵינָיו יִקְהֶגְבוּ
- L** Noch sehet man jn mit seinen eigen Augen/
- V** Kas üksikid woip tädda Wäega täma Silmi ees kinni wotta, **0/ 0**
- G** Warrig wiŋŋu meddiht ta ka wiŋsch to reds? **0,5/ 0**
- 58. Ii 40:24b (Ii 40:19b)**
- H** בְּמִוְקְשֵׁים יִנְקֹב־אָרְךָ
- L** und durch Fallstrick durchboret man jm seine nasen.
- V** ehk Kablast täma Nennast läbi laskda? **0/ 0,5**
- G** warrig ar Wirwehm wiŋŋam to Deggonu zaur urbt? **0/ 0,5**
- 59. Ii 40:25a (V Ii 40:20a/ G Ii 41:20a)**
- H** תִּמְשֹׁךְ לְוִיָּתָן
- L** Kanstu den Leuiathan
- V** Kas sina woid Lewiatanid **0,5/ 1**
- G** WArri tu to Lewijatanu **0,5/ 1**
- 60. Ii 40:25b (V Ii 40:20b/ G Ii 41:20b)**
- H** בְּחֶכֶה
- L** ziehen mit dem hamen/
- V** Öngega wäljatommata, **0,5/ 1**
- G** ar weenu Makśchkeri sweijoht/ **0,5/ 0,5**

- 61. Ii 40:25c (V Ii 40:20c/ G Ii 41:20c)**
- H** לְשׁוֹן
- L** und seine Zungen
- V** ehk täma Keeld **0,5/ 0,5**
- G** jeb wiṇṇa Mehli **0,5/ 0,5**
-
- 62. Ii 40:25d (V Ii 40:20d/ G Ii 41:20d)**
- H** וּבְחֶבֶל תִּשְׁקִיעַ
- L** mit einem strick fassen:
- V** Kablaga kinni wotta? **0,5/ 1**
- G** ar weenu dsillli eemestu Wirwi? **0,5/ 0,5**
-
- 63. Ii 40:26a (V Ii 40:21a/ G Ii 41:21a)**
- H** הִתְשִׂים אֲנִימוֹן
- L** Kanstu jm einen Angel
- V** Kas sina woid ühhe Konksi täma **0,5/ 1**
- G** Mahki tu wiṇṇam weenu Riṇki **0,5/ 1**
-
- 64. Ii 40:26b (V Ii 40:21b/ G Ii 41:21b)**
- H** בָּאֶפֶר
- L** in die nasen legen/
- V** Nenna sisse panna, **0,5/ 1**
- G** eeksch Nahsim likt/ **0,5/ 1**
-
- 65. Ii 40:26c (V Ii 40:21c/ G Ii 41:21c)**
- H** וּבְחוֹרֶה
- L** und mit einer stachel
- V** ehk ühhe Astlaga **0,5/ 0,5**
- G** un ar Aśmini **0,5/ 1**

- 66. Ii 40:26d (V Ii 40:21d/ G Ii 41:21d)**
- H** תִּקְוֹב לְחַיִּי
- L** jm die Backen durchboren:
- V** täma Pöske läbbi kaiwada? **0,5/ 0,5**
- G** wiṇṇa Schaunas isurbt? **0,5/ 1**
-
- 67. Ii 40:27a (V Ii 40:22a/ G Ii 41:22a)**
- H** -
- L** Meinstu/
- V** Kas sina mötled, **0/ 1**
- G** Woj tu dohma/ **0/ 1**
-
- 68. Ii 40:27b (V Ii 40:22b/ G Ii 41:22b)**
- H** הִרְבֵּה אֵלַי תַּחֲנוּנִים
- L** er werde dir viel flehens machen/
- V** et täma sind peaks paljo Palluma **0,5/ 0,5**
- G** ka tas tew dauds peeluhgs/ **0,5/ 1**
-
- 69. Ii 40:27c (V Ii 40:22c/ G Ii 41:22c)**
- H** אִם־יִדְבֹּר אֵלַי רִכּוּת
- L** oder dir heuchlen:
- V** ehk sinulle Libbed Sanno andma? **1/ 1**
- G** un labbus Wahrdus us tew runnahs? **1/ 0,5**
-
- 70. Ii 40:28a (V Ii 40:23a/ G Ii 41:23a)**
- H** הִיכָרֶת בְּרִית עִמָּךְ
- L** Meinstu das er einen Bund mit dir machen werde/
- V** Mötled sina, et täma sinoga peaks Leppingud teggema, **0,5/ 1**
- G** Darrihs wiṇsch weenu Derribu ar tewi/ **1/ 0,5**

- 71. Ii 40:28b (V Ii 40:23b/ G Ii 41:23b)**
- H** תִּקְחֵנוּ לְעֶבֶד עוֹלָם
- L** das du jn jmer zum Knecht habest:
- V** et täma sulle iggawesseks Orjaks olleks? **0,5/ 0,5**
- G** ka tu wiṇṇu par muhschigu Wehrgu nemt warri? **0,5/ 0,5**
-
- 72. Ii 40:29a (V Ii 40:24a/ G Ii 41:24a)**
- H** הִתְשַׁקְּבוּ
- L** Kanstu mit jm spielen
- V** Kas sina woid tämaga mängida **1/ 1**
- G** Warreši tu ar wiṇṇu spehlet/ **1/ 0,5**
-
- 73. Ii 40:29b (V Ii 40:24b/ G Ii 41:24b)**
- H** כְּצִפּוֹר
- L** wie mit einem Vogel:
- V** otsekui ühhe Linnokessega? **0,5/ 1**
- G** itt ka ar Butniṇu? **1/ 0,5**
-
- 74. Ii 40:29c (V Ii 40:24c/ G Ii 41:24c)**
- H** וְתִקְשְׁרֵנוּ לְנִצְרוֹתֶיךָ
- L** oder in deinen Dirnen binden:
- V** Ehk tädda sino Tüdrokuile kinni köita? **1/ 1**
- G** jeb wiṇṇu šaistiht preekšch tawahm jaunahm Meitahm? **1/ 0**
-
- 75. Ii 40:30a (V Ii 40:25a/ G Ii 41:25a)**
- H** יִכְרוּ עָלָיו חֲבָרִים
- L** Meinstu/ die Gesellschaften werden jn zuschneiden/
- V** Kas sina mötled, et Seltsikund saap tädda katkileikama, **0,5/ 0,5**
- G** Woi tad ta Draudse pahr wiṇṇu Dsihres turrehs? **0,5/ 0**

- 76. Ii 40:30b (V Ii 40:25b/ G Ii 41:25b)**
- H** יִחְצִיֶהוּ בֵּין כְּנָעִים
- L** das er unter die Kauffleute zuteilet wird:
- V** nink Kaupa Meeste segga wälja jaggama? **0,5/ 0,5**
- G** isdalihs tee wiṇṇu starp teem Prezzineekeem? **1/ 0,5**
-
- 77. Ii 40:31a (V Ii 40:26a/ G Ii 41:26a)**
- H** הִתְמַלֵּא בְּשִׁכּוֹת עוֹרוֹ
- L** Kanstu das netze füllen mit seiner Haut/
- V** Kas sina woid Wörko täita täma Nahhaga, **0,5/ 1**
- G** Warri tu ar Dsennukeem wiṇṇa Ahdu pildiht/ **1/ 0,5**
-
- 78. Ii 40:31b (V Ii 40:26b/ G Ii 41:26b)**
- H** וּבְצִלְצֵל דְּגִים רִאשׁוֹ
- L** und die fischreusen mit seinem Kopff:
- V** nink Kalla-Mörda täma Pääga? **0,5/ 0,5**
- G** jeb ar Scheberkli wiṇṇa Galwu. **1/ 0,5**
-
- 79. Ii 40:32a (V Ii 40:27a/ G Ii 41:27a)**
- H** שִׁים־עֲלִיו כַּפֶּךָ זָכָר
- L** Wenn du deine Hand an legest/ so gedencke
- V** Kui sina oma kätt täma Külge heidat, sis mötle **0,5/ 1**
- G** Kad tu tawu Rohku us wiṇṇu leezi/ tad peeminni **0,5/ 1**
-
- 80. Ii 40:32b (V Ii 40:27b/ G Ii 41:27b)**
- H** מִלְחָמָה
- L** das ein streit sey/
- V** et Södda saap, **0,5/ 1**
- G** tahdu Karu eśsam/ **0,5/ 0,5**

- 81. Ii 40:32c (V Ii 40:27c/ G Ii 41:27c)**
- H** אֶל־תּוֹסֵף
- L** den du nicht ausführen wirst.
- V** kuma wasta sina ei woi mitte seista. **0/ 0,5**
- G** ko tu ne paspehsi. **0/ 0,5**
-
- 82. Ii 41:1a (V Ii 40:28a/ G Ii 41:28a)**
- H** הֵן־תִּחַלְתּוּ נִכְזָבָה
- L** Sihe/ seine hoffnung wird jm feilen/
- V** Waata, täma Loodus saap tühja minnema, **0,5/ 1**
- G** Redsi/ wiṇṇa 3erriba buhs weltiga/ **0,5/ 0,5**
-
- 83. Ii 41:1b (V Ii 40:28b/ G Ii 41:28b)**
- H** הֵגֶם אֶל־מַרְאִי
- L** Und wenn er sein ansichtig wird/
- V** nink kui täma tädda nähha saap, **0,5/ 0,5**
- G** neggi tas/ kad wiṇsch to eerauga **0,5/ 0,5**
-
- 84. Ii 41:1c (V Ii 40:28c/ G Ii 41:28c)**
- H** יִטֹּל
- L** schwinget er sich da hin.
- V** sis lähhep täma oma Teed. **0,5/ 0,5**
- G** weegli aisskreen? **0,5/ 0,5**

Lisa 2. 1Pt 3 fraasid ja hindamise tulemused

1. 1Pt 3:1a

K	Ὅμοίως	
L	Desselbigen gleichen /	
V	Selsammal kombel	1/ 1
G	TA patt	1/ 1

2. 1Pt 3:1b

K	[αἱ] γυναῖκες ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν,	
L	sollen die Weiber jren Mennern unterthan sein /	
V	olge Naise ommil Mehil allaheitlikko/	1/ 0,5
G	juhs Šeewas/ ešsat juhšu pašcheem Wihreem padewigas/	1/ 0,5

3. 1Pt 3:1c

K	ἵνα καὶ εἴ τινες	
L	Auff das auch die /	
V	et kah neid/	0,5/ 1
G	ka arridsan/ ja zitti	0,5/ 1

4. 1Pt 3:1d

K	ἀπειθοῦσιν τῷ λόγῳ,	
L	so nicht gleuben an das Wort /	
V	kumma Sönnä ei ussu /	0,5/ 0,5
G	tam Wahrdam neklausigi irr/	1/ 0,5

5. 1Pt 3:1e

K	διὰ τῆς τῶν γυναικῶν ἀναστροφῆς	
L	durch der Weiber wandel /	
V	läbbi Naiste Keüki	1/ 0,5
G	tee zaur to Šeewu Dsihwošchanu	1/ 0,5

- 6. 1Pt 3:1f**
- K** ἄνευ λόγου κερδηθήσονται,
L on wort / gewonnen werden /
V ilma Sönnata woitasß: **1/ 0,5**
G bes Wahrda peelabbinati tohp: **1/ 0,5**
- 7. 1Pt 3:2**
- K** ἐποπτεύσαντες τὴν ἐν φόβῳ ἀγνὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν.
L wenn sie ansehen ewren keuschen Wandel / in der furcht /
V Kui nemmä tähele pannewa teije pohast Keüki Peljun. **0,5/ 1**
G Usluhkodami juhso schkxihstu Buhshanu eeksch Bijašanas. **0,5/ 0,5**
- 8. 1Pt 3:3a**
- K** ὧν ἔστω οὐχ ὁ ἑξῶθεν
L Welcher Geschmuck sol nicht auswendig sein /
V Neide Echte ei peä mitte wäljäspiddine ollema/ **0,5/ 0,5**
G Kuṛṛu Jaukumam buhs buht/ ne kas no ahrenes irr/ **0,5/ 0,5**
- 9. 1Pt 3:3b**
- K** ἐμπλοκῆς τριχῶν καὶ περιθέσεως χρυσίων
L mit harflechten und gold umbhengen /
V kaharam Juhssin nink Kulla ümberpannemissen / **1/ 1**
G un stahw eeksch Mattu Pihšanas/ un Aplikšanas ta Selta/ **0,5/ 0,5**
- 10. 1Pt 3:3c**
- K** ἢ ἐνδύσεως ἱματίων κόσμος
L oder Kleider anlegen /
V echk kalli Reiwa kandmissen : **1/ 1**
G jeb Drehbju Apwilkšanas: **1/ 0,5**

11. 1Pt 3:4a

- K** ἄλλ' ὁ κρυπτός τῆς καρδίας ἄνθρωπος ἐν τῷ ἀφθάρτῳ
L Sondern der verborgen Mensch des hertzen un verrückt /
V Enge erräpeedetü Süddäme Inniminne / hukkaminnemättä/ **0,5/ 0,5**
G Bet tas eekschkigs Širds Zilweks eeksch ta neisnihziga (Jaukuma) **1/ 0,5**

12. 1Pt 3:4b

- K** τοῦ πραέως καὶ ἡσυχίου πνεύματος,
L mit sanfftem und stillem Geiste /
V tassafe nink waiklikko Waimo (Echten) / **0,5/ 0,5**
G ta lehna un kluśśa Garra/ **1/ 0,5**

13. 1Pt 3:4c

- K** ὃ ἐστὶν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ πολυτελής.
L Das ist köstlich für Gott.
V kumb Jummala een kallis om. **1/ 0,5**
G tas irr dahrgs preekšč Deewa. **1/ 1**

14. 1Pt 3:5a

- K** οὕτως γὰρ ποτε καὶ
L Denn also haben sich auch vorzeiten
V Sest nida omma hendä kah ennemuste **1/ 1**
G Jo ta` patt arridsan šenn **1/ 0,5**

15. 1Pt 3:5b

- K** αἱ ἅγαι γυναῖκες
L die heiligen Weiber geschmückt /
V pöhä Naise ehhitänu/ **0,5/ 1**
G tahs šwehtas Šeewas istaisijahs/ **0,5/ 1**

- 16. 1Pt 3:5c**
- K** αἱ ἐλπίζουσαι εἰς θεὸν
- L** die jre hoffnung auff Gott satzten /
- V** kumma Jummala pähle lohdiwa/ **0,5/ 0,5**
- G** kas us Deewu zerreja/ **0,5/ 0,5**
-
- 17. 1Pt 3:5d**
- K** ἐκόσμουν ἑαυτὰς ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν,
- L** und jren Mennern unterthan waren /
- V** nink olliwa ommil Mehstel allaheitlikko: **0,5/ 1**
- G** un bija šaweem pašcheem Wihreem paklausigas. **0,5/ 0,5**
-
- 18. 1Pt 3:6a**
- K** ὥς Σάρρα ὑπήκουσεν τῷ Ἀβραάμ
- L** wie die Sara Abraham gehorsam war /
- V** Nida kui Sara Abrahamil sönnawötlik olli/ **0,5/ 0,5**
- G** Jtt ka` Sara Abra`a`mam irr paklausiga bijuši/ **0,5/ 0,5**
-
- 19. 1Pt 3:6b**
- K** κύριον αὐτὸν καλοῦσα,
- L** und hies jn Herr
- V** nink kuß teddä Essandaß/ **0,5/ 1**
- G** wiññu par Kungu šaukdama/ **1/ 0,5**
-
- 20. 1Pt 3:6c**
- K** ἧς ἐγενήθητε τέκνα
- L** welcher Töchter jr worden seid /
- V** kumma Tüttriß teije ollete sahnu/ **0,5/ 1**
- G** kuṛṛas Meitas juhs tappušchas eššat/ **0,5/ 1**

21. 1Pt 3:6d

K ἀγαθοποιῶσαι

L So jr wolthut /

V kui teije Hähd tehde /

0,5/ 0,5

G kad juhs labdarrat/

0,5/ 0,5

22. 1Pt 3:6e

K καὶ μὴ φοβούμεναι μηδεμίαν πτόησιν.

L und nicht so schüchter seid.

V nink ei pelgä ütteke Hirmotamist.

1/ 0,5

G un par nekahdu Beedinašchanu bihstatees.

1/ 0,5

23. 1Pt 3:7a

K Οἱ ἄνδρες ὁμοίως συνοικοῦντες κατὰ γυνῶσιν

L Desselben gleichen jr Menner / wonet bey jnen mit vernunfft /

V Mehe elläge selsammal kombel neide man Moistussega/

0,5/ 0,5

G Ta` patt juhs Wihri/ dsihwojeet ar tahm šaprattigi kohpa/

0,5/ 1

24. 1Pt 3:7b

K ὡς ἀσθενεστέρω σκεύει τῷ γυναικείῳ,

L Und gebt dem weibischen /

V nink andke Naistesuggule

1/ 0,5

G un dohdeet tam Šewiškam

0/ 1

25. 1Pt 3:7c

K ὡς ἀσθενεστέρω σκεύει τῷ γυναικείῳ, ἀπονέμοντες τιμὴν

L als dem schwachsten Werkzeuge / seine Ehre /

V kui nörgemballe Annumalle Auwo/

0,5/ 0,5

G itt ka tam wahjakam Rihkam Gohdu /

0,5/ 0,5

26. 1Pt 3:7d

K	ἀπονέμοντες τιμὴν ὡς καὶ συγκληρονόμοις χάριτος ζωῆς εἰς τὸ	
L	als Miterben der gnade des Lebens /	
V	kui Ello Arlo Armo Kahlperrändäjille/	1/ 1
G	itt ka` Lihds=Mantneekeem tahs Schehlastibas tahs Dsihwibas/	1/ 1

27. 1 Pt 3:7e

K	μὴ ἐγκόπτεσθαι τὰς προσευχὰς ὑμῶν.	
L	Auff das ewere Gebet nicht verhindert werden.	
V	et teije Palwussil Puttust ei sah.	0,5/ 0,5
G	ka juhśu Luhgśchanas ne tohp aiskawetas.	0,5/ 1

28. 1Pt 3:7f (märkus)

K	-	
L	-	
V	Epistli wijendel pöhäpeiwäl perräst Kolmainousse pühä.	0/ 0
G	Lekzions peekta Śwehdeena Pehz Waśśaras=Śwehtku Atśwehtes.	0/ 0

29. 1Pt 3:8a

K	Τὸ δὲ τέλος πάντες ὁμόφρονες,	
L	Endlich aber / seid allesampt gleich gesinnet /	
V	Ent wihmäte/ olge kik üttemeelelisse /	0,5/ 1
G	UN wiśś pehdigi eśśeet wiśśi weenprahtigi/	0,5/ 1

30. 1Pt 3:8b

K	συμπαθεῖς, φιλάδελφοι, εὖσπλαγχοι, ταπεινόφρονες,	
L	mitleidig / brüderlich / barmhertzig / freundlich.	
V	kahkannatalikko/ wellelikko / armolikko / söbbralikko :	1/ 1
G	lihdszeetigi/ brahligi/ Śirdsschehligi/ laipnigi.	1/ 1

- 31. 1Pt 3:9a**
- K** μὴ ἀποδιδόντες κακὸν ἀντὶ κακοῦ
- L** Vergeltet nicht böses mit bösem /
- V** Erge tassoge Kurja Kurjaga/ **0,5/ 1**
- G** Ne atmakśadami ļaunu ar ļaunu/ **1/ 1**
-
- 32. 1Pt 3:9b**
- K** ἢ λοιδορίαν ἀντὶ λοιδορίας,
- L** oder scheltwort mit scheltwort /
- V** echk Söimist Söimamissega : **1/ 1**
- G** jeb Lammašchanu ar Lammašchanu: **1/ 1**
-
- 33. 1Pt 3:9c**
- K** τοῦναντίον δὲ εὐλογοῦντες
- L** sondern da gegen segenet / Und wisset
- V** se wasta õnnistage/ nink teedke/ **0,5/ 1**
- G** bet tur pretti šwehtijeet/ un sinnat/ **0,5/ 1**
-
- 34. 1Pt 3:9d**
- K** ὅτι εἰς τοῦτο ἐκλήθητε
- L** das jr dazu beruffen seid /
- V** et teije selle ollete kušutu / **1/ 1**
- G** ka juhs us to aizinati ešsat/ **1/ 1**
-
- 35. 1Pt 3:9e**
- K** ἵνα εὐλογία κληρονομήσητε.
- L** das jr den Segen beerbet.
- V** et teije Önnistamist perrändässe. **1/ 1**
- G** ka jums to Šwehtumu buhs eemantoht. **0,5/ 0,5**

36. 1Pt 3:10a

K ὁ γὰρ θέλων ζῶην ἀγαπᾶν καὶ ἰδεῖν ἡμέρας ἀγαθὰς

L Denn wer leben wil und gute Tage sehen /

V Sest kā om Ello tahab armastada/ nink hüwwi Peiwi nättä/ **0,5/ 0,5**

G Jo kas to Dsihwibu mihleht grib/ un labbas Deenas redseht/ **1/ 0,5**

37. 1Pt 3:10b

K παυσάτω τὴν γλῶσσαν ἀπὸ κακοῦ

L der Schweige seine Zunge / das sie nichts böses rede /

V se hoidko omma Keeld Kurja eest / **0,5/ 0,5**

G tas lai kluśśina śawu Mehli no ļauna/ **0,5/ 0,5**

38. 1Pt 3:10c

K καὶ χεῖλη τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον,

L und seine Lippen / das sie nicht triegen.

V nink omme Huhli Pettust pajatamast. **0,5/ 0,5**

G un śawas Luhpas/ ka tahs Wiltibu ne runna. **0,5/ 0,5**

39. 1Pt 3:11a

K ἐκκλινάτω δὲ ἀπὸ κακοῦ

L Er wende sich vom bösen /

V Temmä kähndko hendä Kurjast/ **0,5/ 1**

G Lai tas nowehrschahs no ļauna/ **0,5/ 0,5**

40. 1Pt 3:11b

K καὶ ποιησάτω ἀγαθὸν ζητησάτω εἰρήνην

L und thue gutes /Er suche Friede

V nink tekko Hähd: Oßke Rauho/ **0,5/ 0,5**

G un darra labbu: lai tas Meeru mekle / **1/ 0,5**

- 41. 1Pt 3:11c**
- K** καὶ διωξάτω αὐτήν
- L** und jage jm nach
- V** nink kiusake se perrä. **0,5/ 0,5**
- G** un dsennahs tam pakkaļ. **0,5/ 1**
-
- 42. 1Pt 3:12a**
- K** ὅτι ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ δικαίους
- L** Denn die Augen des Herrn sehen auff die Gerechten /
- V** Sest Issanda Silma kajewa Oigide pähle/ **0,5/ 1**
- G** Jo tahs Azzis ta Kunga irr pahr teem taišneem/ **1/ 0,5**
-
- 43. 1Pt 3:12b**
- K** καὶ ὅτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν,
- L** und seine ohren auff ir gebet.
- V** nink temmä Kärwa neide Palwe pähle : **1/ 1**
- G** un wiņņa Aušis us wiņņu Luhgšchanahm/ **1/ 1**
-
- 44. 1Pt 3:12c**
- K** πρόσωπον δὲ κυρίου ἐπὶ
- L** Das angesichte aber des Herrn sihet auff die
- V** Ent Issanda Palge kajeb neide pähle/ **0,5/ 1**
- G** bet tas Waigs ta Kunga irr pretti teem / **1/ 0,5**
-
- 45. 1Pt 3:12d**
- K** ποιοῦντας κακά.
- L** da böses thun.
- V** kumma Kurja teggewä. **1/ 1**
- G** kas ļauna darra. **1/ 1**

- 46. 1Pt 3:13a**
- K** Καὶ τίς ὁ κακῶσων ὑμᾶς
- L** Und wer ist / der euch schaden kündte /
- V** Nink kes om/ kā teile Kurja tehb/ **1/ 1**
- G** Un kuršch irr/ kas jums ļauna darra/ **1/ 1**
- 47. 1Pt 3:13b**
- K** ἐὰν τοῦ ἀγαθοῦ ζηλωταὶ γένησθε
- L** so jr dem guten nachkomet?
- V** kui teije Häh Mährdlejā ollete? **0/ 0**
- G** ja juhs tam labbam pakkaļ dsennatees? **0/ 1**
- 48. 1Pt 3:14a**
- K** ἀλλ' εἰ καὶ πάσχοιτε διὰ δικαιοσύνην,
- L** Und ob ir auch leidet umb Gerechtigkeit willen /
- V** Nink kui teije kah kannatasse Öigusse perräst / **1/ 1**
- G** Bet ja juhs arridsan zeeschat tahs Taišnibas dehļ/ **1/ 1**
- 49. 1Pt 3:14b**
- K** μακάριοι.
- L** so seid jr doch selig.
- V** sis ollete õnsa : **0,5/ 0,5**
- G** tad ešsat juhs šwehtigi: **0,5/ 0,5**
- 50. 1Pt 3:14c**
- K** τὸν δὲ φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε μηδὲ παραχθῆτε,
- L** Fürchtet euch aber fur jrem trotzen nicht / und erschreckt nicht.
- V** Ent erge peljāke mitte neide Ähwwärdämist/erge hirmuge kah. **1/ 0,5**
- G** un ne bihsteetes wiņņo Beedinašchanu neds istruhzinajeetes. **1/ 0,5**

51. 1Pt 3:15a

K	κύριον δὲ τὸν Χριστὸν ἀγιάσατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν,	
L	Heiliget aber Gott den Herrn in ewrem Herten.	
V	Ent pöhandäge Issandat Jummalat omman Söämen.)	1/ 1
G	Bet šwehtijeet Deewu to Kungu juhšo Širdis.)	1/ 1

52. 1Pt 3:15b

K	ἔτοιμοι ἀεὶ πρὸς ἀπολογίαὶ παντὶ	
L	Seid aber allezeit bereit zur Verantwortung jederman /	
V	Ent olge ikkes walmi eggäüttele kostma/	0,5/ 1
G	Un éssat allaschiṇ gattawi us Aisbildinašchanu ikkatram/	0,5/ 1

53. 1Pt 3:15c

K	τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον	
L	der grund foddert der Hoffnung	
V	kä teist Arwo püwwäb se Lohtusse perräst/	0,5/ 0
G	kas Lahgadišchanu prašša no tahs Zerribas/	0,5/ 0,5

54. 1Pt 3:15d/

K	περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος,	
L	die in euch ist /	
V	kumb teije sissen om /	0,5/ 1
G	kas eekšch jums irr/	0,5/ 1

55. 1Pt 3:16a (1Pt 3:15e)

K	ἀλλὰ μετὰ πραύτητος καὶ φόβου,	
L	und das mit sanfftmütigkeit und furcht /	
V	Tassausse nink Peljoga:	0,5/ 0,5
G	ar Lehnibu un Bihjašchanu.	0,5/ 0,5

56. 1Pt 3:16b (1Pt 3:16a)

K συνείδησιν ἔχοντες ἀγαθὴν,

L Und habt ein gut gewissen /

V Piddäge hähd Süddäme Teedmist: **0,5/ 0,5**

G Turrajt labbu sinnamu Širdi: **0,5/ 0,5**

57. 1Pt 3:16c (1Pt 3:16b)

K ἵνα ἐν ᾧ καταλαλεῖσθε καταισχυνηθῶσιν

L Auff das sie / so von euch affterreden /
als von Unelthetern / zuschanden werden /

V Et neile/ kumma teist/ kui Kurjateggijist/
Kurja pajatawa/ Häbbi sahß/ **0,5/ 0,5**

G ka kuṛṛas Leetas tee juhs aprunna
itt ka` Łaundarritajus/ te Kauna tohp/ **0,5/ 0,5**

58. 1Pt 3:16d (1Pt 3:16c)

K οἱ ἐπηρεάζοντες ὑμῶν τὴν ἀγαθὴν ἐν Χριστῷ ἀναστροφὴν.

L das sie geschmeckt haben ewern guten wandel in Christo.

V et nemmä teije hähd Keüki Kristussen oma laitnu. **0,5/ 1**

G kas juhśu labbu Buhśchanu eekśch Kristus saimo. **1/ 0,5**

59. 1Pt 3:17a

K κρεῖττον γὰρ

L Denn es ist besser /

V Sest se om parremb / **1/ 1**

G Jo tas irr labbaki / **1/ 1**

60. 1Pt 3:17b

K	ἀγαθοποιῶντας, εἰ θέλοι τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, πάσχειν	
L	so es Gottes wille ist / das jr von Wolthat wegen leidet /	
V	et teije Hähd tetten (kui Jummala Tahtminne seddä tahhab/ kannatate/	0,5/ 0,5
G	ka juhs labdarridami / ja tas Deewa Prahtam gribbahs / zeešchat/	0,5/ 0,5

61. 1Pt 3:17c

K	ἢ κακοποιῶντας.	
L	denn von Ubelthat wegen	
V	kui Kurja tetten :	1/ 1
G	ne ka ļaun darridami.	1/ 1

62. 1Pt 3:18a

K	ὅτι καὶ Χριστὸς ἅπαξ	
L	Sintemal auch Christus ein mal	
V	Sest Kristusele om übkörd	1/ 1
G	Jo arridsan Kristus irr weenkahrt	0,5/ 1

63. 1Pt 3:18b

K	περὶ ἁμαρτιῶν ἔπαθεν,	
L	fur unser sünde gelidden hat /	
V	Pattu eest kannatanu/	1/ 0,5
G	par teem Grehkeem zeetis /	1/ 0,5

64. 1Pt 3:18c

K	δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων,	
L	der Gerechte fur die Ungerechten /	
V	Öige Kõwweride eest :	1/ 1
G	Taišnis par Netaišneem/	1/ 1

65. 1Pt 3:18d

K	ἵνα ὑμᾶς προσαγάγη τῷ θεῷ	
L	Auff das er uns Gotte opfferte	
V	Et temmä meid Jummalalle wihsß	1/ 0,5
G	ka wiṇsch muhs Deewam peewestu/	1/ 0,5

66. 1Pt 3:18e

K	θανατωθεῖς μὲν σαρκὶ	
L	Und ist getödtet nach dem Fleisch /	
V	nink om kül erräsurmatu Leha perrä/	1/ 0,5
G	kas gann irr nonahwehts Meeśa/	1/ 0,5

67. 1Pt 3:18f

K	ζωοποιηθεῖς δὲ πνεύματι·	
L	Aber lebendig gemacht nach dem Geist.	
V	ent elläwäß tettu Waimo perrä:	1/ 1
G	bet dsihws darrihts Garra.	1/ 1

68. 1Pt 3:19a

K	ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασιν πορευθεῖς	
L	In demselbigen / ist er auch hin gegangen /	
V	Kumman temmä kah om lännu/	0,5/ 0,5
G	Kuṛṛa wiṇsch arridsan nogahjis	0,5/ 0,5

69 1Pt 3:19b

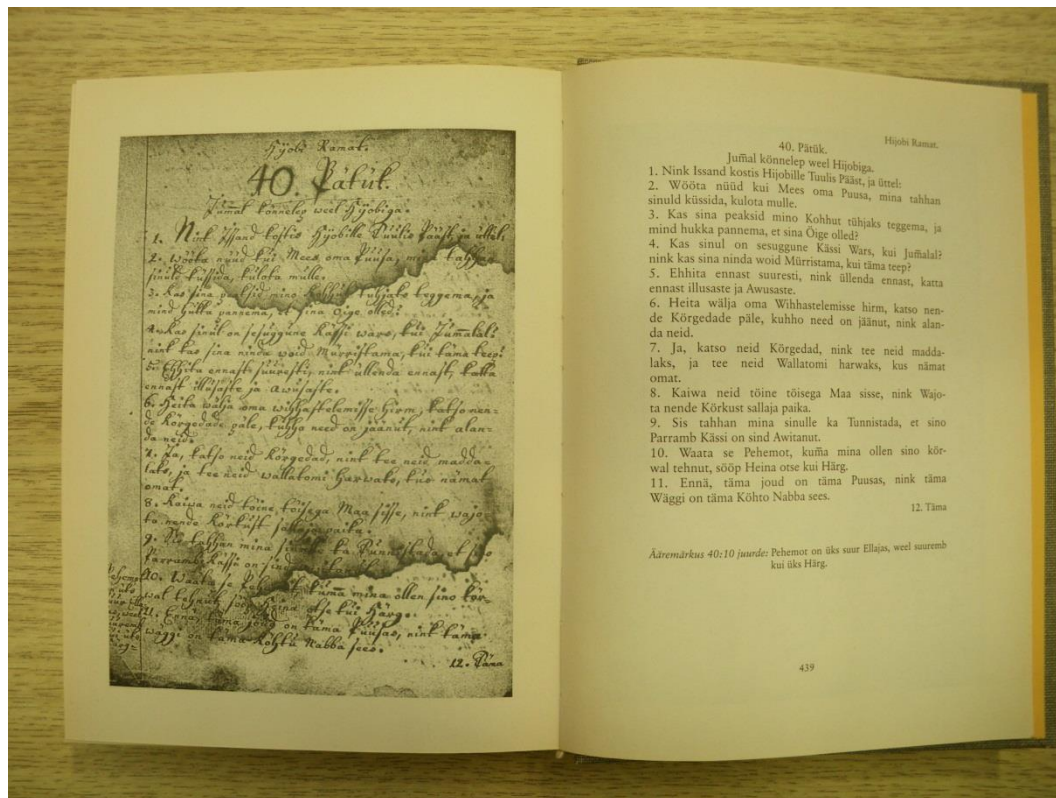
K	ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασιν πορευθεῖς ἐκήρυξεν,	
L	und hat geprediget den Geistern im gefengnis /	
V	nink neile Waimule/ kumma (nühd) Wangin omma/ Juttust üttelnu/	0,5/ 0,5
G	un teem Garreem kas (nu) Zeetuma śluddinajis irr.	0,5/ 0,5

70.	1Pt 3:20a (1Pt 3:19c)		
K	ἀπειθήσασιν ποτε		
L	die etwa nicht gleubten		
V	Kumma ennemuste es ussu/	0,5/ 0,5	
G	Kas zittkahrt neklausigi bija/	0,5/ 0,5	
71.	1Pt 3:20b		
K	ὅτε ἀπεξεδέχετο ἡ τοῦ θεοῦ μακροθυμία ἐν ἡμέραις Νῶε		
L	da Gott eins mals harret und gedult hatte zu den zeiten Noe /		
V	kui Jummala Pikmeel üßkörd oht Noa Peiwil/	1/ 0,5	
G	kad ta Deewa Lehniba ween reis gaidija ta`s Deenas No`a`ša/	1/ 0,5	
72.	1Pt 3:20c		
K	κατασκευαζομένης κιβωτοῦ εἰς ἣν ὀλίγοι,		
L	da man die Archa zurüstet / in welcher wenig /		
V	kui Kirst walmisteti/ kumman weidi	1/ 1	
G	kad tas Šchķirsts tappe taišihts/ kuŗra mas/	1/ 1	
73.	1Pt 3:20d		
K	τοῦτ' ἔστιν ὀκτὼ ψυχαί, διεσώθησαν δι' ὕδατος.		
L	das ist acht Seelen behalten wurden /durchs wasser.		
V	(se om kattersa) Henge hoiyeti Ween.	1/ 1	
G	(tas irr/ astoņas) Dwehšeles isglahbtas tappe zaur Uhdenim.	1/ 1	
74.	1Pt 3:21a		
K	ὃ καὶ ὑμᾶς ἀντίτυπον νῦν σώζει βάπτισμα,		
L	Welchs nu auch uns selig macht / in der Taufe / die durch jenes bedeutet ist		
V	Kumma Wastpalge / se Ristiminne/ kah meid nühd õnsasß tehb /	0,5/ 0,5	
G	Kuŗra eesihmota Leeta/ prohti ta Kristiba ir muhs isglahbs muhschigi/	0,5/ 0	

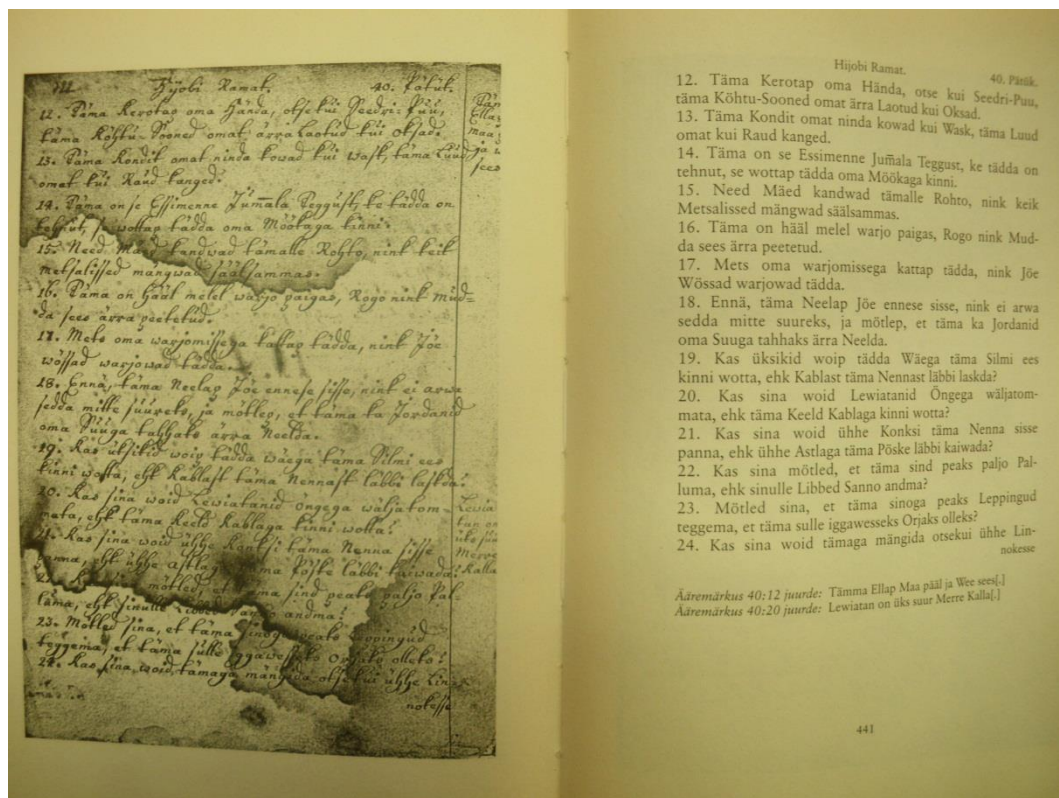
- 75. 1Pt 3:21c**
- K** οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπου
- L** Nicht das abthun des unflats am fleisch /
- V** (eimitte Rojusse Erräwötminne Leha pählt/ **1/ 1**
- G** (ne ta Nolikšchana to Šahrpu tahs Meešas/ **1/ 1**
-
- 76. 1Pt 3:21d**
- K** ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς θεόν,
- L** Sondern der Bund eines guten Gewissens mit Gott
- V** enge häh Süddame Teedmisse Lepping Jummalaga) **0,5/ 0,5**
- G** bet ta Šalikšchana weenas Labbas Sinnamas Širds pee Deewa) **0,5/ 1**
-
- 77. 1Pt 3:21e**
- K** δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ,
- L** durch die auferstehung Jhesu Christi /
- V** läbbi Jesusse Kristusse üllestössemisse/ **1/ 1**
- G** zaur to Augšchamselšchanu JEsus Kristus. **1/ 1**
-
- 78. 1Pt 3:22a**
- K** ὃς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ [τοῦ] θεοῦ πορευθεὶς εἰς οὐρανὸν
- L** welcher ist zur rechten Gottes in den Himmel gefaren /
- V** Kā ülles om lännu Taiwatte/ nink om Jummalä häh kael/ **0,5/ 0,5**
- G** Kas irr pee Deewa labbas Rohkas uskahpis Debbeši/ **1/ 0,5**
-
- 79. 1Pt 3:22b**
- K** ὑποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων καὶ ἐξουσιῶν καὶ δυνάμεων.
- L** und sind jm unterthan die Engel / und die Gewaltigen / und die Krefften.
- V** nink Engli nink Woimusse nink Wäe omma temmäl allaheitlikko. **0,5/ 0,5**
- G** un irr tam paklausīgi tee Eņģeļi/ un Waldišchanas un Warras. **0,5/ 1**

Lisa 3. Leheküljed Virginiuste ja E. J. Glücki tõlgete väljaannetest

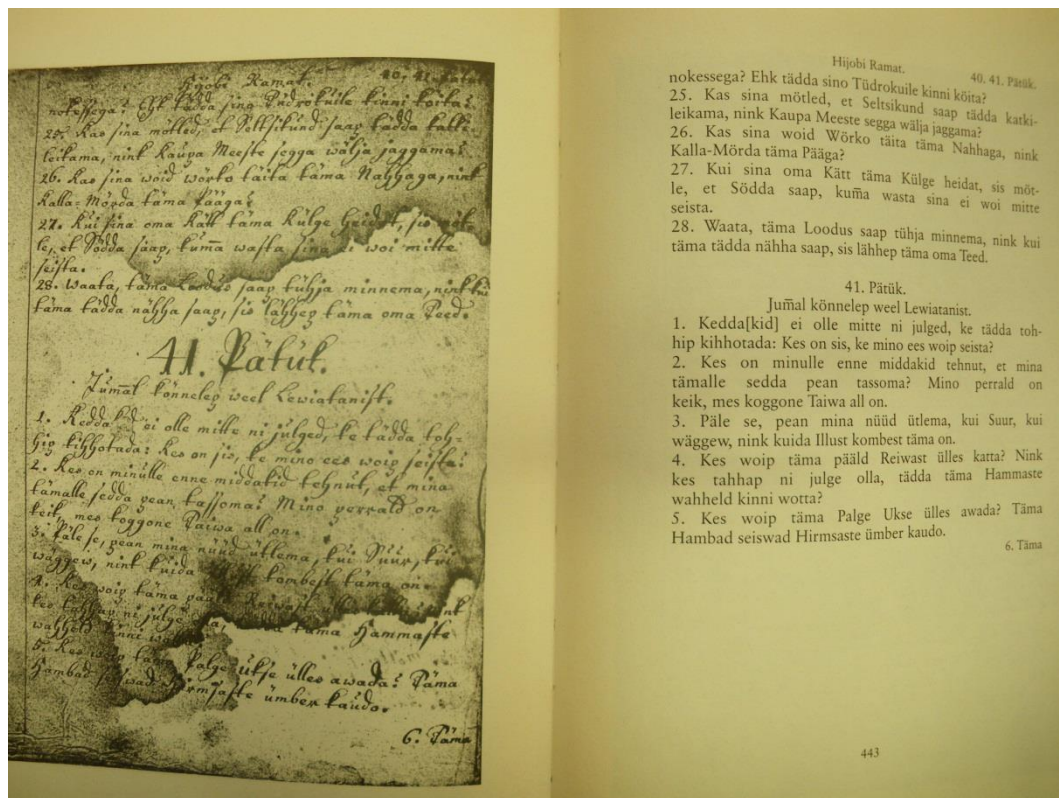
3.1. Virginiuste põhjaeestikeelse VT käsikirja (u 1687–1690) uustrüki (2003) II 40:1–11

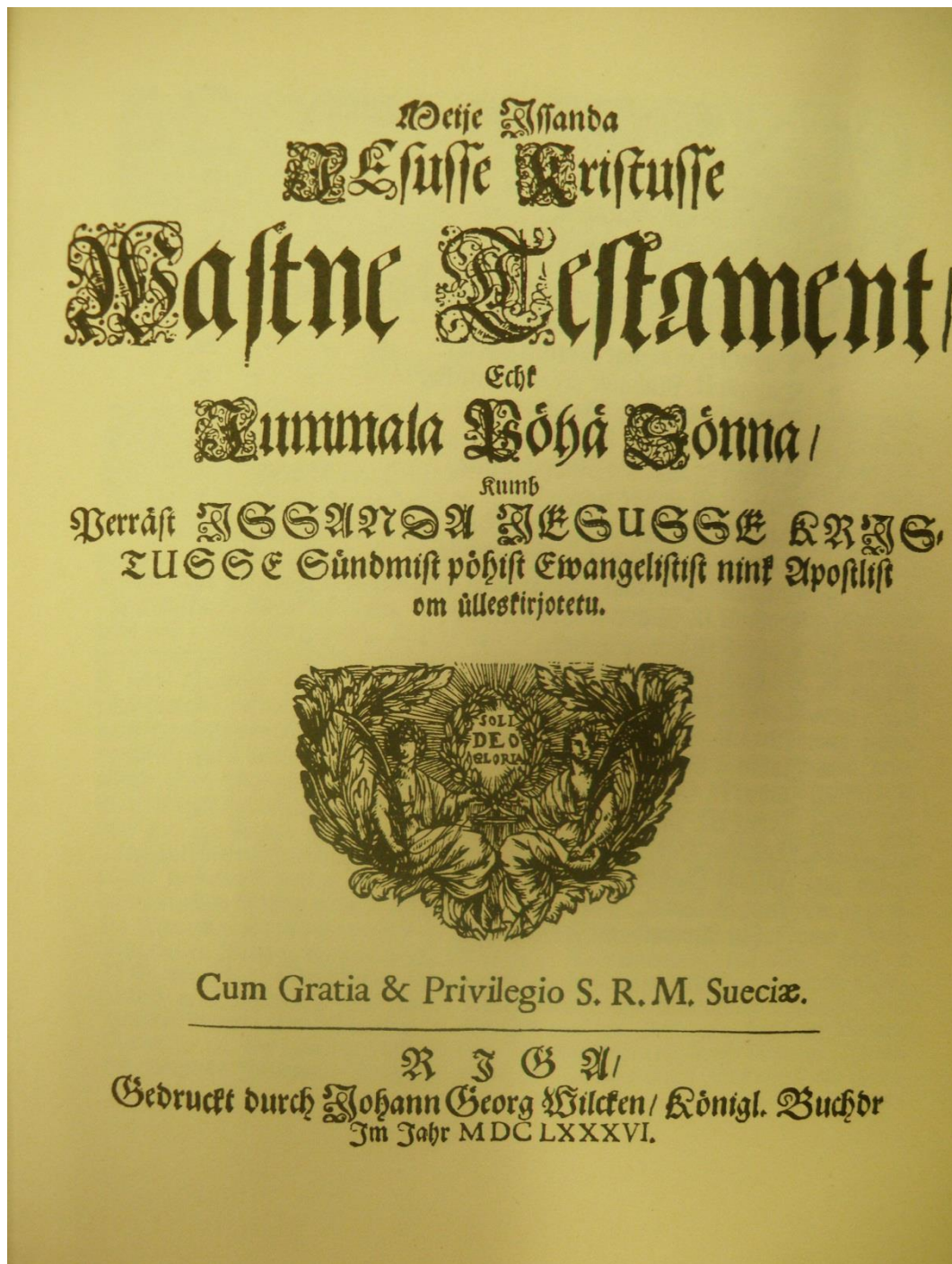
3.2. li 40:12–24a

3.3. li 40: 24b–28; li 40:1–5

3.4. Virginiuste lõunaeestikeelse Wastse Testamendi (1686) uustrüki (2001) tiitelleht

Wastse Testamendi Rahmato.		Pähe:
1.	Mattessse Ewangellum.	28,
2.	Markusse Ewangellum.	16,
3.	Lukasse Ewangellum.	24,
4.	Jahni Ewangellum.	21,
5.	P. Apostlde Teggo pöbäst Lukassest ülestirjotetu.	28,
6.	Pahwli Rahmat Romalstille.	16,
7.	Pahwli I. Rahmat Korintilestille.	16,
8.	Pahwli II. Rahmat Korintilestille.	13,
9.	Pahwli Rahmat Galatrite.	6,
10.	Pahwli Rahmat Eweeskile.	6,
11.	Pahwli Rahmat Billspilestille.	4,
12.	Pahwli Rahmat Kolofille.	4,
13.	Pahwli I. Rahmat Tessalonistille.	5,
14.	Pahwli II. Rahmat Tessalonistille.	3,
15.	Pahwli I. Rahmat Timoteulle.	6,
16.	Pahwli II. Rahmat Timoteulle.	4,
17.	Pahwli Rahmat Titulle.	3,
18.	Pahwli Rahmat Wilemonille.	1,
19.	Petri I. Rahmat.	5,
20.	Petri II. Rahmat.	3,
21.	Jahni I. Rahmat.	5,
22.	Jahni II. Rahmat.	1,
23.	Jahni III. Rahmat.	1,
24.	Rahmat Hebrealistille.	13,
25.	Jakkabi Rahmat.	5,
26.	Juda Rahmat.	1,
27.	Jahni Arwaldamisse Rahmat.	22,

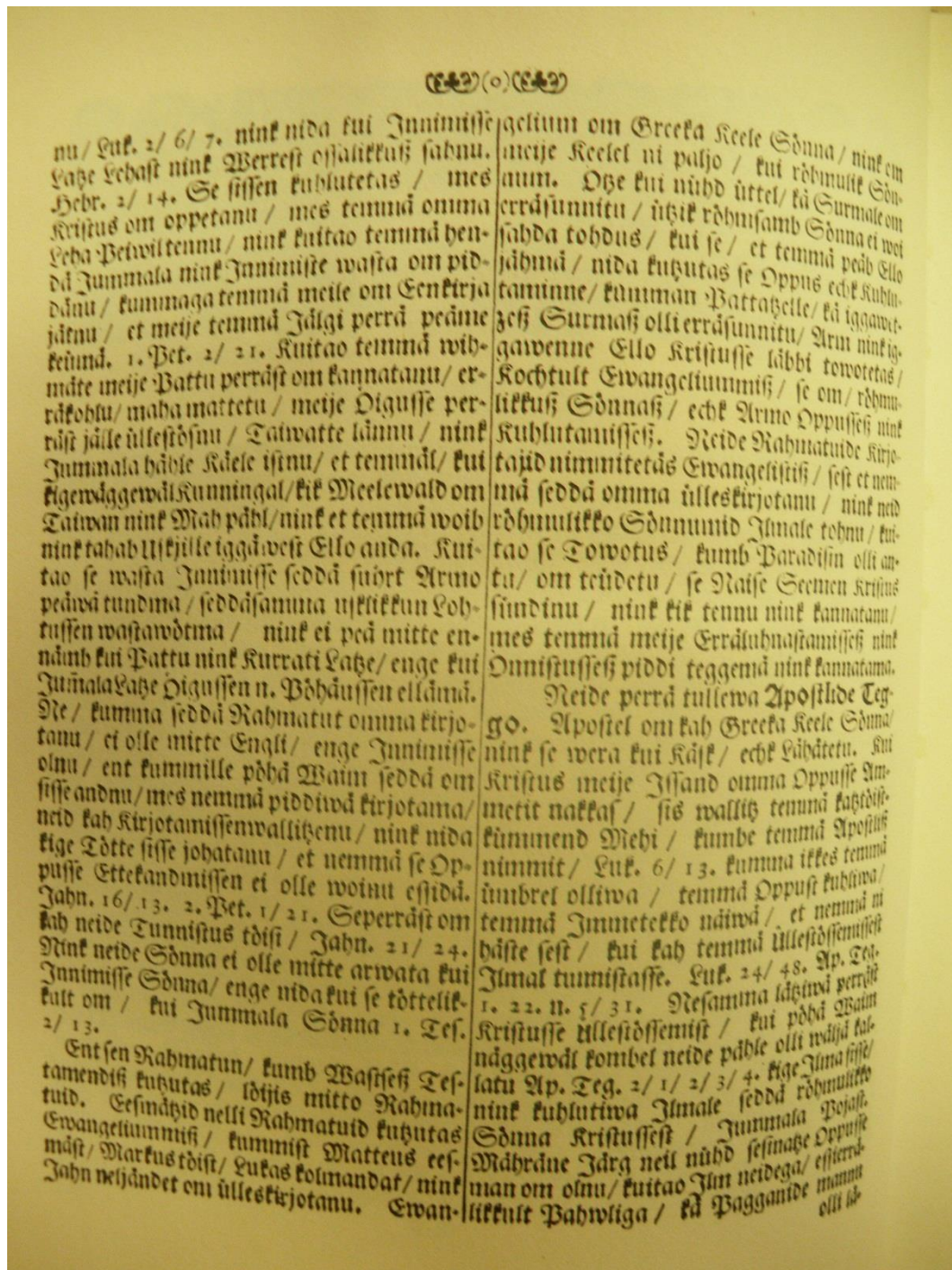
3.6. WT sissejuhatus algus

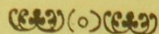
Armas Rahmehe.

G E Rahmat/ kumba slana Schurwulle/ se om Kurratti / Pähd errä-
sibn ndet/ om meije Issanda rðhuma/ se om telt temmä Wätkte erräwõt-
Jēusse Kristusse Wast- ma/ sisset nida/ et Kristussel piddi Kõns sah-
ne Testament/ echē Jum- ma errärdhutus; se om / et temmä piddi
mala pöhä Sõnna/ kumb kannatama nink kohlma. Hebr. 2/ 14.
perräst Issanda Jēusse Kristusse Sēsinahe Torwotusse pähle omma kēl use-
Sündmist pöhust Ewangelistist nink tēlto/ Juna Algmissest sahti / lohtau; nink
Apostlist om illeskirjotetu. Sēsisa- echē kēl ne/ kumma enne Kristusse Sünd-
mist pēst sinna seddā teedmä: Kui eesmä- mist elliwā/ sēsinahe Torwotusse Tēitmist
ne Jnnimune Pattu sisse olli saddanu/ nink ei olē ndanu/ sisset lomma nemmä hēndā/
se lābbi iggawest Hukkaminneist henne eesterrätkkust Oworeman/ kumma ni häse/
pähle sahtau; sis om se helde Jummal/ om- kui kēl kēwōlētēte Jummalā Orjus/ Kristust
mast Pochjatummast Armust/saddanu In- tēhēndiwā/ sēsissammast rðhmustanu / nink
nimisselle seddā kallist Torwotust andau/et omma erräkohlu Ussun sēsamma pähle.
teddā/ lābbi Rahmehe nink Luhnastaja Hebr. 11/ 13. Ent kui Alg (kumba Jum-
Pattust nink Heddāst jälle piddi awōtteta- mal oinan Moutoun olli errämōttelnu) tēhē
ma/ ent Hukkotaja Kurrati Rikkus nink saije/ sis lāhāt Jummal omma Poiga/ sūu-
Wāggi piddi errärdetētānd nink tūchjān tet- dinus sahda Nāstest / nink Sāhdusse alla
tānd/ kui temmä heittnu Jnnimisselle sed- panna/ et temmä neid/ kumma Sāhdusse
dā rðhmussēto Sõnna kuhut: Minna ta- al ollitwa/ erräostas/ et melle Lastē Kohus
ha Waino tõsta sinno wājel/ n. Nāise sahs. Gal: 4/ 4/ 5. Sēst pajatab nūho se-
wājele/ n. sūmo n. temmä SēEN sinane Rahmat lābbi n. lābbi/ kumb Wast-
Nē wājele; Sēsamma sahō sulle sēsēz Testamēdisz kuhutas. Sēst se
Pähd errärdhuma / nink sinna sahē kumma Wājdāminneintane Algmissest nink
temmä Kõnsa errärdhuma. 1. Mos. iggawest om/ Mich. 5/ 2. kumb om Jummal
Rahni. 3/ 15. Se torwotetu Nāise Seemen- julle kige kittetu iggāwēst/ Rom. 9/ 5. Junt-
oui Kristus/ Jummalā Poig; se piddirust Mariast tōisihēs Jnnimissēs om sündi-
a ij nu /

3.7. WT sissejuhatuse jätk

3.8. WT sissejuhatuse lõpp

olli läbätetu / om imbrekeinu / ent kuitao
sisti kurrat nink Jlm Jummalala Tekko nink
sedda Oppust ei olle woinu errähätäda / se
om Apostilde Teggo Rahmatun illeskirjo-
tetu. Apostilde Hohl olli / et se Oppus /
kumba neimnä essi man ollen juttusiwa /
kah Koggoduste man pididi hoijetama nink
üllespeetäma / seperräst kinnitiwa neimnä
Ulfjod erräollen / Rahmatuidega / kummist
Pahwel / sest et temmä ennämb ette om
Töhd tennu / 1. Kor. 15 / 10. neid ennämbest
om kirjotanu / kumma perräst omma üt-
tohd / nink se Kõrta perrä / kui neimnä sen-
sinahen Rahmatun saiswa / säetu.

Wihimne Rahmat ein Aiwwaldamin-
ne / kumb Jahnille Apostille om johtonu /
kumman telle pinnedän proweetlikkun Ko-
jun nink Kõnnin om neidetü / kuitao Järg
Kristusse Kerkoga Jlna Ohani sabh ollema /
kuitao errätagganu Kerk / se umbuslik nink

Wäbr Jummalala orjaja Paapsti Hull / eche
Babilon / tdisist Kerkut sabh perränkiusa-
manink waitwana / senni kui Jummal päh-
le tulles / nink Babilonille Oha tehb.

Se om / armas Mahmehe / mes sulle
lühidelt sefsinahest Rahmatust sündi teeda
anda. Ndsse nühd / sah walges / sest sinno
Walgus tulles / nink Issanda Auwustus
tdsfeb sinno ille. Esa. 60 / 1. Errähägo
ennämb enhi Kummalusse sisse / enge ten-
nä Jummalat Süddämeest / et temmä kah
sulle / sinno Keelen / omma Sdanna om and-
nu suggedä / palle tedda temmä pähä Bat-
mo perräst / lä sinno walgustah / nink olle
sel heldei Jummalal / temmä Armo eest /
Jummalapelslikkun Ellun Süddämeest
tennotik. Jummal andko sulle omma Ar-
mo / Kristusse Jesusse / metje Issanda per-
räst. Amen.

Riga den 12. Junij 1686.

a iij

Regis

3.9. WT kirjakohtade register vastavalt kirikukalendriks

<p align="center">Register eestl. Kirikukalendriks lühikese Paigutuse eestl. Kirikukalendriks nime Epistoli lühikese.</p>	
<p>I. Kristuse Tulemisse Pühäl. Epistli Rom. 13/11. ammal 14. l. Evangelium Matt. 21/1. ammal 9. l.</p> <p>II. Kristuse Tulemisse Pühäl. Epistli Rom. 15/4. ammal 13. l. Evangelium Luk. 21/25. ammal 33. l.</p> <p>III. Kristuse Tulemisse Pühäl. Epist. 1. Kor. 4/1. ammal 5. l. Evang. Matt. 11/2. ammal 10. l.</p> <p>IV. Kristuse Tulemisse Pühäl. Epistli Bilip. 4/4. ammal 7. l. Evang. Jahn. 1/19. ammal 8. l.</p> <p>Pühapäevade perrast Talliste Pühä. Epistli Gal. 4/1. ammal 7. l. Evangelium Luk. 2/33. ammal 40. l.</p> <p>Perrast Wastse Njastaiga. Epistli 1. Pet. 3/20. ammal 22. l. Evangelium Matt. 3/13. 17. l. eestl. Epistli Tit. 3/4. 8. l. Evang. Matt. 2/13. 15. l.</p> <p>I. Pühapäevade perrast Kolme Kuninga Peivä. Epistli Rom. 12/1. 6. l. Evang. Luk. 2/42. 52. l.</p> <p>II. P. P. perrast Kolmekun. Peivä. Epist. Rom. 12/7. 16. l. Evang. Jahn. 2/1. 11. l.</p> <p>III. P. P. perrast Kolmek. Peivä. Epistli Rom. 12/17. 21. l. Evang. Mat. 8/1. 13. l.</p> <p>IV. P. P. perrast Kolmek. Peivä. Epistli Rom. 13/7. 10. l. Evang. Mat. 8/23. 27. l.</p> <p>V. P. P. perrast Kolmekun. Peivä. Epistli Kol. 3/12. 17. l. Evang. Mat. 13/24. 30. l.</p> <p>VI. P. P. perrast Kolmek. Peivä. Epistli Kol. 3/18. 25. l. Evang. Mat. 17/1. 29. l.</p>	<p>Uetessammal Pühäp. enne Krist. Ülestõõsem. Pühä. Epistli 1. Kor. 9/24. 10. l. Pühä. 5. l. Evangelium Matt. 20/1. 15. l.</p> <p>Katessammal P. P. enne Krist. Ülest. Pühä. Epist. 2. Kor. 11/19. 12. l. Pühä. 9. l. Evangel. Luk. 8/4. 15. l.</p> <p>Seizmel P. P. enne Krist. Ülest. Pühä. Epistli 1. Kor. 13. terve Pühä. Evangel. Luk. 18/31. 43. l.</p> <p>I. Pühapäevade Pühäp. Epistli 2. Kor. 6/1. 10. l. Evang. Mat. 4/1. 11. l.</p> <p>II. Pühäp. Pühäp. Epist. 1. Tess. 4/1. 7. l. Evang. Matt. 15/21. 28. l.</p> <p>III. Pühäp. Pühäp. Epist. Ewees. 5/1. 9. l. Evang. Luk. 11/14. 28. l.</p> <p>IV. Pühäp. Pühäp. Epist. Gal. 4/21. 31. l. Evang. Jahn. 6/1. 15. l.</p> <p>V. Pühapäevade Pühäp. Epistli Hebr. 9/11. 15. l. Evang. Jahn. 8/46. 59. l.</p> <p>Urbe Peivä. Epist. Bilip. 2/5. 11. l. Evang. Mat. 21/1. 9. l.</p> <p>Kristuse Ülestõõsemisse I. Pühä. Epistli 1. Kor. 5/6. 8. l. Evang. Mark. 16/1. 8. l.</p> <p>I. Pühäp. perrast Krist. Ülestõõsem. Pühä. Epist. 1. Jahn. 5/4. 10. l. Evang. Jahn. 20/19. 31. l.</p> <p>II. P. P. perr. Krist. Ülest. Pühä. Epist. 1. Pet. 2/21. 25. l. Evang. Jahn. 10/12. 16. l.</p> <p>III. Pühäp. perr. Kristuse Ülest. Pühä. Epist. 1. Pet. 2/11. 20. l. Evang. Jahn. 16/16. 23. l.</p> <p align="right">IV. P. P.</p>

IV. p. p. perr. Kriff. Üllest. Pühä. Epist. Jak. 1/17. 11. 21. Ewang. Jahn. 16/5. 11. 15. V. p. p. perr. Kriff. Üllest. Pühä. Epist. Jak. 1/22. 11. 27. Ewang. Jahn. 16/23. 11. 30. VI. p. p. perr. Kriff. Üllest. Pühä. Epist. 1. Pet. 4/8. 11. 11. Ewang. Jahn. 15/26. 11. 16. Váht: 4. l. Suurvisse Pühä I. Peirvål. Epistli Ap. Teg. 2/1. 11. 13. Ewang. Jahn. 14/23. 11. 31. Kolmainousse Pühäl. Epist. Rom. 11/33. 11. 36. Ewang. Jahn. 3/1. 11. 15. I. Pühäp. perräst Kolmainousse Pühä. Epist. 1. Jahn. 4/16. 11. 21. Ewang. Luf. 16/19. 11. 31. II. Pühäp. perr. Kolmain. Pühä. Epist. 1. Jahn. 3/13. 11. 18. Ewang. Luf. 14/16. 11. 24. III. Pühäp. perr. Kolmain. Pühä. Epist. 1. Pet. 5/6. 11. 11. Ewang. Luf. 15/1. 11. 10. IV. Pühäp. perr. Kolmain. Pühä. Epist. Rom. 8/18. 11. 23. Ewang. Luf. 6/36. 11. 42. V. Pühäp. perr. Kolmain. Pühä. Epist. 1. Pet. 3/8. 11. 15. Ewang. Luf. 5/1. 11. 11. VI. Pühäp. perr. Kolmain. Pühä. Epist. Rom. 6/3. 11. 11. Ewang. Mat. 5/20. 11. 26. VII. Pühäp. perr. Kolmain. Pühä. Epist. Rom. 6/19. 11. 23. Ewang. Mark. 8/1. 11. 9. VIII. Pühäp. perr. Kolmain. Pühä. Epist. Rom. 8/12. 11. 17. Ewang. Mat. 7/15. 11. 23. IX. Pühäp. perr. Kolmain. Pühä. Epist. 1. Kor. 10/6. 11. 13. Ewang. Luf. 16/1. 11. 9. X. Pühäp. perr. Kolmain. Pühä. Epistli 1. Kor. 12/1. 11. 11. Ewang. Luf. 19/1. 11. 48.	XI. Pühäp. perr. Kolmain. Pühä. Epist. 1. Kor. 15/1. 11. 10. Ewang. Luf. 18/9. 11. 14. XII. Pühäp. perr. Kolmain. Pühä. Epistli 2. Kor. 3/4. 11. 9. Ewang. Mark. 7/31. 11. 37. XIII. Pühäp. perr. Kolmain. Pühä. Epist. Gal. 3/15. 11. 22. Ewang. Luf. 10/23. 11. 37. XIV. Pühäp. perr. Kolmain. Pühä. Epist. Gal. 5/16. 11. 24. Ewang. Luf. 17/11. 11. 19. XV. Pühäp. perr. Kolmain. Pühä. Epist. Gal. 5/25. 11. 6. Váht. 10. l. Ewang. Mat. 6/24. 11. 34. XVI. Pühäp. perr. Kolm. Pühä. Epist. Eweef. 3/13. 11. 21. Ewang. Luf. 7/11. 11. 17. XVII. Pühäp. perr. Kolm. Pühä. Epist. Eweef. 4/1. 11. 6. Ewang. Luf. 14/1. 11. 11. XVIII. Pühäp. perräst Kolmain. Pühä. Epist. 1. Kor. 1/4. 11. 2. Ewang. Mat. 22/34. 11. 46. XIX. Pühäp. perräst Kolmain. Pühä. Epist. Eweef. 4/22. 11. 28. Ewang. Mat. 9/11. 11. 8. XX. Pühäp. perr. Kolmain. Pühä. Epist. Eweef. 5/15. 11. 21. Ewang. Mat. 22/15. 11. 14. XXI. Pühäp. perräst Kolmain. Pühä. Epist. Eweef. 6/10. 11. 17. Ewang. Jahn. 4/46. 11. 54. XXII. Pühäp. perräst Kolmainousse Pühä. Epist. Bilip. 1/3. 11. 11. Ewang. Mat. 18/23. 11. 35. XXIII. Pühäp. perr. Kolmain. Pühä. Epist. Bilip. 3/17. 11. 21. Ewang. Mat. 22/15. 11. 22. XXIV. Pühäp. perr. Kolmain. Pühä. Epist. Kol. 1/9. 11. 14. Ewang. Mat. 9/18. 11. 26. XXV. Pühäp. perr. Kolmain. Pühä. Epistli 1. Tessal. 4/13. 11. 18. Ewang. Mat. 24/15. 11. 28.
--	--

<p>XXVI. Pöbap. perr. Kolmain. Pühä. Epistli 2. Pet. 1. 3. s. 10. Ewang. Mat. 25/31 s. 46. Pöbä Andreffe Peirwål. Epistli Rom. 10/9. s. 18. Ewang. Mat. 4/18. s. 22. Tohma Peirwål. Epistli Eweef. 1/3. s. 6. Ewang. Jahn. 20/24. s. 29. Talwiste Pühä I. Peirwål. Epist. Tit. 2/11. s. 15. Echf. Esa. 9/6/7. Ewang. Luk. 2/1. s. 14. Talwiste Pühä II. Peirwål. Epist. 2. Pet. 6/8. Dhanin. 7. Páht. 54. L. am mal 60. L. Ewang. Mat. 23/34. s. 39. Talwiste Pühä III. Peirwål. Epistli Sir. 15/1 s. 8. Ewang. Jahn. 21/19. s. 24. Echf. Jahn. 11/1. s. 14. Wastfel Háfajal. Epistli Gal. 3/23. s. 29. Ewang. Luk. 2/21. Kolme Runninga Peirwål. Epistli Esa. 60/1. s. 6. Ewang. Mat. 2/1. s. 12. P. Paboli Umbrekáhdniffe Peirwål. Epistli 2. Pet. 9/1. s. 22. Ewang. Mat. 19/27. s. 30. Maria Pohastamisse/ echf. Kúhne Peirwål. Epistli Mal. 3/1. s. 4. Ewang. Luk. 2/22. s. 32. P. Mactiffe Peirwål. Epistli 2. Pet. 1/15. s. 26. Ewang. Mat. 11/25. s. 30. Maria Kuhlutamisse Peirwål. Epist. Esa. 7/10. s. 16. Ewang. Luk. 1/26. s. 38. Subrel Nelsä Peirwål. Epistli 1. Kor. 11/23. s. 32. Ewang. Jahn. 13/1. s. 15. Kristusse lilestössen. Pühä II. Peirwål. Epistli 2. Pet. 10/34. s. 43. Ewang. Luk. 24/13. s. 35.</p>	<p>Krist. lilest. p. III. Peirwål. Epist. 2. Pet. 13/26. s. 32. Ewang. Luk. 24/36. s. 47. Wilippinint Jakkabi Peirwål. Epistli Eweef. 2/19. s. 22. Ewang. Jahn. 14/1. s. 14. Kristusse Tauraminnemisse Peirwål. Epist. 2. Pet. 1/1. s. 11. Ewang. Mat. 16/14. s. 20. Surwiste Pühä II. Peirwål. Epist. 2. Pet. 10/42. s. 48. Ewang. Jahn. 3/16. s. 21. Surwiste Pühä III. Peirwål. Epist. 2. Pet. 8/14. s. 17. Ewang. Jahn. 10/1. s. 10. Jahní Peirwål. Epist. Esa. 40/1. s. 5. Ewang. Luk. 1/57. s. 80. Petri Peirwål. Epist. 2. Pet. 12/1. s. 11. Ewang. Mat. 16/13. s. 20. Maria Kajemisse echf. Roddoogmisse Peirwål. Epist. Rom. 12/9. s. 16. Ewang. Luk. 1/39. s. 56. Jakkabi Peirwål. Epist. Rom. 8/28. s. 39. Ewang. Mat. 20/20. s. 23. Laurige Peirwål. Epist. 2. Kor. 9/7. s. 11. Ewang. Jahn. 12/24. s. 26. Päreli Peirwål. Epist. 2. Kor. 4/7. s. 10. Ewang. Luk. 22/24. s. 30. Macteffe Peirwål. Epist. 1. Kor. 12/4. s. 11. Ewang. Mat. 9/9. s. 13. Nickeli Peirwål. Epist. Jahn. 12/7. s. 12. Ewang. Mat. 18/1. s. 11. Simmoni Peirwål. Epistli 1. Pet. 1/3. s. 9. Ewang. Jahn. 15/17. s. 21.</p>
---	--

II. Páht: **Petri I. Rahmat**

Gal: 5, 13. nida/dge kui olleš teil Wabbaus
3. Pet: 2, 19. kurjusse Katmissesi/enge kui Juum-
mala Sullase.

17. L. 17. Aurustage eggämešt:
Mat: 22, 31. Armastage Wellisid: Peljake
Rom: 12, 10. Juumalat: Aurustage Kun-
Eweel: 4, 3. ningat.
Wilt: 2, 3. 18. Sullase olge Egen Peljun
Herr: 13, 1. Essandille allabeitlikko/ ei üh-
1. Pet: 1, 22. di hüwile nink waale/ enge kah
n. 5, 5. wehastl.
1. Pet: 1, 7. 19. Sest se om Arm/ kui üh
18. L. Eweel: 6, 9. Eiddäme Teedmissi perräst Juum-
Kol: 3, 22. mala een Watwa kannab/ ille-
1. Tim: 6, 1. kolut kannaten.
Tit: 2, 9. 20. Sest mähränes se Kittus
19. L. Mat: 5, 10. om/ kui teije Pattu tetten nink
3. Kor: 7, 10. pessetu kannatade? Enge kui teije
20. L. kuld tetten nink kannaten kannat-
1. Pet: 3, 14. tate/ se om Arm Juumala man.)
u. 4, 14. 15. Epistli esisel pöbäpeiwäl perräst
21. L. Kristusse illestössemisse pühä.
Mat: 16, 24. 21. Sest se pähle ollete kühutu/
Joh: 13, 15. et kah Kristus meije cest
1. Pet: 3, 3. om kannatanu/ nink meile Eenke-
Wilt: 2, 5. ja jätinu/ et teije temmä Jälg-
1. Pet: 3, 17. perrä peäke kühmä:
18. 1. Joh: 2, 6. 22. Kä üttele Pattu ei olle ten-
21. L. nu/ ei olle kah Bettust temmä
Eti: 5, 9. Suh sissen iditu:
Joh: 8, 46. 23. Kä wasta es söima/ kui ted-
2. Kor: 5, 11. di idimati/ nink es ährwärdä
1. Joh: 3, 5. mitte/ kui temmä kannat: Ent
23. L. temmä and se kätte/ kä digede
Mat: 27, 32. sunnib:
Joh: 8, 49. 24. Kä est meije Pattu om-
24. L. man Ihun om landnu Puh pähl/
k. 11, 49. et meije Battule erräkohden Ni-
Mat: 5, 17. gusselle eiläse: Kuumma Raigi
Rom: 12, 11. löbbi teije ollete süttitetu.

25. Sest teije ollete dge kui er-
räästnu Lamba: Ent nink ollete
ümbrekähtu omma Henge Kar-
jusse nink Pihstoppi pohle.)

Se III. Pähä.

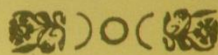
Peter mannigeb Naisi nink Wehi/ kah muid/
Kristusse perrä elläda.

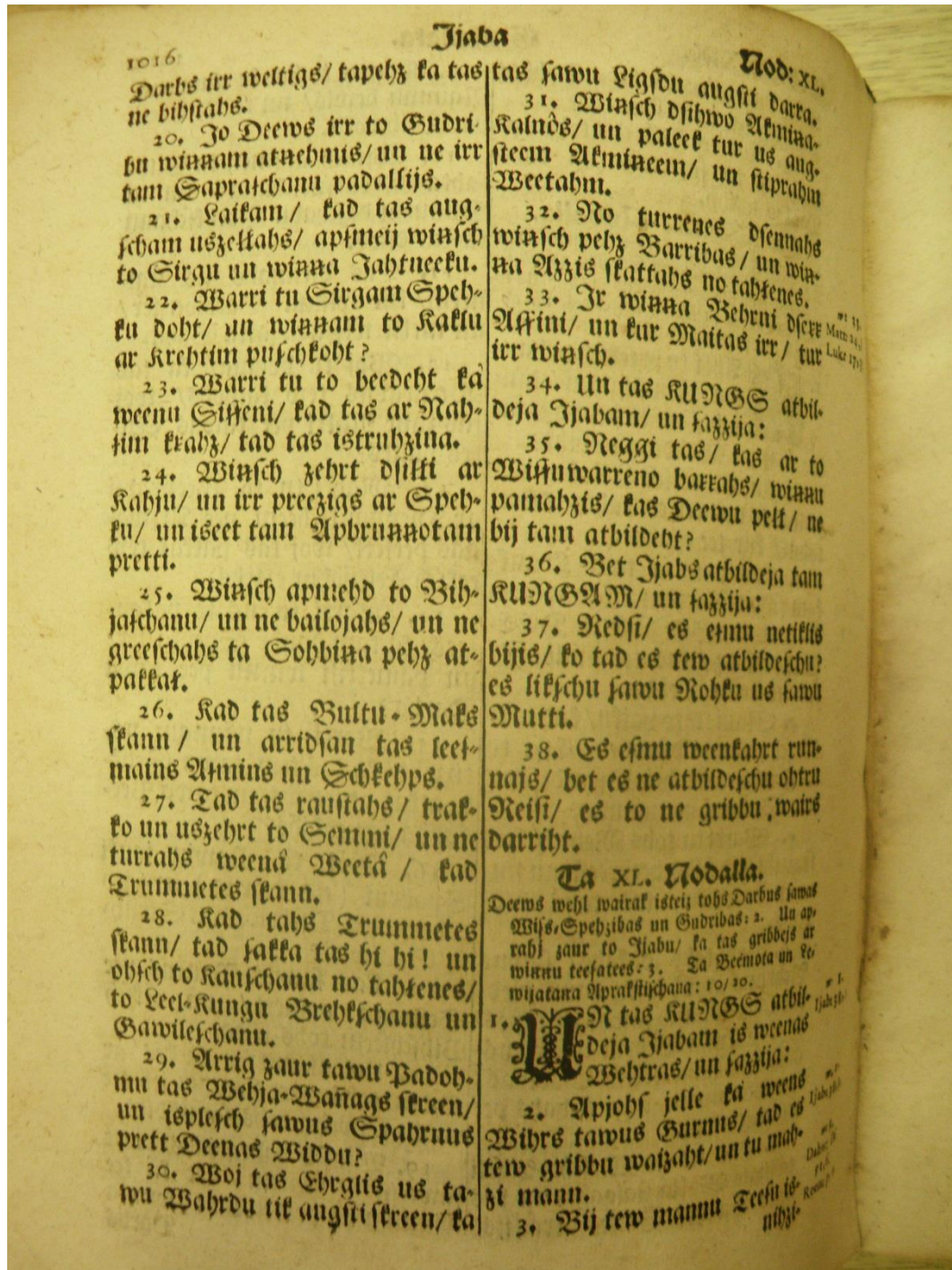
1. L. 1. Essammal kombel olge
Naise ommit Wehi al-
1. L. 1. Mof: Rah:
3, 16. 2. labettlikko/ et kah neid/
1. Kor: 7, 16. kuumma Sönnä ei ussu/ läbbi
n. 14, 14. Naisie Ketigi ilma Sönnata
Eweel: 5, 21. woitaf:
Kol: 3, 18. 2. Kui nemmä tähele panne-
Tit: 2, 5. wa teije pohast Keüti Peljun.
3. Neide Echte ei peä mitte
3. L. wäljaspiddine ollema/ kaharan
Esa: 5, 18. 1. Tim: 2, 9. 3. Juhstin nink kulla ümbrepanne-
Tit: 2, 3. missen/ ehl kalli Netwa land-
missen:
4. Enge erräpedetu Eiddä-
4. L. me Juuminne/ hukkaminnemä.
Taw: L: 45. 14. 5. Sest nida omma bendä kah
Rom: 1, 29. ennemusse pöbä Naisie ehbitänu/
n. 7, 22. kuumma Juumala pähle lohdiwa/
2. Kor: 4, 16. nink ollwa ommit Wehiet alla-
beittlikko:
6. L. 6. Nida kui Sara Abrahamis
1. Mof: Rah: 18, 12. sönnawörtlik olli/ nink küh tedda
7. L. Essandah/ kuumma Tütrisi teije
1. Kor: 7, 3. ollete sünnu/ kui teije Hähd tehde/
n. 12, 23. nink ei pelgä üttele Hiemotamist.
Eweel: 2, 25. 7. Wehe elläde seshammal kom-
&c. bel neide man Moissusega/ nink
Kol: 3, 19. andke Naisiesuguse kui nörgem-
lo Ar-
balle Annunalle Auwo/ kui El-
3 ff ij

Petri I. Diabmat		IV. Páht:	
412	lo Armo Kasperrándajille/et teije Palwussil Buttuft ei sah. Epistli wijendel pöbäpeiwäl perräst Kolmainouffe pühä.	Teedmist: Et neile/ kumma teist/ kui Kurjateggijist/ Kurja pajata- wa/ Häbbi sahst/ et nemmid teije hähd Keüti Kristussen omia laittu.	
8. L. Rom: 12, 16. n. 15, 5. 1. Kor: 13, 10. Wiltip: 2, 2. n. 3, 16.	8. Et wihimäte/ olge kii ütte- meelstisse/ kahkannatalistko/ welletistko/ armolistko/ söbbra- listko:	17. Sest se om parremb/ et teije Hähd tetten (kui Jummalasa Tachtminne seddä tabab) kanna- tate/ kui Kurja tetten:	
9. L. 3. Mos: 19, 18. Sal: Sön: 17, 13. n. 20, 22. n. 24, 29. Mat: 5, 39. n. 25, 34. Rom: 12, 17. 1. Kor: 6, 7. 1. Tes: 5, 15. 1. Tim: 4, 8.	9. Erge tassoge Kurja Kurja- ga/ echl Södimist Södimamistega: Ent se wasia dnnistage/ nink teed- te/ et teije selle ollete kuhutu/ et teije Onnistamist perrändasse.	18. Sest Kristusele om ühldrd Battu eest kannatanu/ Oige Kdrw- weride eest: Et temmä meid Jummalalle wihst/ nink om kii erräsurmatu leha perrä/ ent ellä. wäh tettu Waino perrä:	18. L. Rom: 1, 4. n. 5, 6. 2. Kor: 13, 4. Hebr: 9, 15. 28.
10. L. Taw: L: 34. 13, &c. Jak: 1, 26.	10. Sest ká em Ello tabab ar- mastada/ nink hüwui Petri nät- tä/ se hoidko onnua Keeld Kurja eest/ nink omme Hüsti Pettuft pajatamast.	19. Kumman temmä kah om lännu/ nink neile Waimule/ kum- ma (nühd) Wangin omma/ Juttust üttelnu/	19. L. Eweel: 2, 17. 1. Pet: 4, 6.
11. L. Taw: L: 37. 27. Esa: 1, 16, 17. 3. Jahn: 11, 1.	11. Temmä kahndko hendä Kurjast/ nink tekko Hähd: Ohle Kauwo/ nink kiusake se perrä.	20. Kumma ennemuste es us- su/ kui Jummalasa Bikmeel ühldrd ohi Noa Petriw/ kui kirst walnis- teti/ kumman weidi (se om kat- tesa) Henge hotijeti Ween.	20. L. 1. Mos: 6, 1. 9, 5, 14, 1. n. 7, 7. n. 8, 18. Mat: 24, 13. Luk: 17, 26. Rom: 2, 4. 2. Pet: 2, 5. 21. L. Eweel: 5, 16.
12. L. Esa: 8, 12, 13. Jer: 1, 8. Mat: 5, 10. n. 10, 28. 1. Pet: 2, 20. n. 4, 14. 1. L. Hiob: 1, 21. Taw: L: 119. 46. Ap: Teg: 4, 8. 16. L. Tit: 2, 8. 1. Pet: 2, 12. 25, 19.	12. Sest Issanda Silind ka- jewa Digide pähle/ nink temmä Kdrwa neide Patwe pähle: Ent Issanda Palge Kaseb neide pähle/ kumma Kurja teggewä.	21. Kumma Wasipalge / se Kristinnine/ kah meid nühd dnfasi tehb / (etmittte Rojusse Erräwöt- minne leha päht/ enge häh Söd- dame Teedmistse Lepping Jum- malaga) läbbi Jesusse Kristusse ällestösssemissse/	
	13. Nink les om/ ká teile Kur- ja tehb/ kui teije Häh Wähdlejä ollete?	22. Ká ülles om lännu Tat- watte/ nink om Jummalasa hähl Käel/ nink Engst nink Wotimuste nink Wäe onnua temmä alla- heitistko.	
	14. Nink kui teije kah kanna- tasse Digusse perräst/ sis ollete dnfa: Ent erge peljake mitte neide ähwärdamist/ erge hirmuge kah.		
	15. Ent pöbändäge Issandat Jummalat onnua Söämen.) Ent olge ikkes walni eggäuttele kostma/ ká teist Arwo püwväh se lohtusse perräst/ kumb teije sis- sen om/ Tassauße nink Peljoga:		
	16. Biddäge hähd Süddäme		
		Se IV. Páhtist.	
		Peter keeläh Paggana kumbel keimäst: mannit- se armastada/ Walwust piddada / Almetin ussutaw nink Kristin kannatalist olla/ nink hähd tettä.	22. L. Taw: L: 110. 1. Rom: 8, 38. Eweel: 1, 10. Kol: 3, 1.
		Et	

**Damit der Leser in allem eine Richtigkeit finden
möge/ so bestehe er folgendes zu beobachten/
und lese :**

- Pag. 4. vers. 18. vor hend/ hendä.
p. 17. v. 23. vor Villipuchjid/ Villipuchjid.
p. 26. v. 15. nach ei kuhle/ setze er hinzu/ nint Sóamega ei moista.
p. 34. v. 5. vor Nin/ Nint.
p. 62. v. 24. vor üttei/ üttel.
p. 72. v. 21. vor ei vlli/ ei olle.
p. 91. v. 46. nach Timeusse Voig/ setze er hinzu: Partimeus.
p. 124. v. 49. vor eggi/ teggi.
p. 156. v. 4. vor ech/ echl.
p. 207. vor dem 1. v. vor Näljā/ Neljā.
p. 209. v. 29. vor ech/ echl.
p. 214. v. 23. vor küssina/ küssimā.
p. 216. nach Rōhm setze er hinzu : neil.
p. 217. vor Sōaristo/ lese er Sōarihsto.
p. 219. v. 1. vor Reirāst/ Reirvast.
p. 221. v. 36. vor Luid/ Luhd.
p. 231. v. 12. vor Jourva/ Jourvo.
p. 232. v. 25. vor kumma/ kumba.
p. 233. v. 25. vor tühja/ tühjā.
p. 235. v. 24. vor Pāhmes/ Pāhmehe.
p. 294. v. 22. vor olle/ ei olle.

Nod: XLI.

nibzinabt/ bli tew mann pasud.
dinabt/ ka tu taisns bubit.

4. Irr tew tabds Elfons/ ka
tam **SEJPRA M D E E**
W A M? mahli tu ar tabdu
Balki Behrkonus islaist/ ka
wiasch?

5. Buschkojces jelle ar Gref-
nibu un Augstibu/ un apgebr-
bees ar leclu Gohdu un Gohdibu.

6. Iskaii tarwas Dufmibas
Bahrribu/ un uslubko wiasch
Lepnos/ un pasemmo tohs.

7. Uslubko wiasch Lepnos/ un
pahrwaldi tohs/ un satreez tohs
Besdecwigns wiauu Weeta.

8. Apflep tohs kohpa eelsch
Pihschleem/ un gahs wiauu Wal-
gus Steppeniba.

9. Tad es tew arridsan teik-
schu/ ka tawa labba Rohka tew
palibdscht warr.

10. Raugi nu/ tas Beemote/
ko es fahnis tew efinn darrijs/
ehd Scenu ka Wehrfis.

11. Uslubko jelle/ wiauu
Spehls irr eelsch wiauu Gur-
neem/ un wiauu Stiprunis
eelsch wiauu Wehdera Nabbas.

12. Wiasch kustina sawu A-
stu ka Zeedra. Rohku/ wiauu
Kaunuma Dshisles/ irr zaur ween
ohtru faphtas.

13. Wiauu Kauti irr ka zeets
Warsch/ wiauu Fohzeiti ka Dsel-
ses Meeti.

14. Wiasch irr ka **SEJP**
RA DCEWA Zektu Cesah-
kums/ kas wiauu irr darrijs/ tas
wiauu aiesare ar sawu Gohbinu.

Grahmata.

1017

15. Tarchz ka tee sawu wia-
nam Barribu isweddd/ tad spehle
wishi Lauka Swehri tur.

16. Starp to Rohku Paehnt
wiasch apgullabs/ Needres un
Dubtos apfhepts.

17. To Rohku Paehnis ap-
feds wiauu ar sawu Ghnu/ tas
Kahrklis pee Uppes apfhabj
wiauu.

18. Raugi/ wiasch eerthj to
Uppi ar Warru/ un ne dands
steidsahs/ wiasch schkeetabs to
Jardanu ar sawu Mutti isfmelt.

19. Warrig wiauu meddicht
ta ka wiasch to reds? warrig ar
Wirwehni wiauan to Deggonu
zaur urbt?

Ta XLI. Nodalla.

Deets wehl joprophiam apraksta ta Lewijata,
ka Keelunni/ Warru un Stipruni: 1/ etc.

20. **W**Arri tu to Lewijatanu
ar weenu Malschkeri
sweijoht/ jeb wiauu
Mehli ar weenu dsitti cemeftu
Wirwi?

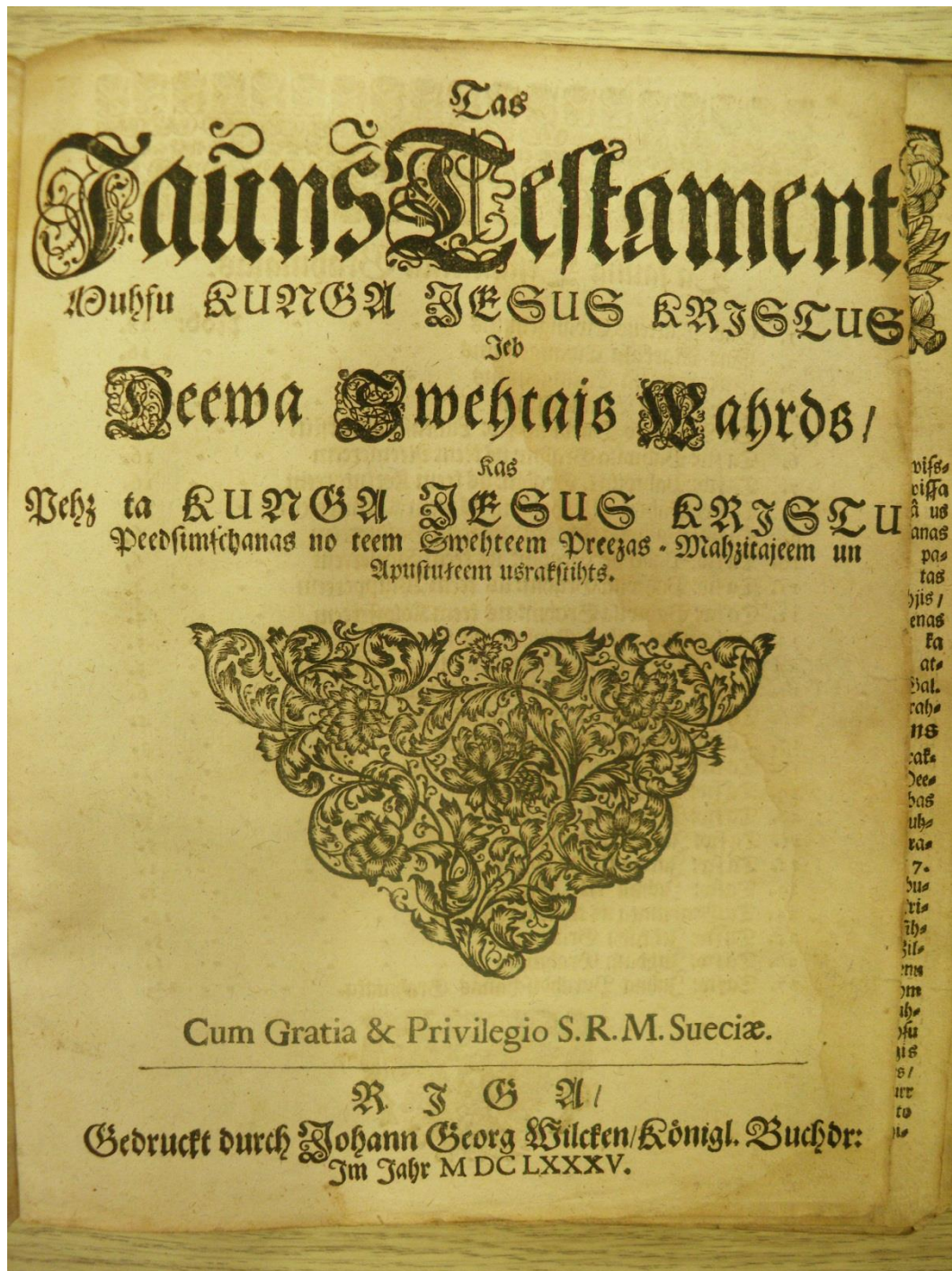
21. Mahli tu wiauan we-
nu Riaki eelsch Nabsim list/ un
ar Asinini wiauu Schannas is-
urbt?

22. Woj tu dehina/ ka tas
tew dands peclubgs/ un labbus
Wahrdus us tew runnahs?

23. Darrihs wiasch weenu
Derribu ar tewi/ ka tu wiauu
par muhschigu Webrgu nemt
warr?

24. Warresi tu ar wiauu
spehleht/ itt ka ar Putnau? jeb
Nnnnnn wiauu

1018	Ijaba	Nod: XII.
wianan fassihst preeksch tarwahm jaunahm Meitahm?	Bruanas/ zeeti itt ka ar Sehge. si fasspeeti.	
25. Woj tad ta Draudse pahr wianu Dlibres turrehs? tsdal- lish tee wianu starp teem Prez- zineckeem?	7. Ween irr tif tuwu pee ob- treem/ ka Wehsch starp teem ne warr nahst.	
26. Warri tu ar Osennukeem wiana Abdu pidiht / jeb ar Scheberkli wiana Galwu.	8. Tee peesibp zitti pee zit- teem/ un faturrabs/ ka tee ne schkerrabs.	
27. Kad tu tarwu Rohen us wianu leezi/ tad peeminni tah- du kareu effam/ ko tu ne pa- spehst.	9. Wiana Schkandischana spibd ka Gaischums/ un wiana Azzi irr ka ta Nusseka Azzu- Wahli.	
28. Neds/ wiana Zerriba buhs westiga/ neggi tas/ kad wiasch to eerauga weegli ais- screen?	10. No wiana Muttes schau- jabs Lahpas/ deggofchas Dist- steles no tabs issezz.	
1. Ne weens irr tif drohsch/ kas wianu drihstetu iszelt/ kas tad buhtu/ kas manna Preekscha warretu pastabweht.	11. No wiana Nahsim isseet Duhmi/ittin ka no wehrdofcheem Pohdeem/ un karsteem Ratteem.	
2. Kas irr man ko lab pa- preeksch darrtijs/ ka man bij tam to atmakfahst? kas appaktsch wif- fahm Debbesim irr/ tas peederr man.	12. Wiana Dwajcha warre- tu Ohgles eededsmahst/ un Luf- mas isseet no wiana Muttes.	
3. Man arri klusu ne jazeefsch no wiana Pohzeckeem/ Stipru- ma/ un no wiana skaisa Sibma.	13. Wiana Raktis paleek- ti stiprs/ un kad wiasch fana Preekscha apbehdina/ tas irr (wianam) Preeks.	
4. Kutsch drihstetu wiana Drehbi atklahst? kas warr ar ta- weem Lauschneem pee wiana klahst eet?	14. Wiana Meekas Pohzeeti kerrabs kohpa/ tee turrabs zeeti kohpa/ ka ne warr kufimahst.	
5. Kas warr wiana Waiga Schoeklus atplehst? aplahst wiana Sohbeem irr Isstruhzi- nashana.	15. Wiana Sirds irr zeeti itt ka Alminis/ un ka weens Sabbals no appaktscheja Nimmis Alminia.	
6. Wiana leynt (Swihai irr ka) inpras preekschurrannas	16. Kad wiasch zekabs/ tad bihstabs tee Stipree/ ka tee ne tohp falamfati/ tad tee (no Grep- Peem) schkistabs.	
	17. Kad kas ar Sohbin wianu aiskare/ tad tas ne po- stabweht/ neds arri Schkerrabs	

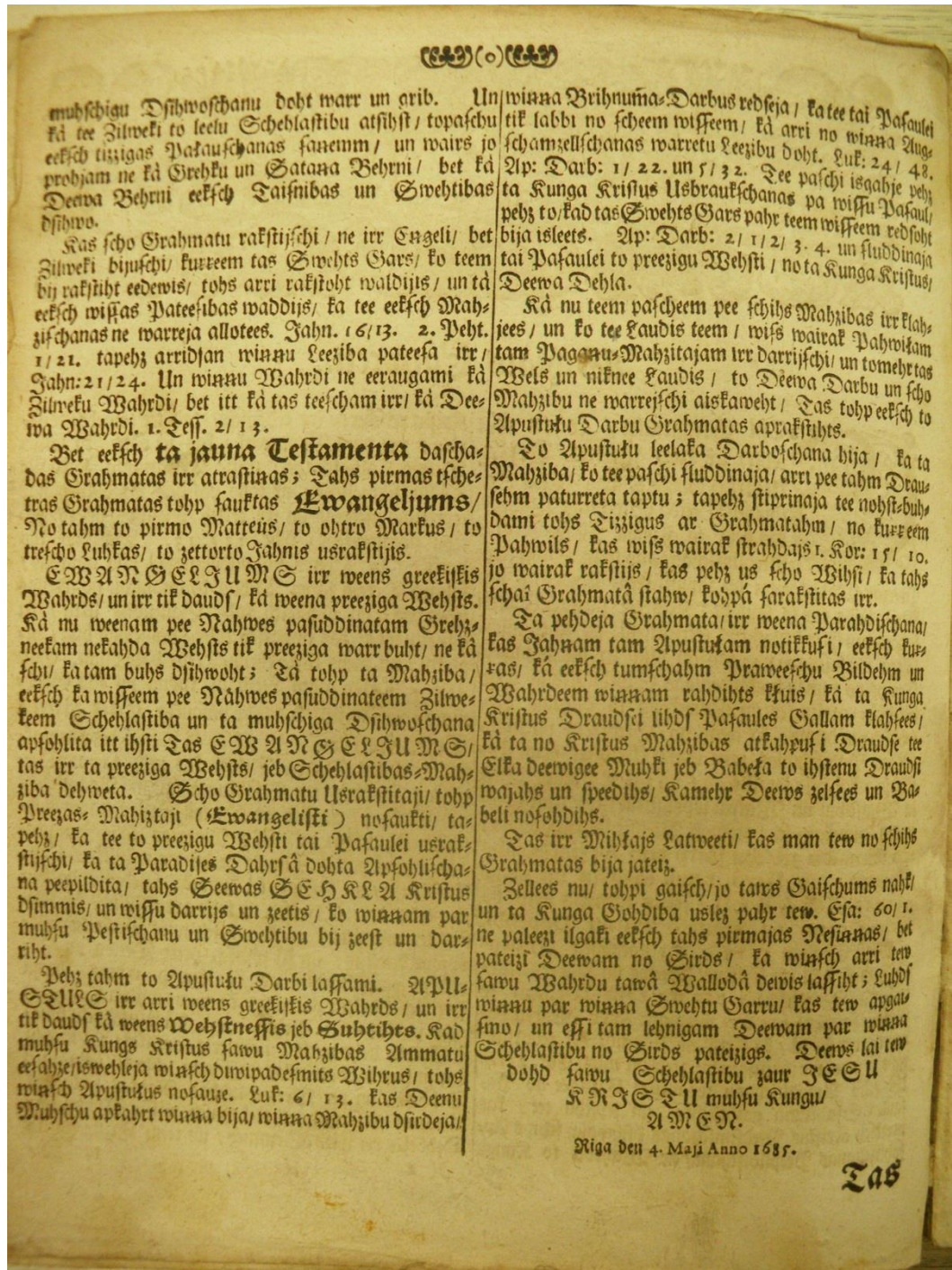
3.19. UT raamatute sisukord

			
<h2 style="text-align: center;">La jauna Testamenta Grahmatas.</h2>			
1.	Sw: Matteus Ewangeljums	" " " "	Mod: 28.
2.	Sw: Markusa Ewangeljums	" " " "	16.
3.	Sw: Lulkasa Ewangeljums	" " " "	24.
4.	Sw: Jahaa Ewangeljums	" " " "	21.
5.	Tee Apustuto Darbi no sw: Lulkasa aprakstitti	" " " "	28.
6.	Ta sw: Pahwila Grahm: us teem Keemereem	" " " "	16.
7.	Ta sw: Pahwila I. Grahm: us teem Korintereem	" " " "	16.
8.	Ta sw: Pahwila II. Grahm: us teem Korintereem	" " " "	13.
9.	Ta sw: Pahwila Grahm: us teem Galatereem	" " " "	6.
10.	Ta sw: Pahwila Grahm: us teem Ewesereem	" " " "	6.
11.	Ta sw: Pahwila Grahm: us teem Bilippereem	" " " "	4.
12.	Ta sw: Pahwila Grahm: us teem Kosoferreem	" " " "	4.
13.	Ta sw: Pahwila I. Grahm: us teem Tessaonikereem	" " " "	5.
14.	Ta sw: Pahwila II. Grahm: us teem Tessaonikereem	" " " "	3.
15.	Ta sw: Pahwila I. Grahm: us Timoteju	" " " "	6.
16.	Ta sw: Pahwila II. Grahm: us Timoteju	" " " "	4.
17.	Ta sw: Pahwila Grahm: us Titu	" " " "	3.
18.	Ta sw: Pahwila Grahm: us Wilemonu	" " " "	1.
19.	Ta sw: Pehtera I. Grahmata	" " " "	5.
20.	Ta sw: Pehtera II. Grahmata	" " " "	3.
21.	Ta sw: Jahaa I. Grahmata.	" " " "	5.
22.	Ta sw: Jahaa II. Grahmata.	" " " "	1.
23.	Ta sw: Jahaa III. Grahmata.	" " " "	1.
24.	Ta Grahmata us teem Ebreeereem	" " " "	13.
25.	Ta sw: Jehkaba Grahmata	" " " "	5.
26.	Ta sw: Juhdasa Grahmata	" " " "	1.
27.	Ta sw: Jahaa Parahdischanas Grahmata.	" " " "	22.
			

Wihlais Lattweeti.

Gchi Grahmata / ko tu sche
redsi / irr tas jauns Testa-
ments muhsu Kunga Jēsus Kri-
stus / jeb Deewa Grehtajs Bahrdi /
kas peh3 ta Kunga Jēsus Kristus
Peedsimšchanas no teem Grehteem
Preezas Mahzitajeem un Apustuſkeem usraſtiis irr.
No ta buhs tew to ſinnabt : Kad tee pirmee Zilweſi
Adams un Eewa Grehtõs eekrituſchi / un tã to muh-
ſchigu Paſuſchanu nopelnijſchi bija / irr tas lehnigajs
Deews no ſarvas beſdibbenigas Scheſlaſtibas teem
Grehtõs eekrituſcheem Zilweſkeem to dahrgu Ap-
fohliſchanu dervis / ka teem no Grehkeem un muh-
ſchigas Paſuſchanas zaur weenu Widdutaju un Pe-
ſitaju atkaſ bija iſpeſtiteem / un tai wiltigai Wel-
la Baſtibai un Warrai iſpoſhtitai tap3 tam greh-
zigam Zilweſkam ſcho preezigu Wehſti ſluddinadams :
Es Lenaidu zelſchu ſtarp tew un ſtarp tahs
Seewas / un ſtarp tarou Sehelu un ſtarp
winnaſ S E H K L U / ſchis ſamihs oew to
Galrou / un ou eedurſi winnu Papehdi.
1. Moſ: Grahm: 3 / 15. Ea apoſhlita Seewas
S E H K L U irr Kristus / Deews un Zilweſs / tam
bija tai Eſchuhſch3ai eas irr tam Wellam to
Galrou ſamiht / eas irr / winnaam ſarou Warri pa-
aemt / tomehr tã / ka Kristum Papehdi bij eedurtam
tapt / eas irr winnaam bij zeſt un mirt / Ebr. 2 / 14.
Us ſcho Apfohliſchanu irr wiſſee Zizigee no Pa-
ſaules Eſahtuma gaidiſchi / un jepſchu tee / eas
preeſch Kristus Peedſimſchanas dſihwoja / ſchihs Ap-
fohliſchanas Peepilduſchanu / ar Bahrdi to Kungu
Kristu paſchu ne irr redſeiſchi / tad tee tomehr / wiſſe
pirms pee teem Upputeem / eas tã patt / ka wiſſa
Deewa Kalpeſchana / wezza Teſtamenta ſaitã us
Kristu ſihmeiſchi / ar tahs paſchas Apfohliſchanas
eepreezinajuſchees / un irr eekſch Zizibas us to pa-
ſchu nomiruſchi / Ebr. 1 / 13. Bet kad tas
ſaiks / (ko Deews bij nodohmajs) bija atgahjis /
ſuhſija Deews ſarou Dehlu / dſimmuſchu no weenas
Seewas / un appakſch tahs Baſſibas liktu / ka
wiaſch tohs / eas appakſch tahs Baſſibas bija / at-
pirtu / un mehs to Dehru Deesu dabbutum. Gal.
4 / 4 5. No tahm Leetham runna nu ſchi Grah-
mata zaur zaurim / eas tohp noſauſta **Tas jauns**
Testaments. Jo eekſch ta paſcha tohp aprak-
ſtihts / tã tas Deewa Dehls / eas peh3 ſarwas Dee-
wiſſas Dabbas no Eſahtuma un no Muhschibas
irr / Mil. 5 / 2. eas irr Deews augſti teizams muh-
ſchigi. Rom: 9 / 5. No Mahrias tahs Jumpra-
was weens pateſ Zilweſs peedſimmiſs. Luk: 2 / 6 / 7.
Un Meesu / un Aſſini / tã Zilweſa Dehri / dabbu-
jis. Ebr. 2 / 14. Eekſch ta tohp aprakſtihts / ko Kri-
stus irr mahzjis / un ko wiaſch wiſs Paſaules dſih-
wojoht darrijs / un tã wiaſch prett Deewa un Zil-
weſkeem parabdijeſ / ar ko wiaſch mums weenas
Preeſch Raſtu pamettis / ka mums winna Pehdahm
buh3 paſkaſ eek. 1. Peh3 2. / 21. Kã wiaſch peh3 muh-
ſu Grehtu deht zeetis / nomirris / aprakſ / un muhsu
Baſſibas labbad atkaſ augſcham zehlees / usbraugiſ
Debbefis / un pee Deewa labbas Roh3as ſehdejeſ /
tã weens wiſs ſpehzigs Kehniaſch wiſſu Warri turr
Debbefis un wiſs Semmes / un teem Zizigeem to
muhschi.

Mod: III.	I. Graham:	433
<p>m: 14. Eph: 8, 12, 13 Jer: 1, 8. Matt: 5, 10. um: 10, 28. 1. Pet: 2, 20. un: 4, 14. m: 15. Job: 1, 21. Daw: Df: 119. 46. Ap: Darb: 48.</p>	<p>14. Bet ja juhs arridsan zee- schat tabs Taisnibas deht / tad effat juhs fivetihti: un ne bihtee- tees wiinno Beedinaschanu neds istruhjinajetees. 15. Bet fivetihteet Deewu to Kungu juhso Sirdis. Un ehat allaschia gattawi us Misbidina- schanu ikkatram / kas Lahgadifcha- nu prasta no tabs Zerribas / kas eeksch juuns irr / ar Lehnibu un Bihjaschanu.</p>	<p>glahbs muhschigi / (ne ta Noht- schana to Sabranu tabs Meeas) / bet ta Salitfchana weenas labbas sinnamas Sirds pee Deewa) zaur to Augschamzelschannu Iesus Kristus.</p>
<p>m: 16. Tit: 2, 8. 1. Pet: 2, 12, 15, 19.</p>	<p>16. Turrajt labbu sinnamu Sirdi: ka kuras Leetas tee juhs aprunna itt ka Laundarritajus / te kauna tohp / kas juhsu labbu Buhshanu eeksch Kristus saimo. 17. Jo tas irr labbakt / ka juhs labdaridami / ja tas Deewa Prabtam grihbabs / zeeschat / ue ka taun daridami.</p>	<p>22. Kas irr pee Deewa labbas Roblas uskapis Debbsi / un irr tam paklausigi tee Exgeti / un Waldifchanas un Barras.</p>
<p>m: 18. Rom: 1, 4. un: 5, 6. 2. Kor: 13, 4. Ebr: 9, 15, 28.</p>	<p>18. Jo arridsan Kristus irr weenfabrt par teem Grehkeem zeetis / Taisnis par Metaisneem / ka wiinfeh muhs Deewam peeve- stu / kas gann irr nonahwehts Meefa / bet dsihws darrihts Gar- ra.</p>	<p>Ta IV. Modalla. Vehsteris pakubina us labbeem Darbeem: 1. Us Pajeeschannu eeksch Behdahn un Rahrdi- nashanahm: 12. Un jitteem Deewa, Dikfu- meem: 18. 1c.</p>
<p>m: 19. Ewe: 2, 17. 1. Pet: 4, 6.</p>	<p>19. Kurra wiinfeh arridsan no- gahjis un teem Garreem kas (nu) Zeetuna fluiddinajis irr. 20. Kas jittfabrt neklausigi bija / kad ta Deewa Lehniba ween reis gaidija tas Deenas Noafa / kad tas Schkirsis tappe taitihts / kurra mas; (tas irr / astonas) Dwehfeles isglabhtas tappe zaur Uhdenu.</p>	<p>1. Ad tad nu Kristus preeksch muuns zeetis irr Meefa / tad apbrunne- najeetes few ar to pafchu Prab- tu / jo kas Meefa zeesch / tas irr mittejees no Grehkeem.</p>
<p>m: 20. 1. Gr: Mof: 6, 3, 5, 14, 18 un: 7, 7. un: 8, 18. Matt: 24, 38. Luk: 17, 26. Rom: 2, 4. 2. Pet: 2, 5.</p>	<p>21. Kurra eesimota Leeta / prohti ta Kristiba ir muhs is-</p>	<p>2. Ka wiinfeh newairs tabm zilwezigahm Kahribahm / bet tam Deewa Prabtam / to wehl atlee- kannu Laiku Meefa dsihwo. 3. Jo tas irr gann / ka mehs to pagahjuschu Laiku tabs Dsihwi- bas pehz ta Prabta to Paganu pa- waddijukchi eham / itaigajukchi eeksch beskaunigahm Kahribahm / Wihnu. Bsthtefchanahm / Dth- fchanahm / Dserfchanahm / un ne- gantigahm Eska-Deewibahm. 4. Tas irr teem weena fweescha Leeta / ka juhs ar teem lihdsi ne stai- gajat / tannr pakha leeka sajanukta Buhshana un Saimofshana. 5. Kas Lahgadifschannu dohs tam / kas gattaws irr sohdiht tohs Dsihwas un Mirruschus:</p>
<p>m: 21. Ewe: 5, 26.</p>	<p>3ii</p>	<p>m: 22. Daw: Df: 110, 1. Rom: 8, 38. Ewe: 1, 20. kol: 3, 1.</p>
		<p>m: 1. Rom: 6, 8. Ebr: 12, 1.</p>
		<p>m: 2. Rom: 14, 7. 2. Kor: 5, 15. Ewe: 4, 24. Gal: 2, 20. 1. Tess: 5, 10. Ebr: 9, 14. m: 3. Ewe: 4, 17. 18.</p>
		<p>m: 5. Ap: Darb: 10, 42. 1. Kor: 15, 5, 5, 2.</p>

Lisa 4. Portreemaalid J. Fischerist ja E. J. Glückist

4.1. J. Fischer (1633–1705)

JOHANN FISCHER
Målning av E W Londicier
Foto SPA

4.2. E. J. Glück (1654–1705)?

Selline portreemaal esineb sageli E. J. Glücki kohta, aga siiski on tegemist kellegi teisega. Ajaloolane Aivar Põldvee jõudis selle pildini aastaid tagasi Henrik von Koskulli kaudu, kelle vanaisa E. J. Glücki käsikirja vahel oli fotokoopia sellest maalist. Koopiale oli lisatud, et tegemist on E. J. Glücki autoportreega, millena see edaspidi levima hakkas. Hiljem siiski selgus, et pilt sarnaneb väga Moskvas tegutsenud saksa vaimuliku Johann Gottfried Gregoryga (1631–1675). Tundub, et tegemist on just J. G. Gregory pildi koopiaga. Praegustel andmetel pole teada ühtegi pilti E. J. Glückist või ka Virginiustest.¹³⁰

¹³⁰ Põldvee, Aivar. Kirjalik teade Albert kampele 01.03.2013.

Lisa 5. Johann Fischeri teased

1. Johann **Fischer**, *Quod felix faustumque; esse jubeat Deus altissimus exercitatio theologica de libertate Christiana, contra jugum traditionum ΑΓΡΑΦΩΝ tuenda Cuius partem primam quae est de traditionibus in genere auspice libertatis nostrae vindice Christo Consentiente veneranda facultate theologica praeside viro undiquaque celeberrimo ac excellentissimo Dn. Theodorico Hackspan SS. theol. et lingg. oriental. P.P. Dn. praeceptore, fautore et patrono aeterna observantia colendo placidae eruditorum disquisitioni exhibet Johann. Fischer.* (Altdorf: G. Hagen, 1658).

2. Johann **Fischer**, *Jesus! Dogmatum fidei Christianae ex scripturis S.S. juxta seriem Aug. conf. repetitorum decas prima in synodo Livoniae dioecesis quae habebatur Wendae A. MDCLXXVI. d. V. VI. VII. Julij, ad disputandum proposita. a Johanne Fischer, superintendente per Livoniam generali, & supr. Consist* (Riia: J. G. Wilcken, 1676).

3. Johann **Fischer**, *Wahrer Christen Vernünfftiger Gottes-Dienst, In Prüfung der Glaubens-Lehre nach der Schrifft, Gegen den Unvernünfftigen blinden Gehorsam in Glaubens-Sachen, Wozu Hr. D. Joh. Breving in seinem Tractätl genandt: Des Glaubens- und Religions-Scrupul, durch der Hn. Protestirenden Antwort vermehret und nicht verbessert, die Einfältigen zu verleiten trachtet / Aus Gottes Wort verthätiget von Christiano Alethophilo, der H. Schrifft Geflissenen ; Zu des Lesers Nachricht ist D. Brevings Tractat hinten angedrucket* (Riia: Johann Georg Wilcken, 1685).

4. Johann **Fischer**, *Christlich-getreuer Unterthanen Pflicht gegen Gott und ihren Erb-Könige, am Tage der Erbhuldigung, so dem Durchläuchtigsten Könige Carolo XI von der sämptlichen Ritterschafft, Priesterschafft, Raht und Bürgerschafft der Stadt Riga geleistet wurde* (Riia: 1687).

5. Johann **Fischer**, *Christiani Conscientiosi Send-Schreiben, Darinnen er fraget: Ob Er in der Lutherischen Religion könne selig werden& [et]c. : Zu Ende ist Christiani Conscientiosi Send-Schreiben selbst zu dess Lesers Nachricht angedruckt / Beantwortet von Christiano Alethophilo SS. Theol. Stud.* (1687).

6. Johann **Fischer**, *Herrn Johann Fischers, dero Königl. Majestät in Schweden General Superintendenten über Lieffland und die Stadt Riga, &c. erforderdes Christliches Bedencken, über die Eyds-Formulam Rev. Ministerii zu Hamburg* (1690).

7. Johann **Fischer**, *Zwo Predigten. I. Am Tage Matthaei, über das Evangel. Matth. IX, 9/13. II. Am 22. Sonntag nach Trinitat. Matth. XII, 23/35. Welche in Stockholm aufm Schloss gehalten und auff ... Befehl Ser. Koenigl. Maytt. Alss im Vortrab derer übrigen daselbst gehaltenen und gleichermassen im Druck ausszugeben befohlenen Predigten / aussgefertiget von Johanne Fischern* (Riia: J. G. Wilcken, 1695).

8. Johann **Fischer**, *Das Bild eines guten und glückl. Regenten Alss der Grossmächtigste König und Herr König Carolus XI. Der Schweden/ Gothen und Wenden König ... zu Stockholm Anno 1697. 24. Novembr. nieder gesetzt wurde / Vorgestellet ... Von Johanne Fischer/ D. und des Hertzogthumbs Lieffland General Superintendenten* (Riia: Joh. Georg Wilcken, 1697).

9. Johann **Fischer**, *Kurtze Erklärung Verschiedener Schau-Stücken, Welche seithero Über die Streit-Sache des sogenandten Pietismi und Chiliasmi von verschiedenen Autoribus sind verfertiget worden, In richtiger Deutung Aufgesetzt Von Christiano Alethophilo* (1697).

10. Johann **Fischer**, *Die Offenbahrung des Sterbens und Lebens des Herrn Jesu Christi, in und an seinen Glaubigen, Auss 2. Cor. IV, 10. Bey Christlicher Beerdigung Herrn Wilhelm Ludwig Speners, von Franckfurt am Mayn, SS. Theol. Candidat. als derselbe auff seiner Reise zu Lindenhoff in Lieffland den 24. Jun. 1696. selig entschlaffen, und darauff sein verblichener Körper den 14. Jul. Zu Wenden in der Domkirchen zur Ruhe gelegt worden* (Frankfurt/Main: J. D. Zunner, 1697).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____ Albert Kampe _____
(*autori nimi*)

(sünnikuupäev: _____ 08.11.1984 _____)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

17. sajandi lõpu eesti- ja lätikeelsete piiblitõlgete interdistsiplinaarne võrdlus

li 40 ja 1Pt 3 põhjal,

(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendajate nimed on dr Kristiina Ross ja mag Marju Lepajõe,
(*juhendaja nimi*)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, _____(13.05.2013)